

7. évfolyam

KULTÚRATUDOMÁNYI SZEMLÉ

Cultural Science Review

Belovai György

„A dolgok lényegéből
folyik” – a Walden
Derridai titkai

**Schnell
Zsuzsanna– Fóti
Nóra – Radnainé
Lőrincz Szilvia**

Mission: Possible —
Szabadulj ki a
hagyományos nyelvórák
fogságából!

Szilárdi Réka

Privát vallás, közösségi
élmény: kereslet és
kínálat a spirituális
fesztiválok világában

2025/3

KULTÚRATUDOMÁNYI SZEMLE

Cultural Science Review

2025/3.

(7. évfolyam)

KULTÚRATUDOMÁNYI SZEMLE / Cultural Science Review

Kiadja:

Pécsi Tudományegyetem Kultúratudományi, Pedagógusképző és Vidékfejlesztési Kar

7100 Szekszárd, Rákóczi u. 1.

+36 74 528 300

https://kpvk.pte.hu/hu/kulturatudomanyi_szemle

Felelős kiadó a kar dékánja

Megjelenés gyakorisága: Évenként négy lapszám, három magyarul, a negyedik angol nyelven

A szerkesztőség elérhetősége: kulturatudomanyiszemle@pte.hu

Szerkesztőségi titkár: Dudok Fanni

Felelős szerkesztő Szécsi Gábor

HU ISSN 2676-9158

A Kultúratudományi Szemle szerkesztősége és szerkesztőbizottsága

Szerkesztőség:

Szécsi Gábor főszerkesztő

Bús Imre főszerkesztő-helyettes

Boronkai Dóra

Dudok Fanni

K. Farkas Claudia

Koltai Zoltán

Slezák-Bartos Zsuzsanna

Szilágyi Tamás

Zádori Iván

Vas-Guld Zsuzsanna

Szerkesztőbizottság:

Boros János elnök (Pécs)

Bárcki Zsófia (Nitra, Nyitra)

Pálfí József (Oradea, Nagyvárad)

Hörcher Ferenc (Budapest)

Ivanović, Josip (Subotica, Szabadka)

Klein Sándor (Budapest)

N. Horváth Béla (Szekszárd)

Orbán Jolán (Pécs)

Szabó Tibor (Szeged)

Lapterv: Bús Imre

© szerzők, 2025

© kiadó, 2025

Tartalom

TANULMÁNYOK

BELOVAI GYÖRGY

„A dolgok lényegéből folyik” – A Walden Derridai titkai 2

SCHNELL ZSUZSANNA– FÓTI NÓRA – RADNAINÉ LŐRINCZ SZILVIA

Mission: Possible — Szabadulj ki a hagyományos nyelvórák fogságából! - Egy
jógyakorlat bemutatása 13

SZILÁRDI RÉKA

Privát vallás, közösségi élmény: Kereslet és kínálat a spirituális fesztiválok világában
..... 26

MŰHELY

MANZENREITER GABRIELLA

A kreativitás fokozása mesterséges intelligenciával 36

HAFFNER-KISS ALEXANDRA

Az ének-zene órák szerepe az alfa generáció készségeinek fejlesztésében..... 46

VÉLEMÉNY

KURUCZ BARNABÁS – TÓTH ERIK

Sárm, hitelesség, fenyegetettség-percepciók 56

SUMMARIES 70

E SZÁMUNK SZERZŐI..... 73

TANULMÁNYOK

Belovai György

„A DOLGOK LÉNYEGÉBŐL FOLYIK” – A WALDEN DERRIDAI TITKAI

Az alábbiakban egy olyan értelmezés bemutatására teszek kísérletet, amely bizonyítja, hogy Jacques Derrida filozófiája egy járatlan út kitaposásában is segítségünkre lehet. Egy látszólag vadon benőtt ösvényt közelítünk lépteinkkel: Derrida gondolatait fejünkben tartva olvassuk Henry David Thoreau Waldenjét. De miért éppen Thoreau és a Walden? Hiszen nem találkozhatunk Thoreau-recepcióval a derridai életműben. Pedig a filozófiai rokonságot egy értő olvasó könnyen felfedezheti. A könyvek lapjain elterülő filozófiai horizont hasonlósága mellett a történeti szituáció rokonsága is figyelemre méltó. Másrészt elég egy pillantást vetnünk napjaink Derrida-recepciójának alakulására: az öko-filozófiai boomra.¹ Emiatt kézenfekvő megoldásnak tűnne az amerikai, de talán az egyetemes eszmetörténet egyik legmeghatározóbb „vissza a természetbe” könyvét Derrida „után” olvasni². Ez a kísérlet azonban mégsem ilyen megfontolásokból született. A Waldent nem öko-filozófiai szempontból közelítjük, mint inkább egy etiko-politikai oldalról kutatjuk a titkát. Ugyanis a számos közelítési lehetőség közül, amit Derrida gondolkodása kínál Thoreau szövegéhez, most azzal foglalkozunk, ami a titkot járja körül. Keressük a Walden (számtalan) titkát, de nem akarjuk megfejteni.

Az idő kizökkenése(i)

Milyen történelmi és kulturális környezetben helyezhetjük el a Waldent? Thoreau gondolkodását két fontos szempont szerint vizsgálhatjuk: először is le kell szögeznünk, hogy szövegeit egy „filozófia előtti” korszakban írta. Az amerikai intellektuális hagyomány még gyerekcipőben járt a XIX. század első felében, a filozófia, teológia, irodalom és költészet még nem különült el élesen egymástól. A legtöbb, a Waldennel egykorú szöveget nehezen lehet kategorizálni. Különösen jó

¹ Itt többek között az angolszász nyelvterületen megélenkült „critical plant studies”-t (kritikai növénykutatás) említhetjük, kiemelt szerzőjeként pedig Michael Mardert (Marder, 2013). A dekonstrukció és Derrida szövegeinek öko-filozófiai lehetőségeit megragadó próbálkozásokat hivatott összegyűjteni és a kortárs Derrida-reflexió felé prezentálni az ebben a témában eddigi legambiciózusabb projekt, az *Eco-Deconstruction. Derrida and Environmental Philosophy* címmel megjelent tanulmánykötet (Fritsch, 2018). A kötet bevezetőjében a szerzők így fogalmaznak: „A logocentrizmus dekonstrukciója tehát talán mindig is öko-dekonstrukció volt, amely nemcsak a nőiesség és az állatiasság alávetettségét, hanem a természet feletti kisajátító uralmunkat és állítólagos szuverenitásunkat is nyomon követi és újragondolja.” A természet dekonstruktív értelmezéséhez sorolhatjuk a poszthumanista, transzhumanista irányzatokat is. A teljesség igénye nélkül ehhez lásd Donna Haraway (Haraway, 1990, 2008) valamint Rosi Braidotti könyveit (Braidotti, 2018, 2022).

² A dekonstrukció szakirodalmában komoly hagyománya van az „után” (*after*) műfajának. Az olyan önálló könyvek, mint *Hegel after Derrida*, vagy *Kant after Derrida*, és a tanulmányok, könyvfejezetek, mint *Heidegger after Derrida* vagy éppen *Marx after Derrida* mind arra tesznek kísérletet, hogy Jacques Derrida szövegeit felhasználva, azok segítségével ne csak Derrida saját gondolatait próbálják egységesíteni, összefoglalni egy-egy gondolkodóról, de a dekonstrukció sajátosságának köszönhetően, maguk a szerzők is újraolvassák a filozófuselődök nagy munkáit. Derrida ugyanis állította, a szövegnek nincs befejezett olvasata. Nincs egyetlen, végérvényes értelmezés. Nincs lezárult Kant, sem lezárult Hegel, és ahogy azt itt próbáljuk bizonyítani: lezárult Thoreau sem. A dekonstrukció lehetőséget kínál, hogy kritikai olvasással újra felfedezzük a szövegeket. Ezáltal minden „derridai szellemben” elkövetett olvasás egyszerű kaland is.

példa erre Ralph Waldo Emerson munkássága, akinek szövegeiről a mai napig viták folynak, hogy mennyire tekinthetők filozófiailag relevánsnak. Az 1800-as évek amerikai intellektuális életére továbbra is az Európából átvett eszmék hatottak a leginkább. Az angol és német romantikusoktól kölcsönzött gondolatok azonban egyeseket arra ösztönöztek, hogy azokat egyfajta katalizátorként felhasználva, egy saját, amerikai gondolkodást, hogy azt ne mondjuk nemzeti filozófiát honosítsanak meg.

Az ilyenfajta gyökerektől való elválás és nemzeti öntudat erősödése a történelmi háttér szempontjából is fontos lesz, amikor Thoreau gondolkodásáról beszélünk. Ez tehát a másik szempont: egy politikai feszültség, sőt krízis korszaka az amerikai történelemben. Amennyire nem lehetett szétválasztani a filozófiát és a költészetet, annyira egyértelmű volt a határvonal Észak és Dél között. A politikai megosztottság az európai gyökerű demokratikus berendezkedést is megkérdőjelezte. Thoreau amellett, hogy aktívan foglalkozott a rabszolgaság kérdésével, felismerte azt is, hogy a polgárháború előestéjén a demokrácia kérdése sem megválaszolt. A Walden-projekt megszületésénél joggal gondolhatta Thoreau: az idő kizökkent.

Time is out of joint – az idő kizökkent, idézi Derrida Shakespeare passzusát, többek között a Marx kísértetei lapjain (Derrida, 1995a). Ahogyan Thoreau-nak, úgy Derridának is egy súlyos politikai krízisre kellett reflektálnia: hogyan gondolkozhatunk a politikairól a hidegháborús korszak lezárulta után³, és még inkább: milyen szerep jut ebben az új érában Európának? A (filozófiai) idő (újra) kizökkent, ezzel azonban nem lett vége a történelemnek (hiába lett átütő közönségsiker Francis Fukuyama azonos címmel megjelent szövege), nem született megoldás arra, hogy mit kezdjünk ezentúl a politikaival (mint olyannal). Derrida a válaszadás kísérletként szinte meghökkentő módon Carl Schmitt szövegeit vette kritikai olvasás alá, mondhatni dekonstruálta a barát-ellenség dichotómia nagy teoretikusának az addig a tudományos diszkusszióból száműzött szövegeit (Derrida, 1994). Erre azért volt szükség, mert Derrida a politikáinak egy új irányát igyekezett elgondolni. Ha a dekonstrukció kapcsán nem lenne könnyelműség programokról beszélni, akkor azt mondhatnánk, hogy ennek a törekvésnek az egyik programadó szövege az 1991-es *L'autre cap*. Az 1990-es évek elején (talán megjegyezhetjük, hogy azóta is) a már korábban említett okokból kifolyólag Derrida szerint Európa egy identitáskrízisen ment keresztül. Az identitáskeresés hagyománya addig csak zsákutcába kényszerítette Európát, mivel az identitást mindig az egoból, az énből kiindulva gondolták el, ami önmagában egy erőszakkal teli, romboló, pusztító egocentrizmus. Az eurocentrizmus és az anti-eurocentrizmus klasszikus identitáspolitikája többé nem lehet kiút. Egy nem én-központú identitást kell Európának kitűznie maga elé. Európának új „vezetésre”, egy új irányra van szüksége. Derrida így ír erről: „(...) ez jelentheti azt, hogy felidézük, hogy létezik egy másik irány, egy irány, ami nem csak a miénk (*le notre*), de a másiké is (*l'autre*), nem csak az, amit azonosítani tudunk, kiszámítunk és döntünk fölötte, hanem a másik iránya, ami előtt felelnünk kell, emlékeznünk és emlékeztetnünk kell magunkat róla, a másik iránya talán az első feltétele egy olyan identitásnak, vagy identifikációnak, ami nem egy önmagunkat és a másikat elpusztító egocentrizmus.” (Derrida, 1991, p. 15).

Ha nem is közvetlenül a demokráciára kérdeztek rá, de a XIX. század transzcendentalistái egyetértettek abban, hogy a falusi, városi konformizmus, a hamis

³ Találón azt is mondhatnánk, filozófiai „hajtóerőként”, ami Thoreau-nak észak és dél, az Derridának kelet és nyugat.

élet elől az egyetlen helyes út a Természet felé vezet. A programadó Emerson Természet-képével szemben Thoreau ideája a Természetről jóval árnyaltabb képet fest. Az Emerson és Thoreau közötti különbség megnyithatja előttünk az utat, hogy utóbbit Derrida felől is értelmezhesük. A Természet Emersonnál egyfajta hatalomként, birodalomként, szuverénként, „természetes természetfelettként” jelenik meg⁴ (Emerson, 2012, p. 13). Ezzel szemben Thoreau értelmezésében a Természet nélkülözi ezt a szuverén jelleget. Thoreau egész munkásságára egyébként is jellemző egy erőteljes szuverenitás-kritika, éppen ezért elfogadhatatlan a számára, hogy az Állam szuverenitását egy másfajta szuverenitással cserélje fel. A szuverénre jellemző elnyomó hatalomgyakorlás, homogenizálás hiányzik Thoreau Természet-képéből. Mint látni fogjuk, pontosan ez lesz az egyik legerősebb indoka amellett, hogy a társadalmi megújítást a Természeten belül kell keresnünk. Nem egy emersoni természetfeletti birodalomban, hanem a Vadonban (Wild) és Vadságban (Wildness), az idegen, a másik, az egymásra nem redukálható szingularitások heteroverzumában.

Amennyiben a transzcendentalista iskolán belül is egyfajta kívülállóként tekintünk Thoreau-ra, gondolkodása úgy válik a kor politikai mátrixán is nehezen elhelyezhetővé. Noha a polgári engedetlenségről és a rabszolgotartás eltörléséről írt szövegei nyíltan politikai céllal születtek, naplói, újságcikkei és „természetrajzai” miatt sokáig tartotta magát az elképzelés, miszerint Thoreau összességében apolitikus gondolkodó volt. Ez viszont teljességgel téves állítás. Jóval pontosabb az a jellemzés, amit Jonathan McKenzie adott Thoreau-ról, aki politikai vagy közösségi indifferenciával jellemezte Thoreau „közéleti aktivitását”. McKenzie megállapítása azért is számít hasznosnak, mert ezt a politikai attitűdöt összekapcsolja a filozófiai gyakorlat elsőbbségével Thoreau-nál. Ennek gyökereit pedig Platónnál (az államrendszer kritikája), illetve a sztoikusoknál (önművelő filozófiai gyakorlat) találja meg. Mint írja: „*Thoreau politikaelmélete egy hasonló feszültségből táplálkozik; egy értelmes filozófia létet próbál faragni a mindennapi élet megfigyeléseiből és berögződéseiből. Thoreau politikai indifferenciája végső soron azon a kísérletén nyugszik, hogy megteremtse saját szilárd filozófiai énjét.*” (McKenzie, 2016, p. 3).

Ez a filozófia elsőbbségével összefüggő politikai vagy közösségi indifferencia azonban nem jelenti azt, hogy a közösség megreformálásának célja hiányozna Thoreau gondolkodásából. Arról van szó, hogy a közösség megreformálásához az egyén megreformálására van szükség. Vagyis a demokrácia nevének megmentéséhez – hiszen nem demokrácia-ellenességről van szó – az egyén szintjén kell változást elérni, ehhez pedig elengedhetetlen a morális reform. Thoreau szerint ugyanis a morálnak az egyén ügyének kell lenni. Egy újfajta demokráciában az Állam nem működhet egyfajta morális türannoszként. Az egyén erkölcsi kötelességét nem az Állam kénye-kedve szerint kell meghatározni. Ezzel szemben a Természet olyan specifikus erkölcsi igazságokat tartalmaz, amelyeket eltanulva az egyén egy társadalomban is alkalmazni képes. Ahogyan Leigh K. Jenco fogalmaz: „*Thoreau meggyőződése, hogy a társadalomban a sokféle személyes érdekek összefonódása a természetben található, sokféleségből fakadó harmonizációt fogja tükrözni, szemben a jelentések torzulásával vagy homogenizálásával, amelyet egy politikai rendszernek kell tulajdonítania az egyes cselekedetek végrehajtásához.*” (Jenco, 2009, p. 82).

Ebből kifolyólag Thoreau gondolkodását bátran nevezhetjük etiko-politikainak. Azt, hogy ezt az etiko-politikai gondolkodást Derrida felől is értékes olvasatnak vehessük alá, meglátásom szerint leginkább két szerző segítette elő. Egyrészt Stanley Cavell a *Senses of Walden* (Cavell, 1992) című könyvével, másrészt Jane Bennett, akinek

Thoreau's Nature (Bennett, 2002) című munkája a mai napig megkerülhetetlen annak, aki Thoreau írásaihoz filozófiai komolysággal akar közelíteni.

Cavell Senses of Waldenje a Walden egy radikálisan új olvasatát biztosította. Filozófiai komolysággal olvasva és politikai relevanciájára rámutatva Cavell egy olyan kísérletként tekint a Waldenre, ami egy szekuláris „szentírás-ként” funkcionálhat a modern polgárok számára. Cavell olvasatában megkerülhetlenné válik a filozófiai Másik. Ehhez szerinte Thoreau mesterien gondolja újra a szomszéd és az idegen motívumait, hogy végül az olvasót tegye idegenné. Ebből a szempontból a Walden sokkal radikálisabb projekt mint Emerson legtöbb írása a konformizmus-kritikáról. Cavell így ír Thoreau forradalmi „stratégiájáról”: „Először is, szomszédként határozta meg magát, ami következő lépésben azt jelentette, hogy idegenként tekintett saját magára, ami viszont azt vonta maga után, hogy a szomszéd és az idegen fogalmát kellett felismernie és meghatározni, ami végül azt fogja jelenteni, hogy olvasója is idegenként fog megjelenni.” (Cavell, 1992, XV).

Thoreau és Derrida gondolatiságának ütköztetését és kritikai vizsgálatának lehetőségét erősíti Jane Bennett Thoreau's Nature című könyve. Bennett posztmodern technikákat fedezett fel Thoreau gondolkodásában, amelyek sajátos szuverenitás-kritikájának és Természet-képének tartóoszlopaiként működtek. Emellett Bennetnek köszönhetjük a heteroverzum fogalmának megalkotását, valamint a Vadság szerepének hangsúlyozását Thoreau etiko-politikai Természet-képében. Bennett továbbá arra is felhívta a figyelmet, hogy Thoreau politikai nézetei túlmutatnak az egyszerű lázadó, államellenes retorikán. Írásainak komoly filozófiai súlyuk van, amint azok az erő és a hatalom kérdését járják körül. Bennettet idézem: „*A politika, amelyet Thoreau gyűlöl, nemcsak az államról és az azzal szembeni szervezett ellenállásról szól, hanem a hatalomról, az uralomról, az alárendeltségről és a lázadásról is. Ezeknek a tevékenységeknek, bár esetleg bomlasztó hatással lehetnek rájuk, kevés közülük van Thoreau Vadságának második dimenziójához: ahhoz a képességéhez, hogy összekapcsolja az embert egy heteroverzummal.*” (Bennett, 2002, p. 89).

Mielőtt rátérünk a Walden derridai titkaira, még egyszer le kell szögeznünk, hogy Thoreau könyvét joggal tekinthetjük releváns etiko-politikai szövegnek. Többek között azért is, mert Derridához hasonló megfontolások övezték Thoreau Walden-projektjét, ami végül a szöveg megszületéséhez vezetett. Egyetértek Shannon Mariottal aki így fogalmaz: „*Noha Thoreau azért ment a természetbe, hogy visszanyerje énye részeit, elvonulását mégsem tekinthetjük a politikától való elzárkózásnak. Ezzel szemben, Thoreau a természetben próbál új teret kialakítani saját politikájának. Lehet, hogy azért vonul a természetbe, hogy elutasítsa az elidegenítő falusi életet és a mainstream politikát ("amit politikának hívnak"), de azzal a küldetéssel, misszióval, hogy új teret vájjon ki egy újfajta demokratikus politika számára.*” (Mariotti, 2010, p. 121).

A demokratikus politika egy új fajtája nem születhetett meg két évnyi „önkéntes száműzetés” során a Walden-tó partján. Ezt Thoreau is tudta. Ez egy állandó igyekezet, egy folyamatos cselekvést és éberséget igénylő folyamat, ami talán sosem ér el végpontjához, sosem lesz beteljesült. Talán éppen ebben van a lényege, hogy eljövő marad, hogy azt ne mondjuk (la démocratie) à venir. Demokrácia szuverén nélküli vezetéssel. Egy új fej, egy másik fej után menni. Thoreau keresett valamit: egy másik irányt (l'autre cap). Lehetséges, hogy a Másik irányát?

A Walden derridai titkai

„Bocsássák meg nekem, ha kissé homályosan szólok, de mesterségemben több a titok, mint másokéban, noha ez semmiképp sem önkényes titkolózás, hanem a dolgok lényegéből folyik.”⁴ (Thoreau, 2015, 16) Mit akar ezzel mondani Thoreau? Mielőtt azonban erre keresnénk a választ, talán érdekesebb megnézni, hogy hol, milyen helyen mondja mindezt Thoreau. A Waldennek egy nagyon is speciális részében találkozunk ezzel a „vallomással”. Az első, „A gazdaságról” címet viselő fejezet korai szakaszában olvashatjuk az idézetet. Abban a fejezetben, amit még 17 követ, azonban ez az egyetlen fejezet a teljes szöveg nagyjából egy negyedét teszi ki. Már csak ezért is figyelemre méltó ez a „bevezető” fejezet. De más szempontból is elkülönül a Walden többi részétől: egészen részletes, már-már komikusan kendőzetlen és minden apróságra kiterjedő vallomással van dolgunk. Elég csak rápillantanunk Thoreau „számvitelére” a befektetett pénzről, az elkönyvelt bevételről. Egy számadás tehát, ahol egyszer csak Thoreau előre vetíti a következő 17 fejezet természetét: titokkal, titkokkal fogunk találkozni. A titok felbukkanása, a közölhetetlen titok problémája a tények sűrűjében a felelősségteljes számadás kellős közepén. Válaszok a kérdésekre, kérésekre, elmondok mindent, amit tudni lehet, kivéve azt, amit nem lehet tudni. A válaszolás és a nem-válaszolás aporiájával állunk szemben.

De miért ez az első fejezet a felelősségteljes válaszolás öltözékében? Miért nem lehet egyből a titokkal kezdeni? Derrida úgy fogalmaz a Szenvedésekben, hogy „*bárki elmélkedjék a felelősségről, választ kell adnia a válaszolás problémájáról*” (Derrida, 1995b, pp. 23-24). Thoreau válasszal kezdi a könyvet, mert ezzel is az embertársai iránti felelősségről tanúskodik. A Waldent, amit sokan az individualista, magányba elvonuló, társadalomból kilépő ember manifesztumának tartanak, minden egyes lapon végigkíséri a Másikkal szembeni felelősség. Ahogyan azt majd megpróbálok bemutatni, a Walden egy etiko-politikai projekt, ami a radikális individualista értelmezésekkel ellentétben, a társadalmi lét megújítását tűzi ki célul a Természet és a Másik kapcsolatán keresztül. Ehhez pedig Thoreau nem tudja megkerülni a titkot, ami „a dolgok lényegéből folyik”. Titok, felelősség, válaszolás, nem-válaszolás. Mint egy fiatal demokrácia felelősségteljes polgára, Thoreau-nak kötelessége válaszolnia polgártársai kérdéseire. Mint egy fiatal demokrácia felelősségteljes polgára, Thoreau-nak ahhoz is joga van, hogy ne válaszoljon? Különösen egy olyan kérdésben, amiben természetszerűleg nem lehetséges a válasz? Derrida ebben látta a demokrácia egyik legkomolyabb megoldhatatlan problémáját. Mint írja: „*a demokrácia önazonos fogalma a szubjektív felelősségen, azaz az alany választási kötelezettségén alapul.*” (Derrida, 2002, p. 26). De itt jön a fordulat: „És így azon, hogy nincs joga nem válaszolni. A demokráciában, ha valaki megkérdezi a nevedet, válaszolnod kell; a nyilvános tér egy olyan tér, ahol az alanyt megkérdezik, és válaszolnia kell. Ha valaki, akit felszólítanak, hogy tanúskodjon, szavazzon, adja meg a nevét, azt válaszolja, hogy „nem válaszolok”, „nem vagyok hajlandó válaszolni”, akkor „börtönbe kerülhet.” (Derrida, 2002, p. 26). Thoreau pedig tudna egyet s mást mondani a nem-válaszolás következményeiről: gondoljunk csak a mexikói háborút finanszírozó adókötelezettség megtagadására, amiért éppenséggel börtönbe is csukták, vagy éppen egy jóval súlyosabb nem-válaszra, titokra, amikor a demokratikus kormány elől elhallgatva, titokban rabszolgáknak segített délről északra menekülni. Thoreau tehát nagyon is

⁴ Úgy gondolom, hogy a *Walden* tisztességes magyar fordítást kapott, de itt mégis szeretném beemelni az idézett szövegrészt eredeti alakjában, ami talán még *erősebben szól*, mint az, hogy „lényegéből folyik”: "You will pardon some obscurities, for there are more secrets in my trade than in most men's, and yet not voluntarily kept, but *inseparable from its very nature.*" (kiemelés tőlem)

tisztában volt a titok jelentőségével a demokráciában. A különös idézet különös helye pedig emlékeztethet minket a derridai titok problémájára, a válasz-nem-válasz, felelősség, kötelesség aporiájára. Válaszolok mindenre, amit tudni lehet, de előre szólok, hogy lesz olyan, amire képtelen leszek válaszolni.

Micsoda tehát a Walden titka? Rosszul feltett kérdés. Ugyanis nem faktuális titokról, hanem strukturális titokról van szó. Talán egyszerűbb úgy feltenni a kérdést, hogy micsoda nem a Walden titka?

Hogy mi nem a titok, azt Derrida a Szenvedések lapjain hat pontban foglalja össze, az alábbiak szerint (Derrida, 1995b, pp. 33-37):

- 1) a titok nem egy tehetséges művész fortélyja, egy közölhetetlen, átadhatatlan képesség, és nem is egy emberi lélek mélyén rejlő készség - noha nem esne nehezünkre Thoreau-t egy ilyen fortélyokkal teli tehetséges művészként látni
- 2) a titok nem egy tudatos alany által elrejtett képzet, és nem is egy tudattalanba rejtett tartalom
- 3) a titok nem egy olyan magánjellegű bensőség, amelyet le kellene leplezni, be kellene vallani, amelyre válaszolni kellene
- 4) a titok nem egy kinyilatkoztatott vallás vagy egy ezoterikus misztérium által őrzött titok
- 5) a titok egyáltalán nem olyasmi, ami az igazság rendjéhez tartozik, ami „elrejt” magát, és feloldhatóvá, leleplezhetővé válhat
- 6) a titok nem olyasmi, amit a róla való beszéd megzavar. Titok marad, még a történetekkel együtt is, amelyeket felszabadít, az apofatikus diskurzusokkal együtt is, amelyeket mozgásba hoz - bár Waldenben annyi történet van, ahány titok.

Mi a „feltétele” tehát a derridai titoknak? Nem egyszerűen faktuálisan ismeretlen, hanem strukturálisan megismerhetetlen, ezt hívja Derrida titoknak, vagy abszolút titoknak. Derrida egy strukturális nem-tudásra gondol, a tudástól redukálhatatlanul idegen és heterogén dologra, amely, mint írja: „a titok ősbib, ha úgy tetszik, eredendőbb tapasztalata”, amely a nem-tudás lehetlensége által mozgatót írást hozza mozgásba (Derrida, 1995c, p. 201). Mint látni fogjuk, ez a „strukturális titok” Derrida szerint különleges kapcsolatban van az irodalommal. Ezért érdemes megnéznünk azt, hogy milyen szöveggé olvashatjuk Thoreau Waldenjét.

A Waldent nem csak tartalmát illetően övezte és övezi manapság is sokrétű vita, de abban sincs teljes egyetértés, hogy milyen műfajú szöveggé tekinthetünk Thoreau művére. A számtalan álláspont két sarokpontja: egy szigorúan realista természetrajz és napló vagy szintiszta fikció. A kettő között pedig akkor döntünk a legjobban, ha egyszerűen azt mondjuk: a Walden irodalom. Egy szöveg, ahol az olvasónak egy bizonyos technikát kell elsajátítania, hogy olvashatóvá váljon a "stílusa". Nem egy faktuális, hanem sokkal inkább strukturális szöveg. Ahhoz, hogy Derrida után is értékes olvasatnak vethessük alá a Waldent, úgy gondolom, Charles R. Anderson álláspontja jó kiinduló alapként szolgálhat, aki szerint a Walden egy költemény⁵. Ehhez pedig hozzávehetjük Stanley Cavell gondolatait is, aki forradalmi szövegével segített abban, hogy a Waldent filozófiailag is relevánsnak tekintsük, miszerint egy teljes, egész szöveggel van dolgunk, aminek azonban sosem lesz végső, befejezett olvasata. Tegyük hozzá: ez pedig a természetéből adódik. Anderson tehát azt írja: „Ha

⁵ Anderson elsődlegesen a *Walden* strukturális lényegét emeli ki azzal, hogy rámutat arra, sokkal többet nyerhetünk ki a *Waldenből*, ha poétikai struktúráját felismerve olvassuk.

versként olvassuk, azt kell feltételeznünk, hogy jelentése nem a logikájában, hanem a nyelvében, a képi struktúrájában, a szimbolikájában rejlik - és ezektől elválaszthatatlan." (Anderson, 1968, p. 17). Az is erősíti Anderson álláspontját, hogy Thoreau Journal-bejegyzéseiből tudhatjuk, elsősorban önmagára úgy tekintett mint költőre. Azonban nem emersoni értelemben vett költőként, ahogyan a transzcendentalista iskolában is inkább egyfajta kívülállóként helyezhetjük el Thoreau-t. Thoreau-nál ugyanis, ahogyan erre a Walden remek példát szolgáltat, a titok és a vele járó már-már őrjítő kiúttalanság, aporia, a nem-tudás elsőbbsége a tudással szemben sokkal fontosabb szerepet kap, mint pl. Emerson szövegeiben. Emerson így vallott a Thoreau szövegeiből fakadó „kihívásról”: „Henry Thoreau elküldte egy szövegét a korlátlan ellentmondások jól ismert hibájával. Retorikájának trükkjét hamar kiismerhetjük: leginkább abban áll, hogy a nyilvánvaló szó és gondolat helyébe annak szöges ellentétét állítja. Dicséri a vad hegyeket és a téli erdőket az otthonos levegőjükért, a havat és a jeget a melegségükért, a falusi embereket és favágókat a városiasságukért, a vadont pedig azért, mert az Rómára és Párizsra hasonlít. Ideges leszek tőle és nyomorúságosan érzem magam, miközben olvasom.” (Id: Anderson, 1968, p. 55). Emerson megfejtése téves (ez nem egy „retorikai trükk”, vagy „egy tehetséges művész fortély”), hiszen nem is lehetséges megfejtés. A közölhetetlen titok, ahogyan a paradoxonok valóban idegessé és nyomorulttá tesznek minket. Nagyszerű, mondhatnánk, hiszen végérvényesen bármilyen irodalmi szövegnek ez kell, hogy a célja legyen: „idegessé és nyomorulttá” tenni minket, hogy kihívás elé állítsa az olvasót, kimozdítsa, provokálja, szenvedély/st ébresszen! Semmit nem veszítünk azzal, ha a Waldent nem tudományos, tényekkel teli szöveggé olvassuk. Sőt! Olvassuk a Waldent irodalmi műként és közben figyeljük annak etiko-politikai relevanciáját is, hiszen ez utóbbi elválaszthatatlan az irodalomtól. Amennyiben Derridát követjük abban a meggyőződésében, hogy filozófia és irodalom elválaszthatatlan egymástól.

Derrida szerint filozófia és irodalom elhatárolása már csak azért sem lehetséges, mert az irodalom már önmagában „filozófiai művet”, amennyiben az irodalom „bármit kimondhat”: „(...) az irodalom egyszerre politikai, demokratikus és filozófiai művet, amennyiben lehetővé teszi, hogy olyan kérdéseket tegyünk fel, amelyeket egyébként egy filozófiai kontextus elnyomna.” (Derrida, 2005, p. 82). Az irodalom és a politika emellett történetileg sem szétválasztható: „Így az, ami az irodalmat mint olyat egy bizonyos európai történelmen belül meghatározza, mélyen összefügg a jog és a politika forradalmával: azzal az elvi felhatalmazással, hogy bármit el lehet mondani nyilvánosan. Más szóval, nem tudom elválasztani az irodalom feltalálását, az irodalom történetét a demokrácia történetétől.” (Derrida, 2005, p. 82).

Az irodalomnak az a tulajdonsága, hogy „bármit kimondhat” nem csak politikai, hanem etikai következményeket is maga után von. Akkor ugyanis, ha „bármit kimondhatunk”, megkerülhetetlenné válik a felelősség kérdése. A döntés és a felelősség, vagy ha úgy tetszik, az eldönthetatlenség és a végtelen felelősség így elválaszthatatlan az irodalomtól. Az eldönthetatlenségre nem úgy kell tekintenünk, mint egy végpontra, mint egy zátonyra futott helyzetre. Az eldönthetatlenség a végtelen felelősség súlyával éppen egy kezdetet jelöl, felhívást cselekvésre: „A másikkhoz való viszony nem zárkózik el, és éppen ezért van történelem, és ezért próbál meg az ember politikailag cselekedni.” Korábban, a Limited Inc. című könyvben is félreérthetetlenül fogalmazott Derrida, amikor azt írta, hogy nincs morális vagy politikai felelősség az „eldönthetatlenség tapasztalata nélkül.” (Derrida, 1988, p. 116). A másikkhoz való viszonyom alapja az eldönthetatlenség, a végtelen

felelősség tapasztalata, ami tehát egyszerre lehetősége a morális és politikai cselekvésnek.

Visszaértünk tehát a titokhoz. Az irodalom „példaszerű titkához” (Derrida, 1995, p. 39). Az, hogy bármit kimondhatunk nem jelenti azt, hogy mindent kimondunk. A bármit mondhatás a titokra is feljogosít. Derrida így ír a Szenvedésekben: *„Ez a felhatalmazás mindennek kimondására (amely mégis együtt jár a demokráciával, mint az „alany” látszólag minden eddigit meghaladó felelősségvállalása) elismeri az abszolút nem-válasz jogát ott, ahol szóba sem jöhetne a válasz, a válasz lehetősége vagy kötelessége. Ez a nem-válasz eredetibb és titkosabb, mint a lehetőség és a kötelesség modalitásai (...)”* (Derrida, 1995b, p. 38). Mintha Thoreau is azt kérné a válaszolás kötelességének betartása közepette, ezen a drámaian demokratikus helyen, hogy ismerjék el az abszolút nem-válasz, az abszolút titok jogát: *„Bocsássák meg nekem, ha kissé homályosan szólok, de mesterségemben több a titok, mint másokéban, noha ez semmiképp sem önkényes titkolózás, hanem a dolgok lényegéből folyik.”* (Thoreau, 2015, p. 16).

Egy etiko-politikai relevancia vázlata

Milyen etiko-politikai relevanciája van a Waldennek, ami tehát elválaszthatatlan ettől a derridai titoktól? Mindezt csak röviden szeretném bemutatni, leginkább két szempont alapján. Egyrészt, hogy Thoreau a Waldenben egy újfajta demokratikus „berendezkedés” lehetőségét vázolja fel, aminek a „mérceje” kizárólag a Természet lehet. Másrészt, hogy ebben a forradalmian új megközelítésben hogyan jelenik meg a Másik, aminek az elhelyezéséhez Thoreau gondolkodásában nélkülözhetetlen a Vadság és a heteroverzum fogalma. Ezek pedig kapocsként szolgálhatnak Derrida kései filozófiájához, a dekonstrukció etiko-politikai vonulatához.

A Waldenben található számos ellentétpár és az ezekből adódó hierarchikus rend destabilizálása azonban túlságosan is leegyszerűsítő, ezáltal pedig összességében félrevezető képet festene a thoreau-i „újfajta demokratikus politikáról”. A falusi és városi társadalom szembeállítás a természettel, a sokaság szembeállítása az egyedülléttel, a beszéd szembeállítása az írással nem jelent egyszerű megfordítást. Legjobb példa erre az Állammal szemben megjelenő Természet thoreau-i képe. Az Állam szuverenitása nem cserélhető fel a Természetével. A Természetből kiolvasható újfajta demokratikus politika ugyanis teljességgel mellőzi a szuverenitást és az ezzel járó homogenizáló, elnyomó, uralkodó tendenciákat. Az élet kiüresítését, a polgárok szabadságának elvételét, az arctalan homogenizációt rója fel Thoreau az olyan (demokratikus) intézményeknek is, mint az iskolák, egyetemek, bíróságok stb. (Thoreau, 2015, p. 43).

Az Állam és cinkos intézményei ellen intézett támadás azonban nem jelent demokráciaellenességet, sem egyfajta anarchisztikus világképet Thoreau-nál. Ahogyan az Állam elvetése sem jelenti azt, hogy a Természet hatalma előtt kellene meghajolni. A Természet pontosan azt mutatja meg Thoreau-nak, ami szerinte korának demokratikus berendezkedéséből hiányzik: a sokoldalúságot, a változtathatóságot, az életet, amit cselekvéssel lehet szabadabbá tenni. Nem univerzumról van szó tehát, hanem heteroverzumról. A heteroverzum keretein belül kiépülő újfajta demokratikus politika a Walden radikális újítása a kor transzcendentalista elképzeléseivel szemben. A (politikai) rendszer alakítható, a demokrácia neve pedig megmenthető. A Walden vége felé Thoreau így fogalmaz: *„A Föld nem holt történelem része csupán, rétegesen egymásra rakva, mint könyv*

lapjai, geológusok és régészek tanulmányozására szánva, hanem eleven költészet, mint fa levelei, melyek virágzást, gyümölcsöt megelőznek (...) És nemcsak földünk, hanem intézményei is oly könnyen formálhatók, mint az agyag, a Mester kezei között.” (Thoreau, 2015, p. 239). Thoreau arra hív bennünket, hogy legyünk mi magunk a Mester kezei, amivel újraalkotjuk a társadalmi együttélésünk természetét. Emellett azt is mondja, hogy ehhez egy sajátos költői beállítottság szükségeltetik. Megfigyelhetjük azt is, hogy egyfajta logocentrizmus-kritika vonul át a Waldenen, ahol a tudós embert Thoreau projektjében megelőzi a költő, a filozófus-költő: „Az ilyen ember egyet-mást maga mögött hagy, átlép egy láthatatlan határon; új egyetemes, szabadabb törvények terjednek ki és nyernek kedvezőbb, liberálisabb magyarázatot, s ő így felsőbbrendű lények szabadságával élhet.” (Thoreau, 2015, p. 250). A filozófus-költő „nem tartozik semmilyen intézményhez, szabadon és szabadnak született” (Thoreau, 2015, p. 211), szerepe pedig szükségképpen része a Természetnek: „Nem tudom elképzelni, hogy valaha meghaljon: a Természet nem nélkülözheti.”⁶ Ahogyan a társadalom, az újfajta politika mentén szerveződő társadalom sem nélkülözheti a költő-filozófusokat.

Nem kizárólag a politikait kell újragondolni, de azokat a fogalmainkat is, amelyek az évszázadok során szorosán kapcsolódtak hozzá. Ezt a feladatot végzi el Derrida a Politiques de l'amitiében például, ahol a barátság, és a hozzá tartozó barát-ellenség oppozíciót dekonstruálja, valamint a fraternité, testvériség fogalmait igyekszik a megmerevedett, klasszikus értelmezésektől eltérően vizsgálni. Tehát, ha nem is szándékozunk politikaelméletet művelni, ha politikáról filozófiai szigorúsággal akarunk gondolkodni, akkor a társfogalmainkat is tisztázni kell. A Waldenben ezek a társaság, társadalom, szomszédság és vendégbarátság, filantrópia fogalmai lesznek. Ha Thoreau újradefiniálási ambícióit vizsgáljuk a szövegben, akkor felismerhetjük, hogy egy, a heteroverzumból kikristályosodó új demokratikus politika a(z abszolút) Másik körül szerveződhet. A titok pedig ezt is a legmélyebb értelemben átjárja. Minden titkok titka, hogy egyedi, szinguláris, aszimmetrikus szövetség köt engem a másikhöz: tout autre est tout autre (Derrida, 1999, p. 110).

Mostanra már nem szabad meglepetésként érnie minket, hogy Thoreau projektje nem egy egyszerű hátraarca társadalomnak, a közösségtől való radikális elválás. Thoreau egyedülléte valójában sosem egyedüllét a Walden lapjain. Ahogy Cavell írja a Senses of Waldenben: „A Walden üzenete nem az, hogy vonuljunk el és legyünk egyedül; a lényeg az, hogy egyedül vagyunk, és hogy soha nem vagyunk egyedül – sem a legmagasabb, sem a legalacsonyabb értelemben.” (Cavell, 1992, p. 80). Thoreau célja nem az volt, hogy „meghaladja” a társadalmat, hanem hogy ennek a társadalomnak a felépítését Természet segítségével gondolja újra, hogy benépesítse az erdőt (repeople the woods). Ennek a feladatnak a része, hogy újradefiniáljuk fogalmainkat. Thoreau szerint ehhez új mércét kell használni, méghozzá a Természet mércéjét: „Városkám polgárai valószínűleg azt tartották, hogy lustálkodom; de ha a madarak és a virágok a maguk mércéjével mértek, bizonyára nem találtattam könnyűnek.” (Thoreau, 2015, p. 92). A Természet mércéjével mért politika egy „felsőbb-társadalomban” működik, ahol megfigyelhető egyfajta „határtalan jóakarat” és „baráti légkör”: „A

⁶ A jövő filozófusairól, (talán mondhatjuk: filozófusköltőiről) és azok feladatáról és felelősségéről Thoreau-hoz hasonló gondolatokat fogalmaz meg Derrida is (akiknek a titok lehetőségének és tapasztalatának fenntartását kell célul maguk elé kitűzni): „Az abszolút szingularitásnak erről a helyéről a filozófus vállalja annak kockázatát, hogy elhatárolja magát az elfogadott intézményektől, azok működésétől és etikájától, kockáztatva, hogy feltárja a felelőtlenségnek azt a magját, amely mindig a titoktartás fogalmához kapcsolódik.” (Derrida, 1996, p. 47).

szemerklő esőben, midőn e kétségek elfogtak, egyszer csak ráébredtem, hogy a Természet, az esőcseppek kopogása, s minden, ami házamat körülveszi, olyan jótékony, kellemes társaság számomra, olyan megfoghatatlan, határtalan jóakarata, baráti és meghitt légkör vesz körül, amihez képest eltörpülnek az emberi szomszédság vélt előnyei; azóta sem törődtem velük többé.” (Thoreau, 2015, p. 106). Ez a határtalanság és a korlátok lebontása egyfajta feltétel nélküli viszonyt jelez a Másikkal szemben. Ez a feltétel nélküliség pedig a Vadságban nyilvánul meg a Waldenben.

A Vadság mindennel szemben áll, ami kiszámítható, kalkulálható, vagy gazdasági körforgásban áll. Ezen az elven száll szembe Thoreau korának filantrópiájával is. A filantrópia Thoreau szerint merő önzés, ezzel szemben a valódi emberszeretet mentes mindenféle kalkulálható ökonómiától. A természet emberszeretete kevésbé az adásról, mint inkább az engedésről, arról szól, hogy a Másikat engedjük Másikként lenni.

Az alteritás engedésének fontosságát bizonyítja az is, hogy Thoreau társaságát szinte kizárólag „látogatók” adják. Ahogyan egyébként maga Thoreau is egy látogató a Természet felől nézve. Sosem meghívásra felel az idegen a Waldenben. Az idegen, a Másik látogatásáról, sőt néhány esetben betolakodásáról van szó, aki több esetben is váratlanul, meglepetésszerűen tör rá Thoreau-ra. Thoreau ezzel az idilli képet törli el, ami egy szabályozott vendégszeretethez kapcsolódik. Helyette ismét a Vadság eszménye kerül előtérbe. „A természet elég idegen ahhoz, hogy provokáljon, megleljen, sőt megsebezzen, és egyben az az eszköz is, amelynek segítségével az ember egy nagyobb és gyönyörű hálózat részeként pillantja meg önmagát.” (Bennett, 2002, p. 53) – írja Bennett. Horizont, elvárások, kérdések nélkül szembenézni a Másikkal, a radikális alteritással, a Vadsággal, vagy ahogy Thoreau előszeretettel használja az írásaiban: „to front” (the Wild, the Nature, the facts, the neighbors stb.).⁷ Mindez egy új demokratikus politika része kell, hogy legyen.

Összefoglalás

Ha a tanulmány terjedelmi korlátai engednék, még számos ösvényen közelíthetnénk a Waldenhez „Derrida után”. Megnézhetnénk például, hogy a barát alakja, a barátság milyen viszonyban áll ezzel a sajátos etiko-politikai felfogással és hogyan nyilvánul meg benne a titok, a hallgatás, a nem-válasz: mert Thoreau Barátsága (Friendship) az idegenségre, a tartózkodásra és a csendre helyezett hangsúlyával az ökonomikus körforgásra és kiszámíthatóságra, kalkulálhatóságra épülő társadalmi összefonódásra való emberi hajlam ellenpontja. Vagy az is elemzésre érdemes lehet, hogy milyen gondolatokkal gazdagíthatjuk az ún. „humanimal politics” irodalmát, különösen Derrida *L’animal que donc je suis* (Derrida, 1999b) szövegének a Waldennel történő „összeolvasásával”.

Ha Thoreau saját magára elsősorban mint költőre tekintett, talán megkockáztathatjuk, hogy a Waldent is egy különleges költeményként olvassuk. Akkor viszont elengedhetetlen, hogy „derridai magatartással” közelítsünk hozzá.

⁷ A Waldenben is gyakran használt *to front* ige mindig egy szemtől-szemben (*face to face*) kapcsolatot feltételez, amivel Thoreau túllicitálja a *to confront* igét. Az *A Week on the Concord and Merrimack Rivers* című szövegében így jelenik meg ez Thoreau-nál: „The frontiers are not east or west, north or south, but wherever a man fronts a fact, though that fact be his neighbor, there is an unsettled wilderness between him and Canada, between him and the setting sun, or, further still, between him and it.” (Thoreau, 1980, p. 304).

Hogyan közelít Derrida a költeményhez? Nem értelmezi, hanem megidézi, poétikus erejét, rezonanciáját magáévá teszi, verbális testének szingularitására támaszkodik, hogy mást tegyen, mint megfejtse, dekódolja. Az abszolút titok nem negatív eredmény, hanem szenvedélyt keltő (és szenvedést okozó) titok. A titok, a szöveg mint titok szenvedélyessé tesz és provokál. A Derrida utáni Walden pedig pontosan ezt teszi.

Irodalom

- Anderson, C. R. (1968). *The magic circle of Walden*. New York: Holt, Rinehart and Winston.
- Bennett, J. (2002). *Thoreau's nature*. Lanham: Rowman & Littlefield.
- Braidotti, R. (2022). *Posthuman feminism*. New York: Wiley.
- Cavell, S. (1992). *The senses of Walden* (Expanded ed.). Chicago: University of Chicago Press.
- Critchley, S., et al. (2005). *Deconstruction and pragmatism*. London: Routledge.
- Derrida, J. (1988). *Limited Inc*. Evanston: Northwestern University Press.
- Derrida, J. (1991). *L'autre cap*. Paris: Éditions de Minuit.
- Derrida, J. (1994). *Politiques de l'amitié*. Paris: Galilée.
- Derrida, J. (1995a). *Marx kísértetei*. Pécs: Jelenkor.
- Derrida, J. (1995b). Szenvédések. In J. Derrida, *Esszé a névről* (pp. xx–xx). Pécs: Jelenkor.
- Derrida, J. (1995c). *Points*. Redwood City: Stanford University Press.
- Derrida, J. (1996). *Apories*. Paris: Galilée.
- Derrida, J. (1999a). *Donner la mort*. Paris: Galilée.
- Derrida, J. (1999b). *L'animal que donc je suis*. In *L'animal autobiographique* (pp. xx–xx). Paris: Galilée.
- Derrida, J. (2008). *Séminaire: La bête et le souverain* (Vol. 1). Paris: Galilée.
- Derrida, J., & Ferraris, M. (2002). *A taste for the secret*. Cambridge: Polity Press.
- Emerson, R. W. (2012). *Természet, ember, társadalom*. Budapest: Fapadoskönyv.hu.
- Fritsch, M., Lynes, P., & Wood, D. (Eds.). (2018). *Eco-deconstruction: Derrida and environmental philosophy*. New York: Fordham University Press.
- Haraway, D. (1990). *Simians, cyborgs, and women: The reinvention of nature*. New York: Routledge.
- Haraway, D. (2008). *When species meet*. Minneapolis: University of Minnesota Press.
- Jenco, L. K. (2009). Thoreau's critique of democracy. In J. Turner (Ed.), *A political companion to Henry David Thoreau* (pp. xx–xx). Lexington: University Press of Kentucky.
- Marder, M. (2013). *Plant-thinking: A philosophy of vegetal life*. New York: Columbia University Press.
- Mariotti, S. (2010). *Thoreau's democratic withdrawal*. Madison: University of Wisconsin Press.
- McKenzie, J. (2016). *The political thought of Henry David Thoreau*. Lexington: University Press of Kentucky.
- Thoreau, H. D. (1980). *The writings of Henry David Thoreau: A week on the Concord and Merrimack Rivers* (C. F. Hovde, Ed.). Princeton: Princeton University Press.
- Thoreau, H. D. (2015). *Walden*. Budapest: Fekete Sas Kiadó.

Schnell Zsuzsanna – Fóti Nóra – Radnainé Lőrincz Szilvia

MISSION: POSSIBLE – SZABADULJ KI A HAGYOMÁNYOS NYELVÓRÁK FOGSÁGÁBÓL! - EGY JÓGYAKORLAT BEMUTATÁSA

Bevezetés

Tanulmányunk a projektpedagógiai módszereink beépítését mutatja be mai osztálytermi közegben, ahol a nyelvtanulás kulturális vetületeinek beépítése s ennek elsajátítása valósul meg alkalmazott pedagógiai keretben (Schnell, Fóti & Kochné, 2021; Schnell, Zalay & Gombás, 2021, 2022). E metodika lehetővé teszi a tudás tapasztalati úton való interaktív, gyakorlati s autodidakta elemekkel erősített megszerzését, elmélyítését, melynek köszönhetően tartósabb, élménydúsabb ismeretszerzés és hosszabb távon megtartott, gyakorlati nyelvi és kulturális tudás születik. Ebben a 21. századi kompetenciák mozgósítása, fejlesztése, kiaknázása központi mozzanat (Schnell, Kochné & Fóti, 2021; Schnell & Fóti, 2024; Schnell, 2022c) (1. ábra).

1. ábra. 21. századi kompetenciák: Kommunikáció, Kollaboráció, Kreativitás, Kritikai gondolkodás (4K)

A játék alapú tanulás, vagyis a „game-based learning” világszerte elismert módszer a tanulók motivációjának növelésére és aktív részvételük elősegítésére (Plass et al., 2015). Az eseményen alkalmazott szabadulószoza játék egyértelmű példája ennek a megközelítésnek, amely különösen hatékony a problémamegoldó képességek, a kreatív gondolkodás (Schnell & Ervas, 2025) és az együttműködés fejlesztésében (Borrego et al., 2017). Az angol nyelv tanulása ebben a kontextusban nem izolált feladatként jelenik meg, hanem a játék szerves részét képezi, így a szókincs és kommunikációs készségek természetesen bővülnek.

Secret Agent Academy – A nyelvtanulás játéktérben

A *Secret Agent Academy* egy innovatív, élményalapú, egész napos nyelvi projektnap, amely újszerű módon közelíti meg az angol nyelv tanítását az általános iskolás, főként 5. évfolyamos tanulók körében. A program középpontjában a játékos tanulás, a kooperatív munkaformák, a problémamegoldás és a szerepjáték áll. Az esemény célja nem csupán az angol nyelvi kompetenciák fejlesztése, hanem egy komplex, személyiségformáló élmény biztosítása, amely az oktatás hagyományos kereteit átlépvé új nevelési és pedagógiai utakat nyit meg.

Tanulás élményen keresztül: a nyelv, mint eszköz

A projektnap alapkonceptiója szerint a tanulók egy titkosügynökképző akadémián vesznek részt, ahol különböző küldetéseken és feladatokon keresztül fejlesztik nyelvi és szociális készségeiket. A program a *kommunikatív nyelvoktatás* elveire épül, ahol a nyelvhasználat nem elméleti, hanem gyakorlati, élményszerű kontextusban történik. A tanulók nem passzív befogadói a tudásnak, hanem aktív alkotói, akik valós nyelvi helyzetekben használják az angolt – titkos jelentéseket olvasnak, álneveket generálnak, titkosírásokat fejtenek, és saját titkosügynök karaktereket alkotnak.

A nyelvi elemek (pl. *3rd person singular -s, has got, can/can't*) természetes módon ágyazódnak be a játékos tevékenységekbe. A tanulók észrevétlenül sajátítják el a nyelvtani struktúrákat, miközben különféle kihívásokat oldanak meg – legyen szó egy szabadulószobából való kijutásról, egy ügynöki napló elkészítéséről vagy egy lapbook összeállításáról.

A játék mint pedagógiai módszer

A projektben központi szerepet kap a *játék*, nem csupán mint szórakoztató elem, hanem mint *pedagógiai eszköz*. A játékalapú tanulás célja a belső motiváció felkeltése, a flow élmény elérése, valamint a tanulók aktív bevonása a tanulási folyamatba. A játék során kialakuló élményszerű helyzetek mélyebb kognitív és érzelmi bevonódást eredményeznek, ami segíti az információk tartósabb megőrzését (2. ábra).

2. ábra. Projektmódszer: gamifikáció, kreativitás, affektív kapcsolódás

A jelen cikkben ismertetett projekt többféle játékformát alkalmaz:

- Kooperatív szógyűjtő játék („Hatosdobós játék”), amely a szókincs aktivizálásán túl a gyors gondolkodást és csoportmunkát fejleszti.
- Digitális szabadulószoba (Actionbound alkalmazással), amely komplex nyelvi és logikai feladatokat tartalmaz.
- Szerepjáték – a tanulók beöltöznek titkosügynököknek, álruhát terveznek, és szerepük szerint kommunikálnak.
- Lapbook készítés, amely vizuálisan és nyelvileg is rendszerezi az élményeket.

A játék nem csupán eszköz, hanem cél is: segít elérni a tantárgyközi, érzelmi és szociális célokat, miközben a tanulók valódi tanulási sikerélményt szereznek.

Nyelvi kompetenciák az idegennyelv-tanulásban

A nyelvtudás összetett, komplex képességrendszer, melynek eltérő elemek, interaktív módon, több szinten egyidejűleg zajló folyamatok integrációján alapul. A nyelvhasználat nem tisztán nyelvi (hangtani, grammatikai) tudás kombinatorikáján, vagy jelentések kapcsolásán (szemantikán) múlik, hanem e tisztán nyelvi kompetenciákon kívül nagyban épít a társas, kognitív, szándékolvasó, s egyéb tágabb értelmű kommunikatív képességekre. Ezek egyidejű aktivációja, súlyozott, rugalmas használata a projekt feladattípusaiban (3. ábra) adja a hatékony nyelvtudást mely a grammatikai szabályokon túl a társas szabályok figyelemvételével történik, s kontextuális jelentések szintjén vezet helyes nyelvhasználathoz a mindennapi diskurzus folyamatában. Ez egy érett, a regisztereket, társas személyközi aspektusait is helyesen koordináló, affektív elemek által színezett, célok s perspektívák rugalmas kezelésén keresztül megvalósuló rugalmas, a természetes, anyanyelvi beszélők kommunikációját közelítő, azt mintázó nyelvhasználat.

3. ábra. A projekt feladattípusai – példák az interaktív, társas-kognitív nyelvi és pszichológiai aspektusok integrációjára

A tanulás pszichológiája és a Kognitív Kongruencia

E komplex készségek egy árnyalt gondolkodáslélektani alapelvhez kapcsolódnak: a Kognitív kongruencia elvéhez (Zigler, Levine & Gould, 1966; Schnell, 2007, 2022a,c), mely azt mondja ki, hogy érdemes s előnyös a diák meglévő kognitív sémáira, kognitív gondolkodásbeli struktúrára építeni azokat bevonni a tanulás folyamatába, mert ez hatékonyabbá teszi az elsajátítást, azáltal, hogy az aktuális érdeklődés, aktuális képességek s elemek szintjén tudjuk aktivizálni a tanuló tudását, kérdéseit, s beépíteni az új tudást. Az aktualitás lényegi mozzanata itt, hogy éppen aktuálisan birtokolt illetve elért komplexitású és bonyolultságú tudásszint, éppen az érdeklődésnek megfelelő, s a képességhez is illeszkedő szinteken mozogva, azaz mindig egy lépéssel tovább lépve építjük a diákok tudását, s ebben kiaknázzuk egyéni motivációjukat, melyet ez az aktualitás, e kongruencia táplál. A kognitív nyelvi és társas készséges egyidejű kombinációjának hatékonysága abban érhető tetten, hogy e metodika a

stresszoldás, az egyéni érdeklődések, affinitások, erősségek integrációját lehetővé téve támogatja a tanulás folyamatát (Schnell, 2022b; J. Balázs, Szabolcsi & Szegheő, 2024).

A kognitív kongruencia lényege, hogy az oktattott anyagot gondolkodási sémák terén kongruenssé teszi a diák kognitív sémáival, vagyis illeszti a tananyagot a diák kompetenciáihoz, aktuális szintjéhez s ezzel az aktuális érdeklődéséhez. Ez motivációt biztosít s hatékonyságot a tanulás és oktatás folyamatában. Ennek oka, hogy amikor kognitív kongruens a tananyag, akkor a diák számára értelmezhetőbb s érthetőbb az új tartalom, mivel illesztve van a jelenlegi érthetősége. Ez facilitálja a megértést s ezzel a tudás megtartását, elérését és alkalmazását. Ezen alkalmazott aspektusánál fogva a projektmetódika kimondottan gyakorlati kompetenciákat mozgósít, ezért a diákok szélesebb köre tud hozzá kapcsolódni, akár a neurodiverz, atipikus utakon fejlődő, (pl. tanulási nehézséggel, figyelmeztavarral élő) diákok is, s ezáltal e metódika egy integratív, inklúziót erősítő, neurodiverzitást tiszteletben tartó s azt hatékonyan művelő pedagógiai módszert jelent a gyakorló oktatók számára (Schnell & Fóti, 2024; Schnell, 2022c).

A nyelvtanulásban (Angol mint idegennyelv (ESL) oktatásban) betöltött relevanciáját tekintve a Kognitív Kongruencia jelentősége abban rejlik hogy a diákok maguk is eltérő nyelvi alapkompenciákkal, s eltérő kulturális háttérrel rendelkeznek, azaz a nyelvtanulói csoport ritkán homogén, kognitív képességeiket s nyelvtudásukat tekintve. A Kognitív kongruencia azonban ezt hatékonyan kiegyenlíti, hiszen az egyéni érdeklődések diffúz mintázatait be tudja építeni, így ezek belesimulnak az oktatás folyamatába. A kulturális nyelvi elemek (pl. idiómák tanulásában) ezért nagyon jól használható alapelv ez, mely szintén nagyban segíti az anyanyelv (L1) és a célnyelv (L2) hatékony használatát, s csökkenti a zavaró interferenciát (blokkoló, zavaró hatású különbségeket, vagy túl közeli hasonlóságok összemosását). A vizuális segédeszközök, s az állványozás fogalma is fontos tényezők, melyek fokozatossággal s relevanciák mentén történő fogódzók biztosításával segíti a diák tudásszerzését. Ezek mind a Kognitív kongruencia gyakorlati megvalósulási példái, mely a nyelvtanulásban kiemelkedő jelentőségű. A projektmetódika nagy erőssége, hogy a diákok, társak egymástól való tanulását facilitálja s támogatja, s ezzel a tudásszerzést kiemeli a túlszabályozott intézményes, rigid s egyirányú, frontális tanár-diák helyzetből, demokratizálva azt, s ezzel fejleszti a személyközi kommunikációt, s a kapcsolatok erősítését segítő csoportkohéziót. A nyelvtanulás terén a Kognitív Kongruencia (KK) fontosságát mutatja az alábbi táblázat (1. táblázat).

1. táblázat. A Kognitív Kongruencia jelentősége az Angol mint idegennyelv oktatásban

A KK aspektusa	Jelentés, magyarázat	Relevanciája az angol mint idegennyelv oktatásban	Eszköztár és pedagógiai cél a Secret Agent Projektben
Definíciója	Az új információ s a diák meglévő tudásának illesztése	biztosítja, hogy az idegennyelvet érthetően elsajátítsa a diák	A diákok egyéni érdeklődésének megfelelő szuperhős, s korosztályuknak megfelelő téma, krimi mint motiváló erő kerül kiaknázásra
Célja	az ismerős, ismert elemek, releváns elemek segítik az elsajátítást, ezekre	segíti a tájékozódást, érthetőbb tudásstruktúrákat	Tárgyak, jelmez, kreativitáson alapuló csoportmunka, ami ugyanakkor illesztve van a

	épül az új információ	teremt, kevesebb lesz az összezavarodottság	nagy közös célhoz, egyéni hozzájárulások mint egyéni megvalósítások, variációk egy témára: demokratizáló szabadság és értékeség közvetítése
Eszköztára	Állványozás: vázaltszerűen segíti a tanulás s megértés folyamatát, egyszerűsített inputtal dolgozik, kulturális s kontextuális relevanciákra építve hatékonyabb elsajátítást tesz lehetővé a játék, kreatív helyzet révén	vizuális segédanyag bevonása, tárgyak, korábbi tudáselemek s gyakorlati dolgok megtartása, beépítése, társaktól való tanulás támogatása	osztálytermen kívül, tapasztalati alapú, játékos kreatív és kollaboratív tanulás, mely inkluzív s neurodiverzitást támogatva használ fel tárgyakat, így a tanulási nehézséggel élőket segíti a kevésbé elméleti, gyakorlati s tapasztalati tanulóssal
Hiánya mit okoz	Kognitív túlterhelődést: megértési hiányokhoz vezet, frusztrációt okoz, a diák nem vesz részt, hárít, kivonul, nem érdeklő a téma, a tananyag.	Az angol mint idegennyelv oktatásban az idegennyelv elsajátítása nem működik, magyarul emlékszik a diák az óra anyagára de nem a célnyelven	

A projektmetódika megvalósulása a Secret Agent keretben

A projekt során különböző játékos elemek, például szókincset gyakorló játék, a szabadulószooba játék és szerepjáték segítik a tanulók nyelvi fejlődését. Ezek az aktivitások nemcsak szórakoztatóak, hanem hozzájárulnak a szókinccs bővítéséhez, a logikai gondolkodás és az összes nyelvi készség (hallott és olvasott szövegértés, íráskészség, beszéd-készség) fejlesztéséhez.

Kompetenciafejlesztés a gyakorlatban

A *Secret Agent Academy* nemcsak nyelvi, hanem személyes, társas és kognitív kompetenciákat is fejleszt. A tanulók az esemény során:

- Együttműködni tanulnak – a csapatfeladatok során szükségük van másokra, meg kell osztaniuk ötleteiket, figyelniük kell egymásra.
- Fejlesztik önismeretüket – különösen a szabadulószoobás feladatok révén, ahol új helyzetekbe kerülnek, saját erősségeiket és korlátaikat ismerhetik meg.
- Építik kommunikációs készségeiket – az interakciók angol nyelven zajlanak, így a tanulók nemcsak nyelvi szinten, hanem érzelmi is fejlődnek.
- Fejlesztik kritikus és logikus gondolkodásukat – a titkosírás, kódfejtés és rejtvények kreatív problémamegoldást igényelnek.

Az élmény során hangsúlyosan jelenik meg az érzelmi intelligencia, a szabálykövetés, az empátia és a türelem, amelyek mind a társas együttélés alapkövei.

Szókincsfejlesztés projekt alapú tanulással

A szókincsfejlesztő játék például a gyors reakciókészség és az aktív szókincs fejlesztésére szolgált, míg a szabadulószoba feladatai az Actionbound alkalmazás segítségével komplex problémamegoldó helyzeteket teremtenek. A projektnap során az Actionbound alkalmazással létrehozott szabadulószoba játék kiváló példát szolgáltat arra, hogyan lehet komplex feladatokon keresztül fejleszteni a nyelvi és logikai készségeket (Bognár & K. Mikis, 2021; Manojlovic & Kovács, 2022). A diákok csapatokban dolgozva különféle rejtvényeket oldanak meg, amelyek megértéséhez és megoldásához angol nyelvtudásra van szükségük. A szabadulószobák pedagógiai előnyeiről több kutatás is beszámol. Vörös és Sárvári (2020) szerint ezek a játékok erősítik az aktív tanulást, miközben lehetőséget adnak a diákok számára arra, hogy saját ritmusukban oldják meg a feladatokat, és közösen találjanak kreatív megoldásokat. A szabadulószoba játék különösen jól támogatja a társas kompetenciák fejlődését. A résztvevők megtanulják, hogyan osszák meg ötleteiket, hallgassák meg társaikat és dolgozzanak össze a siker érdekében. Ez a tapasztalat az empátia, a kommunikációs készség és a konfliktuskezelés szempontjából is értékes.

Játék és nyelvtanulás: hatékony eszköztár az interaktív tudásszerzésben

A program további játékos elemei, például a titkosügynök karakterek megalkotása és álruhákba való beöltöztetése, a diákok kreativitását és együttműködési készségeit fejlesztik. A lapbook készítése során a tanulók nemcsak az angol nyelvet gyakorolhatják, hanem vizuális kreativitásukat és rendszerező képességeiket is fejleszthetik (4. ábra). Ezek a feladatok hozzájárulnak ahhoz, hogy a tanulók személyesebb kapcsolatot alakítsanak ki a tananyaggal, ami hosszú távon javítja az információk rögzülését (Sawyer, 2014).

4. ábra. Lapbook a Secret Agent projektben – Kreativitás, Kommunikáció, Kollaboráció, Kritikai gondolkodás mint 21. századi kompetenciák a peojktfeladat gyűjtőpontjában

Egyéni szint, egyéni hozzájárulás a kollektív közös pedagógiai célhoz a projektpedagógiában

A projektmetodika sajátja s nagyszerűsége, hogy egyidejűleg valósul meg a közösségi s az egyéni szint, vagyis kollaboratív módon, mégis egyéni szinteken, sajátosságokhoz, preferenciákhoz erősségekhez igazodva s azokra hatékonyan építve egészül ki a tudásszerzés folyamata (Schnell, 2022c). Ezzel kilépünk a hagyományos osztálytermi keretből mely frissítőleg hat a tudásszerzésre. E tudatos módszertan melyet cikkünk ismertet, eredményesebb, tartósabb s hatékonyabb nyelvtanuláshoz vezet. A projektmetodika bemutatása mellett tanulmányunk a *Mission Possible* projekt gyakorlati lépéseit mutatja be, mely a Secret Agent téma köré szerveződik, s ezzel kimonodttan a kisakamasz korosztály érdeklődési körére építve, hatékonyan aknázza ki a diákok motivációs bázisát, s fordítja azt a tanulás hasznára.

Involváltság a pedagógiai célhoz a Secret Agent projektben

Az egyéni erősségek, érdeklődés és részkompetenciák kiaknázása, bevonása gyakorlatban egy involváltsági tényezőt eredményez mely a motiváció forrása s a diákok aktív részvételének záloga. Ennek erősítése a projektmetodika nagyszerűsége és sajátja. Szerencsére végtelen sok projekt áll rendelkezésünkre ezen algoritmus sokszorosítására, eltérő megvalósulási formáinak kidolgozására s ezek egy kis kreativitással sokoldalúan beépíthetők a tanulás folyamatába.

A projektnap végén a diákok bemutatják a lapbookokat, ami remek lehetőséget biztosít a nyelvi készségek, különösen a szóbeli kommunikáció gyakorlására. Saját titkos-ügynökük megtervezése, ebben csoportmunka, egyeztetés, kompromisszumok kötése, egyéni preferenciák, ötletek artikulációja mentén kreatív módon hoznak létre egy karaktert, melyet szabadon választott módon meg is jelenítenek eszközök s jelmez segítségével. A humor a könnyed játékoság ebben kulcsfontosságú, mely

stresszmentesebb keretben teszi lehetővé az eltérő modalitásokon keresztüli részvételt, így a vizualitás, a motoros funkciók, a kognitív, az imitatív s auditív csatornák egyidejűleg mozgósítva vannak s integrációra kerülnek a nyelvhasználat folyamatában (5. ábra). Az önértékelés és a csoportos reflexió fontos szerepet játszik abban, hogy a tanulók tudatosítsák saját fejlődésüket, valamint értékeljék társaik teljesítményét.

Titkosügynök akták

- **Projektmunka**
 - elkészítése és bemutatása 2x45 perc
 - téma: A titkosügynök...
 - útlevele
 - egy napja (3rd person -s)
 - különleges képességei (can / can't)
 - különleges eszközei (has got)

Magyarország Elősegítője www.pte.hu

Álcázás protokoll

Magyarország Elősegítője www.pte.hu

5. ábra. A titkos-ügynök szerepjáték s alkalmazott pedagógiai aspektusok megvalósulása a Secret Agent projektben

A társadalmi hatás – tanulók a jövő társadalmában

A program nemcsak egy iskolai projektnap, hanem egy *nevelési és közösségformáló esemény* is. Hosszú távon segíti egy olyan generáció nevelését, amely:

- nyitottabb a világra és másokra,
- jobban kommunikál, együttműködik,
- önállóan gondolkodik és képes kritikusan értékelni helyzeteket.

Az ilyen típusú programok kulcsszerepet játszanak a *társadalmi befogadás, a kreatív és demokratikus gondolkodás* kialakításában. A játék, mint közösségformáló eszköz, segít a tanulóknak abban, hogy ne versengő egyének, hanem *együttműködő csapatok* tagjaivá váljanak. Ez különösen fontos a mai társadalmi közegben, ahol a közösségek szétesése, a digitális elmagányosodás és a kommunikációs készségek visszaesése egyre súlyosabb problémát jelent. A projekt csoportkohéziót teremtő ereje számos hatásban tetten érhető (4. ábra), mivel az egyéni szintek kapcsolódások s véleménymegosztások révén hatással van a reflektív képességekre, s ez nagyban fejleszti a saját vélemények kommunikációját, valamint az önismeretet (6. ábra) s ezzel holisztikusan fejleszti a

diákok társas-kognitív kommunikációs képességeit, s egyben a 21. századi kompetenciák elsajátítását s gyakoroltatását támogatja.

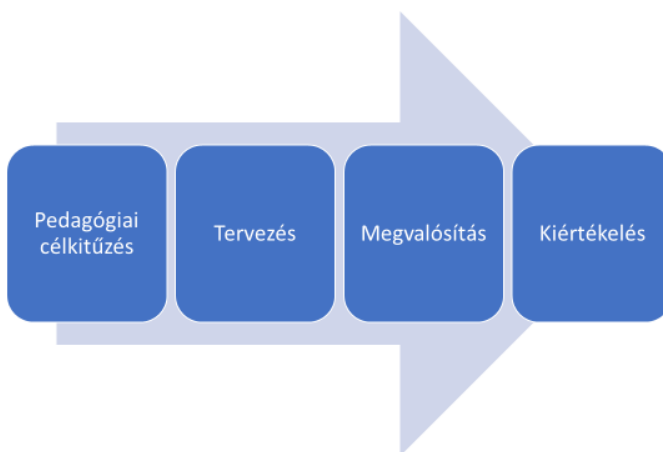
The image shows two informational cards from the 'Magyarország Észégyeteme' project. The top card is titled 'A szabadulósobák hatása az önismeretre' (Impact of free time on self-knowledge) and lists three points: 'Önreflexió: saját viselkedésük és reakciók megfigyelése', 'Visszajelzés: → társaktól segít felismerni erősségeiket és fejlesztendő területeiket', and 'Személyes határok feszegetése: kihívások, új helyzetek → megismerik képességeiket és korlátaikat.' It includes a QR code and a small text block at the bottom: 'Forrás: Amellett, Kőrösi Mária (szerk.) (2022): *Állásunk Rományán – Az oktatás új korszakában: A szabadulósobák elhelyezése a társadalmi változásokban, a társadalmi változások, a társadalmi változások, a társadalmi változások*. Pécsi Tudományegyetem, Társadalmi és Humán Tudományok Intézet.

The bottom card is titled 'A szabadulósobák hatása a csapatmunkára' (Impact of free time on teamwork) and lists four points: 'Kollaboratív problémamegoldás: együttműködés → közös gondolkodás, csapaton belüli együttműködés', 'Kommunikáció fejlesztése: csapattagok folyamatosan kommunikálnak egymással, megosztják ötleteiket', 'Szerepek és felelőségek kialakítása: csapattagok különböző szerepeket vállalnak → a felelősségvállalás, vezetői készségek fejlődése', and 'Bizalomépítés: résztvevőknek bízniuk kell egymásban → csapatszellem, bizalom.' It also includes a QR code and a small text block at the bottom: 'Forrás: Kőrösi M., & Kőrösi M. (2022): *A szabadulósobák, mint oktatási módszer*. Pedagógia, 2022 (janár), 66-72.

6. ábra. A projekt demokratizáló, csoportkphéziót erősítő ereje

Fenntarthatóság: pedagógiai eszköz mint a társadalmi változás csírája

A projekt kiemelkedő értéke, *hogy évről évre megismételhető*, továbbfejleszhető, aktualizálható (7. ábra). Az oktatási intézmények számára könnyen adaptálható, minimális eszközigénnyel is lebonyolítható, ugyanakkor lehetőség van digitális eszközök integrálására is. A program kapcsolódik a Nemzeti Alaptantervhez, így a formális oktatási célokkal is összhangban van.

7. ábra. A projektmetódika megvalósulása társadalmi szintereken

A résztvevők által készített produktumok – *lapbookok, fotók, poszterek, videók* – lehetőséget teremtenek a dokumentálásra és a nyilvánosság biztosítására, ezáltal a közösségi értékteremtés részévé válik.

Konklúziók

A *Secret Agent Academy* projektnap mely a jelen tanulmányban bemutatásra kerül, az angol nyelvi készségek fejlesztését, a közösségépítést és a kreatív problémamegoldó képességek erősítését helyezi előtérbe. A tanulók kooperatív feladatokon keresztül mélyedhetnek el a titkosügynökök világában, miközben játékos elemek segítik a tanulási folyamatot. Különös hangsúlyt kap a szabadulószoza játék, amely számos oktatási és szociális készséget fejleszt.

A Secret Agent Academy projektnap sikeresen ötvözi a tanulást, a játékot és a közösségépítést. A szabadulószoza játék és más kreatív feladatok révén a diákok nemcsak nyelvi készségeiket fejlesztik, hanem számos egyéb kompetenciát is, amelyek a későbbi tanulási és élethelyzetekben is hasznosak lehetnek. Ahogyan Plass és munkatársai (2015) is rámutattak, a játék alapú tanulás nem csupán szórakoztató, hanem hatékony módszer a tudás elmélyítésére és a motiváció fenntartására.

Jövőbeli folyományok: alkalmazott pedagógia és gyakorlati tudásátadás

A *Secret Agent Academy* kiváló példa arra, hogy a tanulás lehet *élvezetes, kreatív és mélyreható* egyszerre. Az ilyen típusú projektnapok nemcsak az oktatás színesítésére alkalmasak, hanem valódi személyiségformáló erővel bírnak. A program képes arra, hogy a gyerekeket ne csak a nyelvi fejlesztés irányába terelje, hanem egy *egészségesebb, befogadóbb, együttműködőbb társadalom* felé is. A nyelvtanulás ebben a kontextusban már nem cél, hanem *eszköz egy gazdagabb, kapcsolatokban erősebb, játékosabb világ* felé.

A 21. századi oktatás célkitűzése a diákok holisztikus fejlesztése, hogy legyen, melyben személyiségük elemei, pszichológiai gondolkodás-lélektani kompetenciái is megjelennek, s erősítik a tudásszerzést, tárolást, előhívást és alkalmazás részfolyamatait (J. Balázs, Szabolcsi & Szegheő, 2024). A hagyományos oktatás számos elve a mai generációk számára már nem releváns részelemeken alapul. A változás csírája a hatékony, célzott s érzelmekre is ható, kognitív-affektív és társas részterületeket is integráló módszerekben rejlik. A jelen cikkben bemutatott projektmetódika ebben kiemelkedő hatékonyságú, s válik ezzel a mai oktatás egy hasznos, sokoldalú lehetőségévé, eltérő megvalósulási formákkal, így minden szakterülethez kapcsolható formával.

FÜGGELÉK

Secret Agent Academy Projekt Forgatókönyv

PROJEKTNAP TERVE

SECRET AGENT ACADEMY

	feladatok cselekvési sor (projektelemen- ként)	munkaformák	feldolgozott tartalom	időterv	feltételek tárgyi - személyi - intézményi	elvárt eredmény	értékelési szempont
1.	A projekt előkészítése	frontális munka	Power Point Bemutató a titkosügynökök világáról: képességeikről, használati eszközöikről, öltözékükről	35 perc	<ul style="list-style-type: none"> • tárgyi: <ul style="list-style-type: none"> ○ számítógép, ○ laptop ○ projektor • személyi: <ul style="list-style-type: none"> ○ angol szakos tanár • intézményi: <ul style="list-style-type: none"> ○ tanterem vagy oktatóterem 	<ul style="list-style-type: none"> • nyelvi szempontból: <ul style="list-style-type: none"> ○ szókincs bővülése ○ <i>hallott szövegértés</i> és <i>beszédképesség</i> fejlődése • tartalmi szempontból: <ul style="list-style-type: none"> ○ titkosügynökök eszközei, képességei stb. 	nyelvi és tartalmi elemek
2.	Ráhangolás	kooperatív	„Hatosdobós” játék (melléklet 1.)	5 perc	<ul style="list-style-type: none"> • személyi: <ul style="list-style-type: none"> ○ angol szakos tanár 	<ul style="list-style-type: none"> • nyelvi szempontból: <ul style="list-style-type: none"> ○ szókincs gyakorlása 	

					<ul style="list-style-type: none"> • intézményi: <ul style="list-style-type: none"> ○ tanterem, oktatóterem vagy udvar 		
		önálló	a titkosügynök neve (https://www.twin-kl.com/resource/ch-ose-your-spy-name-t-p-1659328692 letöltve 2024-03-06)	2 perc	<ul style="list-style-type: none"> • tárgyi: laptop, projektor, névtáblák 		
3-6	Konkrét programelemek	csoportmunka	szabadulószoba játék az Actionbound alkalmazás segítségével	50 perc	<ul style="list-style-type: none"> • tárgyi: <ul style="list-style-type: none"> ○ tabletek vagy feladatlapok • intézményi: <ul style="list-style-type: none"> • tanterem 	<ul style="list-style-type: none"> • nyelvi szempontból: <ul style="list-style-type: none"> ○ szókincs bővülése ○ olvasott szövegértés fejlődése ○ hallott szövegértés fejlődése • társas szempontból: <ul style="list-style-type: none"> ○ együttműködési készségek fejlődése • egyéni szempontból: <ul style="list-style-type: none"> ○ logikai készségek fejlődése 	nyelvi, tartalmi, egyéni és társas elemek

		csoporthatás	egy kitalált titkosügynök beöltöztetése áruhába	20 perc	<ul style="list-style-type: none"> • tárgyi: <ul style="list-style-type: none"> ○ kellékek a beöltöztetéshez • személyi: <ul style="list-style-type: none"> ○ angol szakos tanár • intézményi: <ul style="list-style-type: none"> ○ tanterem vagy oktatóterem 	<ul style="list-style-type: none"> • tartalmi szempontból: <ul style="list-style-type: none"> ○ kreatív megvalósítás ○ esztétikai készség fejlődése • társas szempontból: <ul style="list-style-type: none"> ○ együttműködési készségek fejlődése 	tartalmi és társas elemek
		csoporthatás	lapbook készítése	60 perc	<ul style="list-style-type: none"> • tárgyi: <ul style="list-style-type: none"> ○ fényképezésre alkalmas mobiltelefon, képek, olló, ragasztó, színes papírok, fénymásolatok • személyi: <ul style="list-style-type: none"> ○ angol szakos tanár • intézményi: <ul style="list-style-type: none"> ○ tanterem vagy oktatóterem 	<ul style="list-style-type: none"> • nyelvi szempontból: <ul style="list-style-type: none"> ○ szókincs gyakorlása ○ íráskészség fejlődése • tartalmi szempontból: <ul style="list-style-type: none"> ○ kreatív megvalósítás ○ esztétikai készség fejlődése 	nyelvi, tartalmi és társas elemek
7.	A projekt lezárása, értékelés, reflexió	csoporthatás	a lapbookok bemutatása	20 perc	<ul style="list-style-type: none"> • személyi: <ul style="list-style-type: none"> ○ angol szakos tanár • intézményi: <ul style="list-style-type: none"> ○ tanterem vagy oktatóterem 	<ul style="list-style-type: none"> • nyelvi szempontból: <ul style="list-style-type: none"> ○ szókincs gyakorlása ○ beszédkészség fejlődése 	nyelvi, tartalmi és társas elemek
					<ul style="list-style-type: none"> • társas szempontból: <ul style="list-style-type: none"> ○ együttműködési készségek fejlődése 		

Irodalom

- Bognár, A., & Kőrösné Mikis, M. (Szerk.). (2021). *Játsszunk komolyan! – Az oktatás új köntösben: A szabadulósobák alkalmazása a köznevelésben, módszertan, példák, visszajelzések*. Pécs: Pécsi Tudományegyetem, Társadalmi Befogadás Szakkollégium.
- Borrego, C., Fernández, C., Blanes, I., & Robles, S. (2017). Room escape at class: Escape games activities to facilitate the motivation and learning in computer science. *Journal of Learning Analytics*, 4(1), 23–36.
- J. Balázs, M., Szabolcsi, M., & Szegeő, Cs. (2024). *3 tanár, 3 módszer – Gamifikáció a gyakorlatban*. Budapest: Neteducatio Kiadó. <https://neteducatio.hu/uzlet/3-tanar-3-modszer-gamifikacio-a-gyakorlatban/>
- Manojlović, H., & Kovács, E. (2022). A szabadulósobá, mint oktatási módszer. *Pedagógia*, 2022/Január, 64–72. <https://www.irisro.org/pedagogia2022januar/64ManojlovicHelena-KovacsElvira.pdf>
- Plass, J. L., Homer, B. D., & Kinzer, C. K. (2015). Foundations of game-based learning. *Educational Psychologist*, 50(4), 258–283.
- Sawyer, R. K. (2014). *The Cambridge handbook of the learning sciences*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Schnell, Zs. (2007). Tudatelmélet és pragmatika – Idiomatikus nyelvelsajátítás. In Mund, K., & Kampis, Gy. (Szerk.), *Az evolúciós gondolat. Tudat és elme* (pp. 145–167). Budapest: Typotex.
- Schnell, Zs., Zalay, Sz., & Gombás, I. (2021). A projektpedagógia metodikája és megvalósulásának egy reprezentatív példája: A Pécsi Leőwey Klára Gimnázium VIZED projektje. *Kultúratudományi Szemle*, 2021/4, 135–150. Pécs: PTE. <https://kpvk.pte.hu/sites/kpvk.pte.hu/files/ksz8-b5-egyben-hv-javitott.pdf>

- Schnell, Zs., Fóti, N., & Kochné S. A. (2021). Projektpedagógia az angol mint idegen nyelv oktatásban – 21. századi kompetenciákat támogató metodika mint az inklúzió hatékony terepe. *Kultúratudományi Szemle*, 2021/4, 103–123. Pécs: PTE. <https://kpvk.pte.hu/sites/kpvk.pte.hu/files/ksz8-b5-egyben-hv-javitott.pdf>
- Schnell, Zs. (2022a). A nyelv mint rendszer. In Pléh, Cs. (Szerk.), *Pszichológia – A pszichológia kézikönyve* (pp. 411–479). Budapest: Akadémiai Kiadó. doi: 10.1556/9789634546399
- Schnell, Zs. (2022b). A humor szerepe a pszichológiában és a társalgásban. In Pléh, Cs. (Szerk.), *Pszichológia – A pszichológia kézikönyve* (pp. 816–860). Budapest: Akadémiai Kiadó. doi: 10.1556/9789634546399
- Schnell, Zs., Zalay, Sz., & Gombás, I. (2022). Projektpedagógia a gyakorlatban – A VIZED projekt gyakorlati elemei és hatékonysága, mint a társadalmi változás csírája. *Kultúratudományi Szemle*, 2022/3–4, 80–90. https://kpvk.pte.hu/sites/kpvk.pte.hu/files/kulturatudomanyi_szemle_2022_kesz.pdf
- Schnell, Zs. (2022c). Towards inclusivity in education – Project based learning (PBL) and collaborative methodology to enhance 21st-century skills. *Studi Finno-Ugrici*, N.S., 2, 1–36. doi: 10.6093/1826-753X/9868 <http://www.serena.unina.it/index.php/studifinno/article/view/9868/10322>
- Schnell, Zs., & Fóti, N. (2024). A projektpedagógia régi-új ruhája – Új módszertan a tanulási nehézségekben, diszlexiában való idegennyelv-tanulás kidolgozására. *Kultúratudományi Szemle*, 6(3), 5–17. https://kpvk.pte.hu/sites/kpvk.pte.hu/files/attached/page/kulturatudomanyi_szemle_2024_3_1_verz.pdf
- Schnell, Zs., & Ervas, F. (2025). Konceptuális univerzálék és képi metaforák a diskurzus világában – Az átkeretezés mentális modelljei mint a társadalmi változás csírája. In Szécsi, G. (Szerk.), *Kép, hagyomány, társadalmi kommunikáció* (pp. 70–91). Szeged: Belvedere Meridionale.
- Vörös, A., & Sárvári, B. (2020). Szabadulószoa-alapú tanulási formák alkalmazása középiskolákban. *Pedagógiai Kutatások Közleményei*, 5(2), 45–67.
- Zigler, E., Levine, J., & Gould, L. (1966). Cognitive processes in the development of children's appreciation of humour. *Child Development*, 37(3), 507–518.

Szilárdi Réka

PRIVÁT VALLÁS, KÖZÖSSÉGI ÉLMÉNY: KERESLET ÉS KÍNÁLAT A SPIRITUÁLIS FESZTIVÁLOK VILÁGÁBAN

Az utóbbi két évtizedben számos spirituális fesztivál jelent meg világszerte a vallási érdeklődők horizontján, amely azon túlmenően, hogy rendkívül izgalmas kérdéseket vehet fel a kortárs valláskutatás számára, más diszciplínák elméleteinek és módszertanának használatával új nézőpontokat is beemelhet a vizsgálódásainkba. Jóllehet ez önmagában és eredendően még nem jelentene újdonságot egy olyan inherensen interdiszciplináris ihletettségu tudományterület számára, mint a vallástudomány, amely szinte a kezdetektől fogva kooperál humán- vagy társadalomtudományi kontextusokkal (vö. Szilárdi & Máté-Tóth, 2022), ám kétségtelenül még tovább tágítja a kutatási mezőbe inkorporálható megfontolások sorát.

E fesztiválok esetében az odalátogatók kedvükre választhatnak a különböző programelemek közül, választásaik pedig általában élményszerűséggel párosulnak. Az ilyen rendezvények közé tartozik többek közt például a svédországi Space of Love, a spanyol Agni Spirit, a portugál Osho, a lettországi Baltic Tantra, a németországi Wald Healing, az amerikai Burning Man, a Costa Rica-i Envision, vagy a több lokációjú Wanderlust.

Az alkalmazott valláskutatás számára ebben a témakörben érdeklődésre tarthatnak számot például olyan felvetések, hogy mennyiben beszélhetünk tényleges vallási dimenzióról, a megállapításaink érvényesíthetők-e csoportszinten, azaz kezelhetjük-e egyáltalán az odalátogatók csoportját tényleges közösségként vagy sem, vajon vizsgálhatók az ilyen jellegű események tematikus elhelyezkedései és kapcsolódási pontjai a spirituális trendeken belül vagy épp a tradicionális vallási hagyományokhoz való relációkban?

Már önmagában a spiritualitás fogalmának történeti kontextualizálása és kortárs értelmezése is egy meglehetősen széles értelmezési keret, de ezen felül a rendezvényeken részt vevő populáció önmeghatározása és viszonyrendszere a vallásihoz (mint olyanhoz) is olyan léptékű témakör, amely komplex felvérteztséget kíván meg a témával foglalkozó kutatók számára, nem beszélve az egyes fesztiválokön megjelenő témák komparatív elemzéséről, vagy a résztvevők elvárásainak és megtapasztalt élményeinek interpretációjáról.

Az alábbi tanulmány e megannyi feltevés közül három összefüggő csomópontot emel ki: egyfelől érintőlegesen foglalkozik a vallási- és kulturális piac közgazdaságtani felvetésével, majd ehhez kapcsolódva a spiritualitás kortárs értelmezésével, végül azon belül a hazai Evereness fesztivál esettanulmány sajátosságaira fókuszál, elsősorban a spirituális brand-építés vonatkozásainak nézőpontján keresztül. Utóbbi esetében 2015-ben indítottunk kutatást, a rendelkezésre álló adatok így mintegy 10 éves periódust ölelnek föl. Az elmúlt évtized eredményeinek nagyobbik része ugyan empirikus jellegű, jelen tanulmányban azonban mégsem ez kapja a domináns szerepet, ehelyett elsősorban a rendezvény marketing stratégiáinak lépései és folyamatai kerülnek kulcspozícióba.

Ennek a logikának megfelelően egy rövid elméleti kontextualizálás után a fesztivál bemutatása, majd a rendezvény programkínálatának, tartalmainak és trendjeinek,

valamint az ezzel összefüggő kommunikációs stratégiáknak felfejtése kerül középpontba. Utóbbiak bár még nem adatolhatóak pontosan empirikus módon, tekintve, hogy a manuális kódolás a közösségi média felületeken egyelőre nehézkes, ennél fogva a tanulmány sokkal inkább a tudatos brand-építés tendenciáira összpontosít, és ezt igyekszik összhangba hozni a rendezvény egyik operatív főszervezőjével készített hosszú interjúban (2023) elhangzott állításokkal.

Vallási vásárlók¹

A vallás közgazdaságtani vonatkozásainak érvényesítésének háttérében elsősorban azok a huszadik századi vallásszociológiai felismerések vezettek el, amelyek egyre világosabban érveltek amellett, hogy az egyén vallásosságában lényegi változások játszódtak le a 20. században (pl. Glock & Stark, 1965; illetve Berger & Luckmann, 1975), majd az ennek köszönhető élénk szakmai diskurzus az elmúlt évtizedek társadalmi változásairól a modernitás, az individualizáció és pluralizmus vonatkozásaiban (pl. Berger, 2004) egyenesen oda vezettek, hogy Iannaccone 1992-es munkájában a vallást már szellemi tulajdonoktól mentes, kompetitív iparágként jelölte meg. Többek közt ez a felismerés hozta létre a vallási piac szociológiai és közgazdaságtani koncepcióját is, amely a híveket megtartó és megnyerni kívánó egyházi intézmények (versengő) kulturális piacáról beszél (Stark-Finke, 1997), és amelyben a vallási sokféleség az egyéni oldalról mint kereslet, a vallási intézményi oldalról mint kínálat jelent meg.

A vallási piac koncepciója összességében olyan a kulturális piacként interpretálható, amelyet a vallási szervezetek a híveik megtartására, valamint potenciális híveik megnyerésére tartanak fenn (Stark & Finke, 2000), és amely rendelkezik a piacok azon további sajátosságával is, mely szerint ezen belül az eltérő igényű, szükségletű, ízlésű tényleges és lehetséges „vallási vásárlók” különböző szegmenseket hoznak létre.

A közgazdasági modellben a keresleti oldalon a vallásos javak optimális fogyasztásáról való döntés áll a középpontban, ugyanakkor e megközelítés szerint a spirituális kereslet az idő függvényében kifejezetten stabilnak mondható, ennek megfelelően a vallásossággal kapcsolatos változásokat valójában nagymértékben a kínálat oldali átalakulások termékeiként jelöli meg. Azaz tulajdonképpen elsősorban az eladóknak kell keresletet támasztani termékeik és szolgáltatásaik iránt (Stark & Finke; 2000; Iannaccone, 1997), mert a vallási tanokkal szembeni attitűd alapja az egyén igényeinek kielégítettségi állapota. Ennek a gondolatnak a belátása azért fontos, mert ebből kiindulva érthető meg az, hogy a vallási közösségek „szolgáltatói” a „vallási fogyasztó” elvárásrendszerére válaszolva mozdulnak el különböző stratégiák felé (Máté-Tóth, 2012; Szilágyi, 2010).

Vagyis tehát már nem pusztán az a fő kérdés, hogy mi teszi a vallás iránt fogékonyá az embereket, hanem hogy a vallási szolgáltatók milyen mértékben képesek vonzani őket, vagyis mennyire erős, és milyen jellegű a vallási marketing a tevékenységeikben. Lévén, hogy a 21. századi lehetőségek a lehető legnagyobb populációhoz való eljutás vonatkozásában rendkívül rétegzett lehetőségeket biztosítanak, nem pusztán a köznyelvi értelemben fogyasztói társadalom színterein, de az eredetileg gazdasági érvelésektől távolinak gondolt vallási dimenziók esetében is érdemes megfontolunk az ilyen irányú stratégiák feltárását.

¹ Az alábbi összefoglaló részletesebb kifejtése a *Közgazdaságtani modellek a valláskutatásban – Kereslet és kínálat a vallási piacon* (Szilárdi, Paizs & Feleky, Belvedere Meridionale, 2023) című cikkünkben található

Vallási szupermarket és új spiritualitás

A vallási piac jelenléte a tradicionális egyházak és vallási csoportok kapcsán is egy elemzendő erőter lehet, ám úgy tűnik, hogy a fenti megállapítások egyre inkább igazak arra a rétegre is, amelyet a kortárs vallástudomány privát vallásosságú populációként azonosít be. E populáció tagjai általában szinkretista, egymással laza kapcsolódású, különböző vallási tanítások rendszeréből válogatnak, ám mégis egyfajta sajátos csoportot képeznek a vallásos társadalmon belül, de nem kizárólag azáltal, hogy nem illeszthető rájuk valamely jól körülhatárolt felekezeti hovatartozás.

A kortárs vallásosság olyan fogalmi érvényesíthetőek itt, mint amilyen az „ezotéria”, az „új spiritualitás”, a „New Age” vagy az „alternatív-”, illetve „patchwork vallásosság”, amelyek a köznyelvben igen elterjedtek, egymással képlékeny kapcsolatban állnak, felszíni jelentésük mégis nyilvánvaló a hétköznapi beszélő számára (Szilárdi & Sárközy, 2017; Szilárdi, 2011).

E tekintetben valójában olyan útkeresésről beszélhetünk, amelynek során az egyén a vallási „szupermarketről” bátran válogat saját ízlésének megfelelően akár több eszmerendszer közül; szubjektív világképe és meggyőződése pedig ennek megfelelően folyamatosan változik, alakul – ezért hívják olykor bricolage- vagy barkács-vallásosságnak (Saroglou, 2006). Azonban a rendkívüli heterogenitás ellenére, vagy épp amiatt, az egyéni vallásosság új spirituális kapcsolatrendszere mégis ad egyfajta közösségi élményt, amelyet a szakirodalom holisztikus vagy kultikus miliónek nevez (Campbell, 1972), esetenként pedig azt emeli ki, hogy a sokféleség ellenére létezik egy közös lingua franca, amely ennek a heterogenitásnak mégis egyfajta homogenitást kölcsönöz, és amelynek köszönhetően e csoport tagjai vallási vonatkozásokban pontosan értik egymást (Besecke, 2001; Aupers & Houtman, 2006)².

Jóllehet az előbbieken éppen amellet érveltem, hogy a kínálat az, ami elsősorban meghatározza a keresletet, ennek fényében az első pillanatban furcsának tűnhet egy kifejezetten heterogén, jellemzően egyéni vallásossági mintázattal rendelkező réteg esetében vallási szolgáltatóról beszélni. Ugyanakkor a vallásosság nem tradicionális formái iránt létrejövő tömeges érdeklődés az elmúlt néhány évtizedben világosan létrehozta az erre formálódó kínálatot is, amely kölcsönhatásba lépett a felhasználóival, és egyre inkább trendformáló aktorként viselkedik.

Az új spiritualitás és egyéni vallásosság esetében ennek a folyamatnak a jelenlegi pontján a vallási piacterek jelenléte mára rendkívül nagy ívet fog át: a könyvkiadói felülettől kezdve az internetes oldalakon át egészen a spirituális fesztiválok/táborokig bezárólag a spirituális szcéna óriási horizontot mutat a kereslet és kínálat terén egyaránt. Az utóbbi évtizedekben nyilvánvalóan az internetes források váltak e piaci kínálat első szintű hordozóivá, és ezen kívül, ahol az utóbbi években fizikailag a leginkább megmutatkozik a vallás piaci jellege, azok a különböző tematikus táborok, elvonulások. Külön kategóriába sorolandók azok az életmód- és vallási fesztiválok, amelyek nem egyféle tradíció alapján szerveződnek, hanem programkínálatukban éppen a sokféleség adja az esemény jellegét – esetünkben ezek a típusú rendezvények képezik le leginkább a privát vallásos társadalom szolgáltatói szektorát.

² A spiritualitás vallástudományi fogalmának részletes magyarázatától e helyütt eltekintek, a fogalom értelmezéséhez és definíciós kérdéseire korábbi tanulmányban foglaltuk össze a nemzetközi szakirodalom legfontosabb állításait (Heidl & Szilárdi, 2022).

Az Everness-élmény mint kínálat

Magyarországon ez az újfajta, heterogén vallási kínálat mint nagycsoportos rendezvény, először 2014-ben öltött szervezett kereteket az Everness tudatosság- és életmód fesztivál képében a Balaton partján. A magyar viszonylatban mára legnagyobb spirituális esemény az öndefiníciója szerint a fesztivál olyan integratív térként igyekszik funkcionálni, amelyben egyszerre jelenik meg a nyaralás, a munka, a belső fejlődés és spiritualitás, és amelyen olyan holisztikus élmény élhető át, amelyben nincs szükség elkülöníteni a különböző én-részeket, ahol a résztvevők önmaguk lehetnek, egyúttal olyan összközösségi lelki folyamat részeseivé válhatnak, amely egyrészt hiteles, másrészt pedig lelki-szellemi igényességet és mélységet ad (vö. Szilárdi & Heidl, 2017).

A fesztivál programjából bátran választhat mindenki saját érdeklődésének megfelelően, a témák leginkább a tudatossággal, a testi, lelki és spirituális egészséggel foglalkoznak, a programok közül kiemelkednek a tánccal, meditációval, masszázzsal és jógával kapcsolatos foglalkozások, emellett előadások zajlanak vallásról, ezotériáról, szexualitásról és egészségről, valamint a fesztivál stílusához igazodó koncertek kerülnek megrendezésre.

Az elmúlt 10 évben kérdőíves kutatásban elsősorban a résztvevők életmódjáról, az előadások látogatottságáról és vallási kérdésekről igyekeztünk mélyebb belátást nyerni, a kapott válaszok alapján pedig arra nyertünk következtetést, hogy a résztvevők vallási önbesorolásának egyik sajátos jegye az, hogy sokkal inkább preferálják a spiritualitás, ezotéria, misztikum szavak használatát, nagy valószínűséggel ezzel erősítve a maga módján vallásos populációhoz való tartozást, egyúttal ellenpontozva az intézményhez kötődő egyházas vallásosságot. (vö. Szilárdi & Heidl, 2022).

A kérdőíves kutatás mellett egyszerre alkalmaztuk a külső, leíró nézőpont alkalmazását, beszélgetéseket folytattunk a rendezvény látogatóival, különböző programokon vettünk részt, az élményeket a résztvevői megfigyelés meghatározott szempontjai szerint rögzítettük, majd az első néhány év megfigyeléses tapasztalataim túl két másik nézőpontot is beemeltünk a vizsgálat további alakításába: a rendezvény mögötti vallási kínálat változásait, mint piac és marketing-stratégia értelmezését, valamint a választott kommunikációs eszközök vizsgálatát.

A kínálati struktúra

A vallás piac szempontjából a rendezvény kínálatában három réteg különül el: (1) a fesztivál szervezőinek meghívottjai, akik a rendezvény nagyszínpadán és tematikus helyszínein lépnek fel fő előadóként. Ezek a tematikus színpadok sokfélék lehetnek, például szexualitás és párkapcsolati, önismereti, vagy spirituális életvezetési platformokként működnek a fesztivál területén. A tematikus színpadok programkínálatára jelentkezni is lehet, ezt a szervezők hagyják jóvá.

(2) Elválnak ettől a fesztivál területén lévő további kisebb helyszínek; ezeket különböző vallási és egyéb szolgáltatók bérelhetik ki, építik fel a saját programkínálatukat, arculatukat, szóróanyagokkal és egyéb hirdetési módokkal helyezik el magukat a fesztiválózó mentális térképén. E szolgáltatók igen változatosak: évek óta helyet bérel magának például az Integrál Akadémia szervezet, amely alternatív, holisztikus pszichológiai képzést kínál a nem akkreditált képzések hazai színterén; más helyszínt foglalnak el az újpogány vallási szolgáltatók, vagy éppen

a spirituális önismereti, pszichológiai csoportok. A fesztiválra jelentkező szolgáltatók közt az Everness managementje válogat.

(3) Ettől szintúgy elkülönül a különböző szolgáltatók piactere, amely valóban, egyfajta kirakodóvásárként üzemel. Ezen a vásáron különféle szolgáltatásokat (pl. reiki kezelés, masszázsok, spirituális utazás stb.), vagy pedig tárgyakat lehet vásárolni (féldrágakövek, szobrok, ruházat, stb.). A piactér kiegészül az ökotudatosságra figyelő étel-ital-szolgáltatókkal; egyre gyakoribb a vegetáriánus és vegán kínálat, a zero waste technológiával/szemlélettel készülő termékek palettája, a biozöltség és –gyümölcs szortiment.

A kínálati oldal tehát többszintű struktúrát mutat: a fesztivál szervezői kínálják a legnagyobb előadókat, a további helyszíneket pedig bérlésre kínálják a válláspiac más szereplői számára.

A fesztivál területére napi vagy heti bérlettel lehet bejutni, ez jogosít az előadások, workshopok és a számos ingyenes programon való részvételre. Másfelől azok a szervezetek/szolgáltatók, akik bérleti díjat fizetnek a területért, kínálnak fizetős programokat is, illetve – ha a programjaik ingyenesek is – számos hirdetési felületet használnak. A legdominánsabb ezek közül a programfüzetben vagy ahhoz betétlapként csatolt megvásárolt hirdetési lehetőség, a másik leggyakrabban a helyszínen való kuponok vagy névjegyek osztása.

Az utóbbi években a fesztivál tovább építette az Everness-élmény brandjét újfajta évközi rendezvények szervezésével: elsőként megjelent egy koraőszi, kisebb létszámú 3 napos rendezvény Everness Indián nyár címmel az exkluzívabb közönségnek, illetve néhány éve létezik az Everness szilveszter, majd 2024 januárjától minden hónapban egyszer egy budapesti Wellness Spa-ban hirdetnek szauna szeánszokat, jógával, meditációval Everness chill néven.

Kommunikáció és marketing: Az Everness brand létrejötte és fejlődése

A kínálati oldal és az Everness brandjének mélyebb feltérképezéséhez a management egyik olyan tagjával készítettem félstrukturált mélyinterjút, aki az elmúlt években sokféle feladatot végzett (ügyfélszolgálat, marketing, beléptetés, számlázás, stb.), így rétegzetten látja a rendezvénysorozat sokféleségét az előkészületektől az esemény befejezéséig bezárólag. A beszélgetésben érintettük a fesztivál vízióját, az ezoterikus jelző elhalványulását és a spirituális jelző erősödését, a célközönséget, a programkínálatot és az ehhez kapcsolódó szelekciót.

A víziót illetően a fesztivál céljának meghatározásában el kell különítenünk a fesztivál mint vállalkozás, illetve a fesztivál mint tartalom ágenseket. Az üzleti cél egyfelől természetesen az anyagi rentabilitás, hiszen a rendezvény mögött gazdasági vállalkozás áll, azaz a stáb egész évben főállású szervezői feladatokat lát el (sales, marketing, programszervezés, ügyfélszolgálat, stb.). A tartalmi célok esetében a fesztivál célja a stáb privát céljaival együtt változik, és azon túlmenően, hogy a mottó a „tudatosság, feltöltődés, közösség” hármasát emeli fókuszba, a fesztivál víziója a különböző tudatossághoz, önfejlesztéshez vezető utak és módszerek minél szélesebb spektrumát tűzi ki célul.

Az adatközlő további célként emelte ki az edukációs tér kialakítását is, amelyben az utóbbi években a környezettudatosság egyre markánsabban jelenik meg, emellett a résztvevők felé irányított kommunikációban a szelektív hulladékgyűjtést, a többször használatos pohár, tányér és evőeszközök használatát (és elmosogatását) várják el. A

vízió végeredményben egy olyan világra irányul, amelyben „az emberek felelősséget vállalnak a tetteikért, releváns önismerettel rendelkeznek, és felismerik azt, hogy van másik út a folyamatos fogyasztáson túl”, a fesztiválon pedig „ennek a változásnak van meg a tere” (Adatközlő, 2023).

Bár a 2014-ben induló rendezvény egyik hívó szava az ezoterikus jelző volt, ám ez 3 évvel később már teljesen eltűnt a hirdetésekéből, és a helyét egyre inkább a spirituális szó vette át. Az adatközlő visszaigazolta azt a feltételezésünket, hogy mindez a tágabb célközönség elérése miatt történt, és hozzátette azt is, hogy sok év munkája van amögött, hogy az „ezoterikus” kategória helyett inkább az önfejlesztés irányába tereljék a fesztivál központi tartalmát. Az „ezoterikus” fogalom ugyan kezdetben olyan platformot jelenthetett, amely alkalmas volt összefogni mindent, a későbbiekben azonban pejoratív konnotációjúvá vált („mára inkább jelent hiteltelen tartalmakat”). Ezért a rendezvény vallási tematikájú kulcsszavai közül végül a „spirituális” jelző maradt meg, amely egy sokkal nyíltabb, befogadóbb és pozitív jelentéshálót ölel fel a management számára (is).

A fesztivál konkrét vallási dimenziói a programkínálat 40 %-át teszik ki (pl. ide tartoznak a beazonosítható vallási tartalmak, mint amilyen pl. a buddhista vagy hindu irányzat a jógán belül, stb.). Ez, bár csökkenő tendenciát mutat a korábbi évekhez képest, ugyanakkor „a nem látható világ” tapasztalatai mégis áthatják a fesztivál teljes egészét. A fennmaradó 60% a pszichológia, önfejlesztés, tudatosság tartalmi horizontján mozog.

A célcsoport tekintetében mára az ideális látogató a *„30-50 éves, városi vagy vidéki újrakezdő, magasabb iskolai végzettséggel rendelkezik, jó anyagi körülmények között él, igényes magára és környezetére, vagyis a stabil középosztály és ettől felfelé. Olyan ember, akiknek fontos a fenntarthatóság, és a külső-belső harmóniára törekednek.”*

A kutatásunk első néhány évében a résztvevők érdeklődése alapján három nagy halmazt térképeztünk fel: (1) az egyéni életút céljai, a belső béke és a szellemi-lelki fejlődés és az ehhez kapcsolódó előadások, gyakorlatok látogatása, (2) az egészségügyi állapot javítását, a gyógyítást/öngyógyítást, illetve az egészségesség fenntartását célzó programok, valamint (3) konkrét valamilyen vallási, spirituális tanításból eredő tartalmak.

Az egyes elemek bár meglehetősen heterogének voltak, mindhárom tematikus halmazt áthatotta a meditációs technikák sokasága és a holisztikus szemlélet. A programok tematikus évről évre alakulását korábbi tanulmányunkban rögzítettük részletesen (Szilárdi, Paizs & Feleky, 2023), a fő kérdésünk az volt, hogy milyen irányú változáson ment át a fesztivál a kínálati oldal összetételének tekintetében.

Összességében azt vetük észre, hogy az egyes színterek szétválasztása, és a tartalmak sokfélesége ellenére is a rendezvény programjainak egésze az idő haladtával egyre magasabb fokú homogenitást mutat, a „tudatosság ünnepe” szlogen szellemisége pedig ténylegesen jellemzi a kínálati oldal egészét. A programsorozatnak valójában nincsen olyan eleme, amit valamilyen módon a testi/lelki/spirituális tudatosság ne szőné át, legyen szó akár a táplálkozásról, akár a szexualitásról, karrierépítésről, vagy gyermeknevelésről.

Ez egyrészt jól mutatja ez a szakirodalomban is jelenlévő megközelítést, amely szerint a spiritualitás nem is annyira a felbukkanó témák kapcsolódásában vagy hálózatában

érhető tetten, hanem sokkal inkább olyan kultikus milióként vagy lingua francaként értelmezhető, amelyben a tagok –bár sokféle világlátásuk van-, mégis tökéletesen értik egymást. Másrészt észlelhetően megmutatja az egyre világosabban elkülönülő, jellegzetes saját karakterisztikával rendelkező brand-építés folyamatát is. Az utóbbi évek kínálatában a „spirituális” jelző egyre inkább mint alapvető bázis jelenik meg, amelynek mentén a fogyasztói attitűdön túlmutató, posztmateriális értékek dominálnak, ezen belül pedig a (pszichikai- és környezet-) tudatos életmód és életvitel, a harmonikusabb világ, valamint az önismeret és önfejlesztés jelentik a főbb megjelenő csomópontokat. Ami pedig az elméleti megfontolásokat illeti, mivel a management-csoport saját személyiségfejlődése, és témák iránti kíváncsisága szabja meg alapvetően a fesztivál változásait, ilyen értelemben mindez interpretálható úgy is, mint egy szűkebb piaci szereplő kínálatának kereslet-szabályozását.

Jelenleg a nyári rendezvény a terület maximális kihasználtságával működik, ami 5000 látogatót jelent. Vagyis a résztvevők számának emelkedése, a jegyvásárlások, a bejelentkező szolgáltatók számának növekedése mind arról tanúskodnak, hogy az Everness mint (vallás)piaci ágens az elmúlt 10 évben jelentős keresletet, és ahhoz kapcsolódó tematikus hálót támasztott a spirituális beállítottságú emberek populációjában. Mind a megfigyeléseink, mind pedig az elemzéseink ezt a következtetést támasztják alá.

A 2025-ös rendezvény ismertetésében ez a homogenizáció még inkább megmutatkozik. Ahogy a weboldalon is olvasható: *„A rendezvény tematikája a PARADIGMAVÁLTÁS, azaz a régi gondolkodásmód és nézetek helyett teret engedünk az új mintáknak és a fejlődésnek, ezért a kevesebb több elv mentén a tudatosság és önismeret legfontosabb témái köré csoportosítjuk a fesztivál saját programjait, hogy az egyszerű és átlátható legyen. Ezt a koncepciót az egymástól jól elkülönített, mégis szoros kapcsolatban lévő helyszínek szimbólumai is láthatóvá teszik, amelyek egyszerűségükben is komoly üzenetet hordoznak.”³*

Kommunikáció: social media és marketing

Az Everness fesztivál managementje szinte a kezdetektől használja az interneten kínálkozó brand-építéshez szükséges elemeket. Elsőként egy statikus honlap formájában van jelen a világhálón, ahol az éppen aktuális évi koncepciót, programkínálatot, helyszíneket és előadókat követhetjük nyomon. Heti bérletet vagy napijegyet és szállást is foglalhatunk az oldalon keresztül, és részletesen elmélyedhetünk a fesztivál korábbi éveinek hangulataiban a galériában. Érdekes, hogy az elmúlt évek archív programjai ugyanakkor nincsenek fent, nem kereshetők vissza.

Izgalmasabb valamivel az Everness social media felületein való böngészés, többek között azért is, mert itt meg tudjuk keresni a korábbi kommunikációs stratégiák sajátosságait. A fesztivál Instagram oldalán 2017-től 1607 bejegyzést találunk és 5505 követőt⁴. A képek mellett rövid reels videókat is láthatunk, a legnépszerűbbek az adott év fesztiváljának úgynevezett aftervideói, ezeknek az elérései 3-5000 megtekintés között van (utóbbiak a youtube-on is fent vannak még nagyobb nézőszámmal), a többi bejegyzés eléréseinek számai változatosak.

³ 2025. 05. 01 <https://everness.hu/fesztival>

⁴ 2025. 05. 01. <https://www.instagram.com/evernessfest/>

A youtube-on 2014 óta van Everness csatorna, 12500 feliratkozóval, 111 videóval és összesen 145 591 megtekintéssel⁵. Itt megtaláljuk a már említett aftervideókat, emellett zenei lejátszási listákat és a korábbi évekből származó néhány előadást Everness akadémia címke alatt.

A rendezvény oldala a facebookon 2013 óta van jelen 53 ezer követővel, úgy tűnik, hogy ez a légnépszerűbb csatorna, ez jól jelzi a korosztályi célzást is a management részéről, amely a 30-50 év közötti korcsoportot kívánja leginkább megszólítani. A bejegyzések változatosak, kezdetben eléggé ad hoc jellegűek, ám ahogy haladunk előre az időben, láthatóan egyre rendszerezettebbé, ütemesebbé válnak a posztok, az arculatban bekövetkező váltások is nyomon követhetők, az utóbbi 2 évben pedig már az egyes szegmensek is elkülönülnek egyfelől a tartalmi elemekben, másrészt az egyes bejegyzéstípusok vizualitásában is. Ez azt jelenti, hogy tipográfiailag is elkülöníthetővé váltak az egy hetes fesztivál, az őszi Indián nyár, valamint a havi rendszerességű wellness-program posztjai. Az egyes bejegyzéstípusok is szegmentálhatóak: más grafikus stílusban jelennek meg a képekkel kombinált idézetek, másfajtaban az előadókhöz kötődő képhátterek, míg ismét mással az insider look-ot mutató fesztiválszervezéshez kapcsolódó tartalmak. Míhelyst haladunk a rendezvény időpontja felé, egyre gyakorabb a leendő előadók promóciója és a bérletvásárlásra facilitáló tartalmak (early bird bérletek, jegyek, szállásvariációk). Utóbbinak az egyik videós alműfaja (az Instagramon és TikTokon is), amelyeken fiatal nő jelenik meg, mintegy az Everness arcafént, és fesztiválról beszél.

A facebook kapcsolódó oldalai az Everness közösség 13 400 taggal⁶, valamint az everness piactér csoport⁷ 2300 taggal, léteznek még tematikus csoportjai az Everness önkénteseinek is.

A fesztiválnak ezen kívül létezik TikTok oldala, ezen jelenleg 715 követőt találunk, 1787 kedvelést és 75 videót⁸, ebből érzékelhető, hogy időben egyfelől ez a legújabb csatorna, másfelől, hogy a platformot leginkább használó korosztály egyelőre nem jellemző célcsoport a szervezők számára.

Hagyományosabb eléréssel is dolgozik a fesztivál kommunikációs stábjá, a honlapon regisztrált látogatók, illetve azok a bérlet- és jegyvásárlók, akik megadták az emailcímüket a szervezők számára, ütemezett hírleveleket kapnak, ez 2023-ban egy 13000 email címes adatbázist jelentett, ez azóta vélhetően növekedett. Emellett érdemes említeni, hogy 4 éve a fesztivál létrehozott egy Everness telefonos applikációt is, amelyen a helyszín térképe, a programok és az előadók is fent vannak.

Lényeges kiemelni, hogy mindegyik platformon a közösségi élmények és tapasztalatok vannak a fókuszban, a marketing és kommunikációs stratégia elsősorban ezt a dimenziót kívánja kiemelni. A további hívószavak az otthonosság, nyugalom, egymásfigyelés és tudatosság. A kommunikációs és PR csatornákon mind az arculat, a színek, a képi elemek ezt az üzenetet sugározzák, az utóbbi 3 évben egyre egységesebben, a homogenizálódás és áttekinthetőség tehát ebben a kommunikációban is egyre inkább dominál.

⁵ 2025. 05. 01 <https://www.youtube.com/c/EvernessFesztiv%C3%A1l>

⁶ 2025. 05. 01 <https://www.facebook.com/groups/everness>

⁷ 2025. 05. 01 <https://www.facebook.com/groups/everness.piactér/>

⁸ 2025. 05. 01 <https://www.tiktok.com/@evernessfest>

Ha az elmúlt 10 évet vesszük szemügyre a fesztivál életében, akkor az üzenetekben és programszervezésben alábbi 5 tendenciát azonosíthatjuk be: 1) A vallási jelzők differenciáltsága csökken, a spirituális jelző dominánssá válik; 2) a programelemek heterogenizációja csökken és a homogenizáció irányába tart; 3) a vizuális elemek szegmentációja vizuálisan átláthatóbbá válik, 4) a rövid videók száma jelentősen növekedik az általános trendekkel párhuzamosan; 5) a rendezvények videóiban megjelenik az Everness „arca” is, aki ideális látogatóként a résztvevőkhöz beszél.

Összegzés

Míg a tanulmány első részében a vallás piac fogalma, a közgazdaságtani megközelítés kereslet-kínálati modell összefüggései, a haszonmaximalizálás és a verseny hatásai kerültek kulcspozícióba, ezt követően a nemzetközi trendeknek megfelelő, olyan magyar piaci szereplő került bemutatásra, amely a hazai vallási szcénában a „maga módján vallásos” populáció számára nyújt turbulens kínálatot. Ennek magyarázatához kifejtésre kerültek a bricolage-vallásosság lényegi szakirodalmi értelmezései, majd a magyarországi Everness Fesztivál vonatkozásában került bemutatásra a vallás piac kínálati struktúrája, egyrészt a terepmunka megfigyelésinkkel, félstrukturált interjúkészítéssel, valamint az elmúlt évek programkínálatának és kommunikációs trendjeinek elemzésével.

Az elmúlt 10 év lehetőséget teremtett arra, hogy a rendezvény változásait nyomon követhessük, mind a résztvevők, mint a szervezők oldaláról, és nagy valószínűséggel a fejlődő technikai lehetőségek előbb-utóbb lehetővé teszik a közösségi médiaoldalak automatizált, szoftveres komplex elemzését is. Arra a kérdésre, hogy mennyiben illeszkedik mindez a kortárs valláskutatások sorába, viszonylag könnyedén válaszolhatunk: a vallás közgazdasági modelljeinek értelmezésében mind a kínálati - keresleti oldal mélyreható vizsgálata, mind a kölcsönhatások vizsgálata képes olyan rétegzett képet nyújtani a „maga módján vallásos” populációról, amelyet a szakirodalom és a kutatások is – megfelelő módszertanok hiányában az utóbbi évekig meglehetősen nehezen tudtak kezelni. Teszi ezt oly módon mindeközben, hogy a vallási öndefiníciót feltétel nélkül elfogadja, tárgyául pedig nem a vallási szubsztanciát vagy igazságtartalmat vizsgálja, hanem magát az emberi vallásosságot, és annak mechanizmusait választja kutatása tárgyául.

Irodalom

- Aupers, S., & Houtman, D. (2006). Beyond the spiritual supermarket: The social and public significance of New Age spirituality. *Journal of Contemporary Religion*, 21(2), 201–222. doi: 10.1080/13537900600655894
- Berger, P. L., & Luckmann, T. (1975). *A valóság társadalmi megformálása*. Budapest: Tömegkommunikációs Kutatóközpont.
- Besecke, K. (2001). Speaking of meaning in modernity: Reflexive spirituality as a cultural resource. *Sociology of Religion*, 62(3), 365–381. doi: 10.2307/3712355
- Campbell, C. (1972). The cult, the cultic milieu and secularisation. In Hill, M. (Szerk.), *A sociological yearbook of religion in Britain* (Vol. 5). London: SCM Press.
- Finke, R., & Stark, R. (2000). *Acts of faith: Explaining the human side of religion*. London: University of California Press.
- Glock, C., & Stark, R. (1965). *Religion and society in tension*. Chicago: McNally.
- Heidl, S., & Szilárdi, R. (2022). Privát vallásosság, spirituális közösség: Az Everness Fesztivál résztvevőinek vallási/spirituális vizsgálata. *Erdélyi Társadalom*, 20(1), 81–96.

- Iannaccone, L. R. (1992). Religious markets and the economics of religion. *Social Compass*, 39, 123–131.
- Iannaccone, L. R., Finke, R., & Stark, R. (1997). Deregulating religion: The economics of church and secta. *Economic Inquiry*, 35, 350–364.
- Máté-Tóth, A. (2012). Vallási identitásfaktorok. In Balog, I., Balogh, P., Jancsák, C., Lencsés, Gy., Lőrinczi, J., Rácz, A., & Vincze, A. (Szerk.), *A szociológia szemüvegén keresztül: Tanulmányok Feleky Gábor 60. születésnapjára* (pp. 206–216). Szeged: Belvedere Meridionale.
- Saroglou, V. (2006). Religious bricolage as a psychological reality: Limits, structures and dynamics. *Social Compass*, 53(1), 109–115.
- Vallásdömping: Ezoterika, spiritualitás és New Age az alkalmazott valláskutatás perspektívájából.* (év n. a.). Szeged: Szegedi Tudományegyetem Vallástudományi Tanszék, 157–194.
- Szilágyi, T. (2010) Sacred Characteristics of the Nation: Religion and Politics in the Contemporary Hungary In: Szilágyi, Tamás (szerk.) *Religious Transformations in the Contemporary European Societies* Szeged, Magyarország: Szegedi Tudományegyetem BTK Vallástudományi Tanszék pp. 18-35.
- Szilágyi, T. (2011) The Neopagan Intellectual Orientation and Its Effects on Contemporary Hungarian Mentality and Politics: Some Remarks. In: Barna, Gábor; Odrobina, László (szerk.) *Hereditas. Periodical of the „Bálint Sándor” Institute for the Study of Religion 1.* Szeged, Magyarország: Gerhardus Kiadó pp. 111-121.
- Szilárdi, R., Paizs, M. A., & Feleky, G. A. (2023). Közgazdaságtani modellek a valláskutatásban – Kereslet és kínálat a valláspiacon. *Belvedere Meridionale*, 35(4), 124–145. doi: 10.14232/belv.2023.4.8
- Szilárdi, R., & Sárközy, C. (2017). Ezotéria, New Age, alternatív spiritualitás: Vallástudományi áttekintés. In Szilárdi, R. (Szerk.), *Vallásdömping: Ezoterika, spiritualitás és New Age az alkalmazott valláskutatás perspektívájából* (pp. 11–19). Szeged: Szegedi Tudományegyetem Vallástudományi Tanszék.
- Szilárdi, R., & Máté-Tóth, A. (2022). Tézisek a vallástudományról. *Magyar Tudomány*, 183(9), 1190–1200. doi: 10.1556/2065.183.2022.9.9

Felhasznált források

- <https://www.facebook.com/groups/everness> letöltve: 2025. 05. 01.
- <https://www.facebook.com/groups/everness.piacter/> letöltve: 2025. 05. 01.
- <https://www.tiktok.com/@evernessfest> letöltve: 2025. 05. 01.
- <https://www.instagram.com/evernessfest/> letöltve: 2025. 05. 01.
- <https://www.youtube.com/c/EvernessFesztiv%C3%A1l> letöltve: 2025. 05. 01.
- Interjú, adaközlő, 2023

MŰHELY

Manzenreiter Gabriella

A KREATIVITÁS FOKOZÁSA MESTERSÉGES INTELLIGENCIÁVAL¹

„(...) ha az ember egyszer találgatásra van utalva, akkor sokkal nehezebben határozza el magát, hogy egy új, vagy szokatlan ideát kipróbáljon, és általában sokkal kevésbé merészen használja ki az ideákat és kísérletezi ki őket..”

– Neumann János, 1955

Bevezetés

Az evolúció során az egyed fejlődésével kialakuló kreativitási készség az emberi közösségek, kultúrák és szociális hálók létrejöttében döntő szerepet játszott. Az egyén kreativitásához tartozó kíváncsiság, fantázia, képzelet, ügyesség, intuíció, megoldókészség a modern ember mindennapi működésének kulcsai, az egyén érvényesülésének és társas kapcsolatainak mozgatórugói. A mesterséges intelligencia (MI) megjelenése és használata a 21. század embere számára a kreativitás terén is kihívást jelent, amely a fentebb említett és alkalmazott fogalmi kereteket is átalakítja. A generatív mesterséges intelligencia nem csak a művészetek, hanem az élet bármely területén „kreatív” megoldásokat kínál az információs kor emberének, és alkalmazása észrevétlenül és rutinszerűen épül be szokásainkba. Tanulmányomban kitérek a mesterséges intelligencia oktatásba történő implementációjának lehetőségeire, és a generatív mesterséges intelligencia kreatív alkotói folyamatokra gyakorolt hatásaira. Célom felvázolni, hogy a mesterséges intelligencia alapú eszközök etikus használata hogyan vezethető be az általános és középiskolás korosztály számára játékosan, az egyén kreativitásának fejlesztésével, ahol a gép mint eszköz van jelen, és vesz részt a gyermek készségeinek fejlesztésében.

A kreativitás fogalmi háttere

Etimológiai szempontból a latin *creativitas*, mint teremtő erő, és a *creator*, mint teremtő kifejezés a középkori Európában Istenhez kötődik, a *creatio* kifejezés az isteni privilégiumhoz kapcsolódik, a művész feladata a vallási reprezentáció szolgálatában áll. Később a reneszánsz individualizációs folyamatában már nem teremtőként határozzák meg magukat az alkotók, és megjelennek olyan jellemzők is az alkotómunkában, amelyek napjaink kreativitás-felfogására jellemzőek. A 19. századra a kreativitást a művész-zseninek tulajdonítják, és a század végére a fogalmi keretek változásával megfigyelhetünk egyfajta distinkciót a kivételes ember értelmezésében, a zseni kifejezés nem csak a művészetek, hanem a tudomány vonatkozásában is megjelenik. A 20. századra e fogalmi átalakulásnak és bővülésnek köszönhetően a művész, a tudós, és a feltaláló zsenialitása is kreativitásában rejlik. A 20. századra tehát elérkezünk a mai értelmezésekhez, miszerint, a kreativitás a hagyományos gondolkodás túllépésével létrejövő újdonság létrehozásában nyugszik, egy addig nem létező, vagy nagymértékben új felfedezés létrejöttében. – fejt ki Máté Zsuzsanna a kreativitás fogalomtörténetét és jelentésmódosulásait illetően (Máté, 2019).

¹Az előadás a Gyermek-és nevelésfilozófia konferencián, a PTE KPVK Ilyés Gyula Pedagógusképző Intézetének szervezésében, a Magyar Tudomány Ünnepe alkalmából, 2024.11.25-én hangzott el PTE KPVK szekszárdi campusán.

„Az 1950-es évektől rohamosan elindult a kreativitás kutatása, elsősorban a pszichológia, majd fokozatosan a pedagógia, a művészetelméletek, a szociológia, a kultúrtörténet, az agykutatás és a nyelvészet területén, melynek eredménye, hogy a kutatók a kreativitás lehetőségét állítják minden emberben.” (Máté, 2019, p. 89)

Csikszentmihályi Mihály (1999) szerint a kreatív folyamatokban való részvételt részben a „flow-élmények” gondolata teszi élvezetessé, amelyeket magában a folyamatban való elmélyült részvétel jellemez, függetlenül a végeredménytől. Tehát a kreativitás olyan tapasztalati folyamatként értelmezhető, amelyet a belső motiváció vezérel, és amelyet a szándékos alkotás gyakorlata határoz meg (O’Toole & Horvát, 2024). Csikszentmihályi (2008) úgy véli, hogy *„a kreativitást egy hármasszerű rendszeren keresztül kell felfogni, ahol az elemek szoros interakcióban léteznek egymással: a szimbolikus szabályokat tartalmazó valamely kultúra vagy területe; egy ember, aki véghezviszi a kreativitást, és egy szakértői kör (az aktuális „kapuőrök”), akik az újítást elismerik.”* (Máté, 2019, p. 90). Csikszentmihályi továbbá három embertípust is megkülönböztet; az érdekesek és inspirálók, akik nem többek ennél, az egyénileg kreatív személyeket, illetve azokat, akik kreativitásukkal történelmi léptékben mérve formálják az adott kultúrát (Máté, 2019). A 2000-es évektől zajló kreativitáskutatás megkülönbözteti egymástól az általános kreativitást („kis c-vel”), illetve a világot formáló személyeket („nagy C-vel”). (Pléh, 2010) Tanulmányomban a továbbiakban az általános kreativitásra fogok utalni, és a „kis-c” elnevezést fogom alkalmazni, amikor erre a típusra hivatkozom.

Az emberi és a mesterséges kreativitás értelmezése

A kreativitás összetevőiben és a kreatív megismerési folyamatban, illetve a mesterséges intelligenciával alkalmazott információfeldolgozás mögött rejlő fogalmi háttér és működési mechanizmusok tisztázása elősegítheti a jövőben a kreatív folyamatok értelmezését.

Csányi Vilmos szerint a modern társadalmakban a kreativitás az elméműködésben nyilvánul meg, melynek során a közösségben új, nem ismert hiedelmek, megoldások, kombinációk jöhetnek létre (Csányi, 2024). *„A kreativitás az emberi képzelet szociális megvalósulása.”* (Csányi, 2024, p. 137). A képzelet segít a tudás alkalmazhatóságában, problémák megoldása során, tapasztalatok integrálásában és a tanulási folyamatban. Alapformája a narratíva, amelynek részét képezi a képi információk feldolgozása is. A képzelet folyamatai teremtőerőként alkotnak új fogalmakat, képzeteket, amely nem csak kizárólag kognitív tevékenység, hiszen kötődik a testhez és a környezethez is. A képzelet kombinációja a közösségi nyelvhasználat során jön létre, és a kreatív elmék képzeletét közösségük értékeli (Csányi, 2024). A kreativitás kulcsfontosságú összetevője továbbá az absztrakció, vagyis az a folyamat, amelynek során azonosítjuk a jelentéskonstrukció szempontjából releváns fogalmi összetevőket. Az egyes területeken belül ez a szimbolikus tudás különböző formáinak, gondolkodási struktúráknak és generatív szabályoknak a kialakulásához vezet, ahogyan egy adott területen belül új gondolatokat fedezünk fel és fejlesztünk (O’Toole & Horvát, 2024).

A mesterséges intelligencia modellek viszont képesek reprezentálni a tudást, azonosítani a mintákat és tudásstruktúrákat, és ezeket felhasználva hasznos és megfelelő összefüggéseket és következtetéseket levonni. Amikor a mesterséges intelligencia modelleket például egy adott területről származó műtárgykészleten képzik ki, a reprezentációs tanuláshoz nevezett folyamatot használják. A mesterséges intelligencia eszközök így a releváns tudás explicit reprezentációját biztosítják a

reprezentációs absztrakció különböző szintjein, amely által ezen eszközök az emberi kreativitást is támogatják (O’Toole & Horvát, 2024).

A mesterségesintelligencia-eszközök beépítése a kreatív folyamatokba

Margaret Boden szerint (1998) a mesterségesintelligencia-technikák a kreativitás fokozásaként újszerű kombinációkat hoznak létre az ismert ötletekből, feltárják a fogalmi terekben rejlő lehetőségeket, és olyan átalakításokat végeznek, amelyek lehetővé teszik korábban lehetetlen ötletek létrehozását (Marrone et al., 2022). A kreativitást támogató eszközök hatékonyságát meghatározza, hogy miként képesek a kreatív gondolkodás kognitív folyamataihoz alkalmazkodni. A kreativitásban két kognitív mechanizmus, az asszociáció és analóg gondolkodás fontos szerepet játszik. Mind az asszociatív gondolkodás, mind az analogizálás úgy működik, hogy a fogalmak között meglévő relációs struktúrákat kihasználva különböző módokat tárnak fel, amelyekkel új kapcsolatokat lehet létrehozni. A mesterséges intelligencia képes számításokkal modellezni az adatok relációs struktúráját, így ezek az eszközök alkalmasak az analógiák azonosítására. Például olyan keresőmotorokat fejlesztettek ki, amelyek az analógiás következtetést kihasználva képesek támogatni az innovációt a terméktervezésben (O’Toole & Horvát, 2024).

A kreatív tevékenység egy részét az implicit tudás is meghatározza, mint például az emberi érzékelésre hatást gyakorló vizuális szempontok, amelyek azonosítására és információk formátumba történő lefordítására van szükség ahhoz, hogy ezeket a gép is értelmezni tudja, hiszen az információ érzékelésének és megértésének eltérő módját alkalmazzák – fejti ki Harold Cohen (1999), a kreatív szakértelem gépi szimulációjával kapcsolatban. A Cohen által fejlesztett mesterségesintelligencia-rendszer, az AARON², például a fényerősség szintjeit és a színviszonyokat is képes volt megkülönböztetni. A mesterséges intelligencia modellek felhasználhatók tehát olyan struktúrák explicit azonosítására, amelyeket az emberek implicit módon érzékelnek (O’Toole & Horvát, 2024). Cohen művészeti rendszerét arra használta fel, hogy az emberi rajzolásnak és festésnek a kognitív aspektusait felfedezze.

Alkalmazásának előnyei és hátrányai a kreatív területeken

A kreatív folyamatok során kialakuló ötletelés alakítja, továbbá az adott területen a lehetőségek felfedezése determinálja a kreatív tevékenységeket, illetve azok kimeneteinek minőségére is befolyással bír. A mesterségesintelligencia-eszközök használata az ötletelési fázisokban és a variációk felfedezésében kulcsfontosságú szerepet játszik, felerősíti az emberi ötletelést és szűrést támogató képességeit az együttműködés során (Zhou & Lee, 2024). Például a *szöveg-kép* (text to image) alapú generatív mesterségesintelligencia-programok használata során azok a művészek profitálnak a legtöbbet az MI-eszközökből, akik sikeresen fedezik fel az újszerű ötleteket, és a modellek kimeneti eredményeit koherencia szempontjából kiszűrik. A *társalkotó* MI-eszközök újdonságot vihetnek be az alkotási folyamatba mind az új tartalom generálása révén, mind pedig annak az értelmezési és értékelési folyamatnak az eredményeként, amelyben a felhasználónak részt kell vennie ahhoz, hogy értelmet teremtsen az MI kimenetéből. A felhasználó és a mesterséges intelligencia közötti interakciók egy olyan részvételi, értelemalkotási folyamat részét képezik, amelyben a felhasználó megtanulja, hogyan kell a mesterséges intelligencia „cselekedeteiből” értelmes interpretációt konstruálni, amelyek megőrzik a művész beágyazottságát az alkotófolyamatba (O’Toole & Horvát, 2024).

² <https://computerhistory.org/blog/harold-cohen-and-aaron-a-40-year-collaboration/>

A művészi képességgel, érzékenységgel és látásmóddal kevésbé rendelkező egyének nem feltétlenül igényesek a műalkotások minőségi szűrése során, amely jelenség viszont a kevésbé kifinomult tartalmak áradatához vezethet a platformokon. Az *ötlet-tér* felfedezéséhez az új fogalmak kialakításának képessége, és a koherencia alapján történő műalkotások kiválasztása tehát fontos készségként nevezhető meg (Zhou & Lee, 2024). Azáltal, hogy az eszköz olyan műtárgyat hoz létre, amelyek különböző absztrakciós szinteken reprezentálják az ötleteket, teret hagy a művészi értelmezésnek. Ez egy módja annak, hogy a felhasználót arra ösztönözze, hogy kísérletezzon az ötletei variációival (O’Toole & Horvát, 2024). A generatív MI-eszközök olyan példákat generálhatnak, amelyek segítenek a felhasználónak jobban megérteni a problémátérben rendelkezésre álló lehetőségek körét. A kapcsolódó ötletek példáinak generálása arra ösztönzi a felhasználót, hogy az ötlet-tér szélesebb körű feltárásában vegyen részt, amely potenciálisan új kreatív irányok inspirációjául szolgálhat, miközben az együttműködés során a felhasználó a kreatív szándékaihoz és céljaihoz igazodik (O’Toole & Horvát, 2024).

A magyar Animatiqua Stúdió³ integrálta alkotófolyamataiba a mesterségesintelligencia- eszközöket, és művészeti vezetője, Kondacs András a kreatív folyamatot közös munkaként aposztrofálja, ahol az emberi szándék vezérel és nyilvánul meg. Úgy fogalmaz, hogy párbeszéd jelleggel működnek együtt kreatív céljaik megvalósítása érdekében az eszközökkel. *„Folyamatosan kommunikálnunk szükséges „vele”, ami mégiscsak egy gép. Meg kell tanulnunk az „ő” nyelvezetét.”* (Kondacs, 2024). Úgy véli, hogy egy ötletre végtelen variációval képes szolgálni az eszköz, amelyet tovább tudnak fejleszteni. *„A lehetőségek tárháza viszonylag végtelen lett, és van egy ilyen bőségzavar effektus is, amit meg kell tanulni kezelni a produktivitás érdekében.”* (Kondacs, 2024).

A társalkotói jelenség szemléletváltást jelent a sok nem generatív eszköz esetében létező *akció-válasz* interakciós paradigmától, mivel a rendszer képes kreatív partnerként, nem pedig csak passzív eszközként viselkedni, amely során a felhasználó képes kurátori tevékenységet végezni. A társalkotás megközelítésével a hangsúly kevésbé azon van, hogy egyetlen, statikus műtárgyat tudjunk létrehozni, inkább azon, hogy hogyan lehet megkönnyíteni a kreatív kísérletezés folyamatát különböző ötletek generálásával (O’Toole & Horvát, 2024).

A jelenleg zajló folyamatok emberi alkotótevékenységre gyakorolt hatásairól, lehetséges következményeiről – tekintettel arra a tendenciára, hogy a jövőben az emberek egyre inkább a generatív mesterséges intelligenciára támaszkodhatnak a tartalom létrehozásában –, jelenleg kevés információval rendelkezünk – derül ki egy 2024-ben végzett empirikus vizsgálatból.⁴ Aggodalomra adhat okot, hogy a kreatív termelés során a területek telítődhetnek általános tartalmakkal, továbbá a mesterséges intelligencia alkalmazói által készített új műalkotásokban a fókuszban lévő tárgyak és témák idővel egyre inkább hasonlíthatnak egymásra (Zhou & Lee, 2024). A gyakorlat során megfigyelhető, hogy az alkalmazók egy preferált vizuális stílus felé vonzódnak, és ettől viszonylag kis mértékben térnek el. Ezt a tendenciát befolyásolhatja például a szöveg-alapú képgenerálás munkafolyamatainak természete, ahol a prompt tervezés hajlamos formula-alapú megközelítést követni, hogy következetes, magas minőségű képeket generáljon egy specifikus stílusban. A mesterséges intelligencia így a vizuális homogenitás felé terelheti a művészeket, az

³ <https://animatiqua.com/>

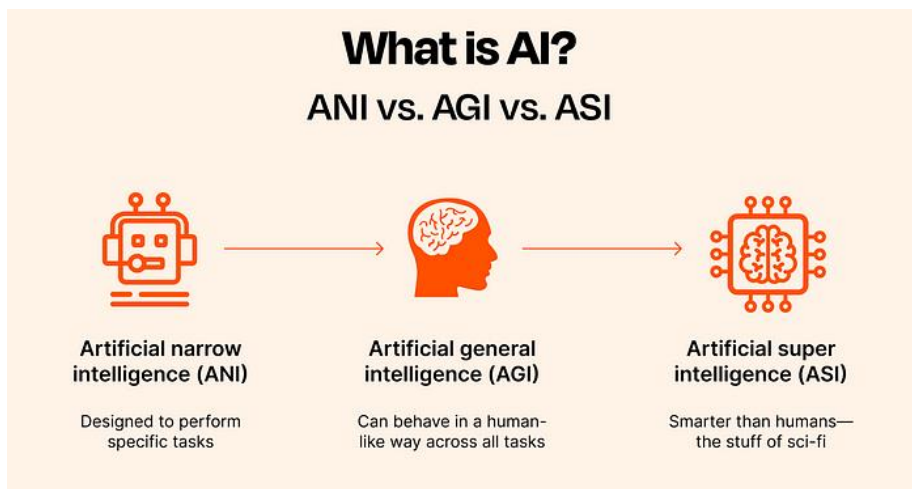
⁴ Zhou E, & Lee D, (2024): Generative artificial intelligence, human creativity, and art in *PNAS Nexus*, 2024, 3, 1–8.

esztétikai jellemzők újszerűsége a generatív mesterséges intelligenciával az idő múlásával csökkenhet (Zhou & Lee, 2024). A társalkotással létrejövő műalkotások értékelését a kiválasztási folyamat során elvégzi az alkotó. A kiválasztási kritériumok azon emberi képesség alapján változnak, hogy miként interpretálja az ember az eredményeket, amit végül a befogadók felé közvetít. Így kerülnek kiválasztásra azok, amelyek leginkább megfelelnek az egyéni vagy társas preferenciáknak. A kielégítő kimenetek hozzájárulnak a jövőbeli ötletek, promptok és képfinomítások genetikai evolúciójához (Zhou & Lee, 2024).

Az új technológiák hatásai azonban nem korlátozódnak az egyén kreatív folyamataira. Az alkotótevékenység konceptualizálásának és gyakorlásának módja tágabb társadalmi kontextusba ágyazódik, ezért az új kreatív gyakorlatok és kifejezési formák kialakulása szélesebb körű kulturális hatásokat eredményezhetnek (O’Toole & Horvát, 2024).

A mesterséges intelligencia implementálása az oktatásba

A mesterséges intelligenciának három nagy típusát különíthetjük el (1. ábra), a szűk értelemben vett mesterséges intelligenciát, az általános mesterséges intelligenciát és a mesterséges szuperintelligenciát. A szűk értelemben vett mesterséges intelligencia a mai napig a legelterjedtebb és legjobban megvalósult forma. Célorientált, és gépi tanulási technikákat használ egy adott cél vagy feladat elérése érdekében. (pl. kép- és arcfelismerés, Siri/Alexa) (Marrone et al. 2022) Az „Artificial Narrow Intelligence” (ANI) az, amit a világban tapasztalunk, és amely „gyenge” mesterséges intelligencia néven is ismert (Hassani et al. 2020).

1.ábra. Mi az MI? ANI vs. AGI vs. ASI. A mesterséges intelligencia típusainak meghatározása. (Forrás: Medium, 2023)⁵

Az oktatási kontextusban a mesterséges intelligencia fejlesztése valószínűleg a szűk értelemben vett mesterséges intelligencia formájában marad. A jelenlegi oktatási technológiák közé tartozik a beszéd szemantikus felismerése, a képfelismerés, a kiterjesztett valóság/virtuális valóság, a gépi tanulás stb. (Marrone et al., 2022). Ezeket a technológiákat integrálják az osztálytermekbe, és egyre több mesterséges

⁵ <https://medium.com/@InnovateForge/understanding-ani-agi-and-asi-in-artificial-intelligence-6265d01091a1>

intelligencia terméket is alkalmaznak. A szakirodalom szerint legalább tízféle területen alkalmaznak MI-alapú eszközöket az oktatásban: (1) automatikus osztályozási rendszer, (2) időintervallumi emlékeztetés, (3) tanári visszajelzés, (4) virtuális tanárok, (5) személyre szabott tanulás, (6) adaptív tanulás, (7) kiterjesztett és virtuális valóság, (8) pontos olvasás, (9) intelligens campus és (10) távoktatás (Yufeia et al., 2020).

A 21. századi kompetenciaalapú oktatás megközelítése az általános készségek és kompetenciák, mint például a kreativitás értékét hangsúlyozza. A mai oktatási gyakorlat arra törekszik, hogy autentikus gyakorlatokat építsen be valós problémák felhasználásával, együttműködő tanulási környezetben. Ahhoz, hogy megőrizze relevanciáját és növelje hatását, a mesterséges intelligencia oktatásban történő gyakorlatainak, az „Artificial Intelligence in Education” (AIED) területének alkalmazkodnia szükséges ezekhez a változásokhoz (Marrone et al., 2022).

A mesterséges intelligencia használatának ösztönzése érdekében az oktatóknak figyelembe kell venniük a kreativitás kibontakozásának folyamatát és a kreatív törekvés termékét. Az emberi kreativitás négy tényezőt ölel fel, amelyeket Rhodes (1961) és Barron (1969) a következőképpen definiált: folyamat (kogníció), személy (hozzállások és viselkedések), környezet (klíma és kultúra) és termék (eredmény). Tehát a kreatív kimenetek (termékek) generálására való képességünk a gondolkodási folyamaton, a személyiségünkön és a környezeti hatásokon múlik (Cropley et al., 2022).

Guilford (1950) szerint, az emberi intellektuális képesség a lehetőségek generálására való képességünkkel is összefügg, hogy többféle lehetőséget lássunk, és hogy összekapcsoljuk az eltérő ötleteket. A divergens gondolkodást (*ötletgenerálást*) a konvergens gondolkodás kiegészítéseként definiálta. A problémamegoldás tipikus folyamatában, miután egy problémát meghatároztak, a divergens gondolkodás révén egy sor lehetséges megoldást kell generálni, mielőtt ezeket értékelnék, és a legjobb megoldás kerülne kiválasztásra a konvergens gondolkodás segítségével. Bármely kreativitásgeneráló folyamat, legyen az emberi vagy mesterséges, két egyedülállóan emberi szakasz között helyezkedik el: a probléma meghatározásának elején, és a megoldás validálásának végén. A mesterséges kreativitás fókusza és potenciálja tehát e két emberi szakasz között található. Ennek potenciális hatása van a kreativitás tanítására is (Cropley et al., 2022).

A „kis-c” szinteken, amelyet a kreativitás fogalmi háttérénel részletesen tárgyaltam, a kreatív kimenet nem olyan fontos, mint az önmegismerés, amely a kreatív folyamat során történik. Ezért elengedhetetlen annak megértése, hogy mikor és hol a legértékesebb a mesterséges intelligencia, azaz milyen szűk területeken illik a legjobban az oktatáshoz, és hogyan lehet a mesterséges intelligenciát a „kis-c” hozzájárulások ösztönzésére használni (Marrone et al., 2022). Az AIED-gyakorlatok tipikus példája gyakran az, hogy a diák egy számítógéppel együtt dolgozik, hogy lépésalapú feladatokat oldjon meg, amelyek a szakterületi szintű tudásra összpontosítanak, ez a példa azonban nem veszi figyelembe az oktatási gyakorlatok és elméletek legújabb fejleményeit, beleértve a 21. századi kompetenciák bevezetését. Az oktatás célja az MI-vel való együttműködés révén az olyan készségek, mint a problémamegoldás és a kreativitás ösztönzése és támogatása, nem pedig egyszerűen az adott területre vonatkozó tudás megszerzése. Ez segíthet javítani a diákok kreatív gondolkodását és az MI használatának komfortosságát, valamint megfelelően felkészíteni a diákokat a modern munkaerőpiacra való belépésre (Marrone et al., 2022).

Oktatási gyakorlat (tanulmány)⁶

Egy 2022-ben végzett kutatás azt vizsgálta, hogy a diákok hogyan érzékelik a mesterséges intelligenciát és a kreativitást, valamint a kettő közötti kapcsolatot. Specifikus utasítások nélkül a diákokat arra kérték, hogy legyenek kreatívak a választásaik és a terveik tekintetében. A feladat része volt egy kreativitás fogalmiságáról szóló tréning is, amely segítette a kreativitás értelmezését. Egy nyolc hétig tartó mesterségesintelligencia-projekt során, nyolcvan (átlagéletkoruk tizenöt év) ausztrál középiskolás diák vett részt kvalitatív kutatásban négy különböző iskolából, melynek témája az volt, hogy a diákok hogyan látják a mesterséges intelligenciát és a kreativitást, a következő feladat elvégzése alapján. A feladat meghatározó kérdése az volt, hogy: „Miként tartható fenn élet a Marson?”. A diákok a feladatukhoz kapcsolódóan számos részproblémát vizsgáltak, a feladat azonban egy marsjáró megtervezésére és megépítésére vonatkozott (Marrone et al., 2022).

A diákok négy-öt fős csoportokban dolgoztak több héten át, természettudományos tanórákon (húsz diák iskolán kívüli, tanórán kívüli program keretében oldotta meg ezt a feladatot) és minden csapat egy hetet, négy ötvenperces órát töltött kizárólag a mesterséges intelligenciával és a jármű megépítésével. A másik hét hétben a diákok az MI-rendszerrel foglalkoztak, óránként egyszer, körülbelül 10 percig. A diákok, akik a program tanórán kívüli változatában vettek részt, szintén négy-öt fős csoportokban dolgoztak, és hat órán keresztül foglalkoztak az MI-rendszerrel egy egynapos, személyes alkalom keretében. A többi órát online tartották, és nem vonták be a mesterséges intelligenciát. A diákok fizikailag megépítettek egy marsjárót, majd egy mesterséges intelligencia alapú látáselemző eszközzel foglalkoztak, hogy visszajelzést kapjanak az építésükről (Marrone et al., 2022). Míg a látáselemző eszköz mögött álló technológiát a „nagy-C” szinten dolgozó személyek hozták létre, az osztályteremben való alkalmazása a „kis-c” kreativitás kiváltására jött létre. A diákok ugyanis a rendszer segítségével konkrét és célzott visszajelzést kapnak építésük minden egyes lépésére vonatkozóan. A diákok ezt az információt felhasználhatják annak eldöntésére, hogy a mesterséges intelligencia segíti-e őket a jármű megalkotásával kapcsolatos céljaik elérésében. Miután a diákok megalkották a járművet, a látáselemző rendszer beolvashatja azt, és feltöltheti egy 3D-s virtuális környezetbe, ahol a diákok vezethetik is azt a Marson. Itt megismerkedtek a bolygó olyan tényezőivel, mint a gravitáció és a terepviszonyok (Marrone et al., 2022).

Tizenkét fókuszcsoportot hoztak létre a projektben részt vevő diákokkal, akik a rendszeres természettudományos óráikon vettek részt. Nyolc személyes interjút készítettek azokkal a diákokkal, akik tanórán kívüli programként vettek részt ebben a programban. Az összes diáknak ugyanazokat a kérdéseket tették fel, függetlenül attól, hogy a tanórán vagy tanórán kívüli tevékenység keretében vettek részt a programban. Az interjúk témája az volt, hogy a diákok hogyan látják a mesterséges intelligenciát és a kreativitást. Az interjúkérdések kiértékelés során tartalomelemzési módszert alkalmaztak (Marrone et al., 2022).

Az eredmények négy alapvető fogalom köré sorolhatók: szociális, affektív, technológiai és tanulási tényezők:

Szociális tényező: Az elemzésekéből kiderül, hogy a diákok úgy érzik, hogy a mesterséges intelligencia negatívan befolyásolhatja szociális készségeiket. Nem látták a mesterséges intelligencia mint csapattárs értékét, és kizárólag emberi képességként

⁶ Marrone, R, Taddeo V, and Hill G, (2022). Creativity and Artificial Intelligence—A Student Perspective. *Journal of Intelligence* 10(65).

tekintettek erre a szerepre. Tehát az értelmezés során voltak hiányosságok azzal kapcsolatban, hogy az MI miként alkalmazható segítségként az ember számára. A diákok arról is beszámoltak, hogy az MI soha nem fog működni olyan területeken, ahol emberi készségekre van szükség a problémamegoldáshoz. Az eredmények azt mutatják, hogy szükséges hangsúlyt fektetni a diákok oktatására az ember és az MI csapatmunkájának szerepéről, illetve, hogy a mesterséges intelligencia miként járulhat hozzá a szociális készségek javításához és a közösségek közötti kapcsolatok erősítéséhez (Marrone et al., 2022).

Affektív tényező: Különböző érzelmi reakciók figyelhetők meg a mesterséges intelligenciával kapcsolatban. Az eredmények szerint nem mindenki számára komfortos a mesterséges intelligencia definiálása, valamint annak az osztálytermeikbe való integrálása, illetve a gépek alkalmazása. A mesterséges intelligencia rendszerének átláthatósága a mesterséges intelligencia iránti bizalom növekedésével függ össze, illetve a technológiához való pozitív hozzáállás összefügg a gyakorlatban történő alkalmazással. Az eredmények alapján érdemes tehát az átláthatóságra és az értelmezhetőségre törekedni a használat során (Marrone et al., 2022).

Technológiai tényező: A diákok mesterséges intelligenciáról alkotott elképzeléseinek többsége technológiai tényezőkhöz kapcsolódott. Az olyan kategóriákban, mint a fejlett technológia, automatizálás, kódolás/programozás, futurisztikus, nem emberi és robotok, sok közös volt. A diákok a mesterséges intelligenciát jellemzően robotoknak vagy számítógép-alapúnak gondolták, mivel a mindennapi életükben így érintkeznek a mesterséges intelligenciával, ezért a tanulás során érdemes olyan alkalmazásokra hivatkozni, amelyekkel a mindennapi tapasztalataik során találkozhatnak. Ezek a megjegyzések úgy értelmezhetők, hogy a diákok meglehetősen korlátozott képet alkotnak az MI-alkalmazásokról, a mesterséges intelligencia számukra valamilyen formában a robotikát is magában foglalja, és mindannyian nehezen tudtak túllépni azon a gondolaton, hogy az MI több, mint robot és számítógép (Marrone et al., 2022).

Tanulási tényező: A diákok pozitív véleményt fogalmaztak meg a mesterséges intelligenciáról, és arról, hogy az miként támogathatja őket az információkhoz való hatékonyabb hozzáférésben, ezzel is elősegítve a tanulást. A diákok arról is beszámoltak, hogy jelenlegi iskolai környezetük néha negatívan befolyásolja a kreativitásuk kibontakoztatásának képességét. A diákok megemlítették, hogy úgy érzik, nincs elég idejük kreatívnak lenni, és hogy a feladatok struktúrája nem segíti elő a kreativitás lehetőségének kibontakozását. A diákok úgy érezték, hogy a mesterséges intelligencia segíthet a kreativitásuk fejlesztésében azáltal, hogy ösztönzi az önálló gondolkodást, és lehetőséget teremt a különböző helyzetek megközelítésének új módjainak feltárásával (Marrone et al., 2022).

Összességében hangsúlyozandó a mesterséges intelligenciával kapcsolatos mítoszok és tévhitek tisztázásának fontossága, valamint kiemelt figyelmet szükséges fordítani az edukáció során a tanulók ösztönzésére, hogy keressék és értékeljék a „kis c-hez” tartozó, a mindennapi életükben előforduló MI-példákat. Amikor arra kérdeztek rá, hogy az MI valaha is elérheti-e az emberi kreativitást, a diákok azt válaszolták, hogy bár az MI technikailag felülmúlja az embereket, az emberi kreativitás mindig is egyedülállóan emberi tulajdonság marad (Marrone et al., 2022).

Kitekintés

A mesterséges intelligencia, az NFT-k, (non-fungible tokens: nem helyettesíthető tokenek) és egyéb technológiák demisztifikálása érdekében jött létre a Refik Anadol médiumművész által vezetett Stúdió munkája alapján az „Echoes of the Earth: Living Archive”⁷ a „Föld visszhangjai: Élő Archívum” című kiállítás a londoni Serpentine Galériában, hogy csökkentse a technológiai „ismeretlentől” való félelmet (Jebb, 2024).

A kiállítás elején elmagyarázzák, hogyan jutott el a művész a nyers adatoktól a kész, mesterséges intelligenciával működő videó kimenetéig, amelyben a tenger alatti korallok és az Amazonas esőerdő hatalmas adathalmazait osztályozták és tematizálták tudományos intézmények által megosztott hang-, szöveg-, kép- és videóadatokból, amit Anadol nagy természeti modellnek (LNM: Large Nature Model) nevez. A művész szerint ez a világ első nyílt forráskódú, a természetnek szentelt generatív mesterséges intelligenciamodelle, amelynek algoritmusait nem az emberi értelem, hanem a „természet eredendő intelligenciája” alapján képezik ki. A kiállításon az LNM két adatkészlete is szerepel (Jebb, 2024).

„A nagy természetmodellel kapcsolatos elképzelésünk túlmutat azon, hogy egy adattár vagy kreatív kutatási kezdeményezés legyen. Ez egy olyan eszköz, amely az emberiség közös környezetének megismerését, oktatását és védelmét szolgálja. A modell oktatási eszközként nyilvánosan elérhető lesz a diákok és oktatók számára, akik kísérletezhetnek a mesterséges intelligencia alapú kreativitással, így gyakorlatias módon fedezhetik fel, hogy a technológia hogyan tárja fel a természet új dimenzióit.” – teszi hozzá Anadol (Jebb, 2024).

Konklúzió

A mesterséges intelligencia alapú eszközök a kreatív területek terén az emberi ötletelés és a tervezés szerves részévé válnak, amely eszközök megjelenése és alkalmazása olyan új gyakorlatok kialakulásához vezetnek, ahol az emberi és gépi kreatív tevékenység eredményeként jön létre a kreatív termék, legyen szó akár oktatási, művészeti, tudományos, vagy gazdasági célról. Ennek eredményeként, a formálódó jelenségek indukálják az olyan fogalmak létrejöttét, mint például a „társalkotó MI-eszközök” (co-creative AI tools).

Az alkotófolyamat során ezen eszközök a kreatív lehetőségek elérhetőségét, a variációk feltárását biztosíthatják, amellyel hozzájárulhatnak a produktivitás elősegítéséhez a kreativitás potenciálját kínálva. A kreatív folyamatok fontos részét képezi a kísérletezés, így a kreatív felfedezés különböző lehetséges irányainak támogatóiként is funkcionálhatnak, továbbá a kreatív folyamat fázisainak, bizonyos lépések és elemek kiváltóiként járulhatnak hozzá az emberi alkotófolyamat átformálásához. A kreatív ipart tekintve, a kreatív termelés során egyre nő és állandósul az *általános tartalmak* (generic content) tömeges előállítás. A jövő szempontjából, a mesterségesintelligencia-eszközök tervezésénél ezért szempontként fogalmazódhat meg a fentebb tárgyalt, lehetséges következmények, hatások figyelembevétele a kultúraformálás vonatkozásában.

Az oktatás tekintetében az MI-eszközök integrálására már láthatunk pozitív példákat a gyakorlatban, amelyek a tanítási, illetve tanulási módszerek újragondolását igénylik, hozzájárulva ezzel a kreatívabb, személyre szabottabb, az egyéni tanulási igényeket is

⁷ <https://refikanadol.com/works/echoes-of-the-earth-living-archive/>

figyelembe vevő tanulási környezet kialakításához. A mesterséges intelligencia-rendszerek működésének, „döntési” mechanizmusainak átláthatósága és értelmezhetősége a kreatív területeken történő alkalmazáskor, az oktatási és tanulási környezetben is kulcsfontosságú, elősegítve ezzel az *emberi és gépi együttműködési* gyakorlat (human-machine collaboration) során az interpretáció folyamatát és a felhasználó képességeinek biztosítását.

Irodalom

- Cropley, D. H., Medeiros, E. K., & Damadzic, A. (2022). The intersection of human and artificial creativity. In Henriksen, D., & Mishra, P. (Eds.), *Creative provocations: Speculations on the future of creativity, technology & learning* (Chap. 2, pp. 19–34). Cham: Springer.
- Csányi, V. (2024). *Teremtő képzelet: A kreativitás evolúciója*. Budapest: Open Books.
- Hassani, H., Silva, S. E., Unger, S., TajMazinani, M., & MacFeely, S. (2020). Artificial intelligence (AI) or intelligence augmentation (IA): What is the future? *AI (MDPI)*, 1, 143–155. doi: 10.3390/ai1020008
- Jebb, L. (2024, April 5). On process: Refik Anadol seeks to demystify AI art by showing how it is put together. *The Art Newspaper*. <https://www.theartnewspaper.com/2024/04/05/on-process-refik-anadol-seeks-to-demystify-ai-art-by-showing-how-it-is-put-together>
- Marrone, R., Taddeo, V., & Hill, G. (2022). Creativity and artificial intelligence—A student perspective. *Journal of Intelligence*, 10, 65. doi: 10.3390/jintelligence10030065
- Manzenreiter, G. (2024, April 16). Interjú az Animatiqua Stúdió művészeti vezetőjével, Kondacs Andrással. Budapest. doi: 10.5281/zenodo.14785487
- Máté, Zs. (2019). A művészi kreativitás konstruktív és destruktív jellegéről a modernitásban. In *Zenepedagógia határok nélkül: Tanulmánykötet* (pp. 89–98).
- O’Toole, K., & Horvát, E.-A. (2024). Extending human creativity with AI. *Journal of Creativity*, 34, 100080. doi: 10.1016/j.yjoc.2024.100080
- Pléh, Cs. (2010). Kreativitás, tehetség és gyakorlás: Hangsúlyváltások a kutatásban. *Magyar Pszichológiai Szemle*, 65(2), 199–220. doi: 10.1556/MPSzle.65.2010.2.3
- Ropolyi, L. (2023). *Neumann János válogatott írásai*. Budapest: Typotex.
- Yufeia, L., Salehb, S., Jiahuc, H., & Mohamad, S. (2020). Review of the application of artificial intelligence in education. *International Journal of Innovation, Creativity and Change*, 12, 548–562. doi: 10.53333/IJICC2013/12850
- Zhou, E., & Lee, D. (2024). Generative artificial intelligence, human creativity, and art. *PNAS Nexus*, 3, 1–8.

Haffner-Kiss Alexandra

AZ ÉNEK-ZENE ÓRÁK SZEREPE AZ ALFA GENERÁCIÓ KÉSZSÉGEINEK FEJLESZTÉSÉBEN

Bevezetés

A gyermekek részéről jelentős változást igényel az óvodai közegből az iskolai közegbe való átlépésük. Kutatások rávilágítottak arra, hogy az óvodából az iskolába való átlépés sikeressége kihatással lehet a diákok további tanulmányaira (Józsa & Podráczky, 2024). Az általános iskola első évfolyamát a gyerekek hazánkban a Nemzeti Köznevelés 2011. évi CXC törvény 45§¹ alapján a hatodik életév betöltését követően kezdhetik meg. Ez az életkor országonként eltérő lehet. A neveléstudományban és a pszichológia tudományában a kora gyermekkor időszakát (0-8 év) egy kiemelt időszaknak tekintik a készségek fejlődése szempontjából. A gyermekek számára az iskola megkezdése a megszokottól eltérő környezetet és közösséget teremt, ami a kezdeti időszakban, stresszt és szorongást jelenthet a diákok számára (Józsa & Podráczky, 2024).

Mielőtt a gyermekek megkezdenék az első évfolyamot, részt kell venniük egy úgynevezett iskolaérettségi teszten, ami arra világít rá, hogy a gyermek elég érett-e az iskola megkezdésére, vagy további fejlesztésre szorul. Ezt a vizsgálatot az 1980-as évektől az úgynevezett PREFER teszt elvégzésével valósították meg, majd a 2000-es évek elejétől a DIFER teszt segítségével végzik. A diagnosztikus fejlődésvizsgáló és kritériumorientált fejlesztő rendszer a gyermekek készségeinek felmérése mellett útmutatást is ad a pedagógusok részére a hét elemi alapkészség fejlesztésére, amelyek az alábbiak: írásmozgás-koordináció, beszédhanghallás, relációszókincs fejlettsége, elemi számolási készség, tapasztalati összefüggés-megértés, társas kapcsolatok megértése, rendszerező gondolkodás és kombinatív gondolkodás (Józsa & Podráczky, 2024). Mint Gyurcsik és munkatársai tanulmányában olvashatjuk: *„Az iskolai felkészültség fogalma magába foglalja azt a fizikai, szellemi és szociális fejlődést, amely lehetővé teszi a gyermek számára, hogy teljesítse az iskolai követelményeket és elsajátítsa az iskolai tananyagot.”* (Gyurcsik et al., 2017, p. 93).

Noha az elemi alapkészségek bizonyos szintű megléte elengedhetetlen feltétele az iskolai tanulmányok megkezdésének, a már meglévő képességek tudatos alkalmazása és az arra épülő kulcskompetenciák fejlesztése elengedhetetlen részét képezi az általános iskola alsó tagozatában zajló pedagógiai munkának. Az elemi alapkészségek tudatos alkalmazásának erősítésére azért is kell kiemelt figyelmet fordítani, mert a gyermekek már az első évfolyamba differenciált készségekkel érkeznek. A korai lemaradás és sikertelenség érzetének elkerülése végett kiemelt figyelmet kell fordítani az első évfolyamban azokra a tanulókra, akik lemaradtak e készségeik fejlesztésében. A korai fejlesztés elmaradása olyan halmozódó problémává nőheti ki magát, amely korlátozza a gyermek iskolai sikerességét, valamint későbbi életminőségükre is hatással lehet. Azonban a hangszerezen való tanulás és az ahhoz szükséges ismeretek (kottaolvasás, éneklés, ritmusgyakorlás) elsajátítása alkalmas a gyermekek elemi alapkészségeinek fejlesztésére (Anvari et al., 2002; Barkóczi & Pléh, 1977; Gombás, 2014; Gyurcsik et al., 2017).

¹ 2011. évi CXC, törvény 45§ törvény a Nemzeti Köznevelésről. (2011). 45§. <https://njt.hu/jogszabaly/2011-190-00-00> (2025.05.21.)

A furulya hangszeren való játék és éneklés már ismert lehet a gyermekek részére az óvodai zenei foglalkozásról. Így minél fiatalabb korban ismertetjük meg a gyermekeket a furulyán való játékkal, vélhetően annál nyitottabban fogják azt fogadni. Így a furulya használata mellett, hogy segíti az új tanulási környezetbe való integrálódás folyamatát, az elemi alapkészségek és kulcskompetenciák fejlesztését is támogatja.

A témában végzett korábbi számos kutatás azt igazolja, hogy a gyermekeknél a zene segítségével a 7 éves kor betöltése előtt lehet elérni a legnagyobb szellemi és lelki fejlesztést. Ez alapján a korai fejlesztésekben tölthetne be kulcsfontosságú szerepet a zenei oktatás (Haffner-Kiss, 2017, p. 346). Ez alapján megállapítható, hogy a köznevelés első osztályának ének-zene órái ideálisak a gyermekek korai zenei készségeinek fejlesztése szempontjából, amire a jelenlegi Nemzeti Alaptanterv kerettanterve is felhívja a figyelmet. Ez a dokumentum megemlíti továbbá, hogy a zenei tanulmányok nem kizárólag a zenei készségeket fejlesztésére alkalmasak, de további pozitív transzferhatásai is ismertek.² Így például pozitívan hat az érzelmi intelligencia, a szociális kompetenciák vagy a szövegértési folyamatok során alkalmazott készségek fejlesztésére is (Janurik & Józsa, 2013).

Felmérések alapján az óvodáskorú gyermekek 80 százaléka használja napi szinten a digitális eszközök valamelyikét, és ez az arány az iskolás korúak körében tovább növekszik. Noha a digitális eszközök használatához szükséges kompetenciák megszerzése elengedhetetlen napjainkban, valamint az alfa generáció megváltozott tanulási és információ feldolgozási módszerei révén is szükség van a digitális tanulási környezet kialakítására, fontos, hogy a köznevelés első évében olyan kiegészítő oktatási eszköz is be legyen illesztve a tantervbe, mint a hangszeren való játék, amely mellett, hogy képes az elemi alapkészségek és kulcskompetenciák fejlesztésére, le tudja kötni a generáció ingergazdag figyelmét és alkalmas az oktatás során az azonnali visszacsatolásra. A gyermekek iskolai közegbe való beilleszkedését nagyban megkönnyítheti a korábbi szokásokra építő feladatok alkalmazása. Ebben a gyermekek által már ismert zenei körjátékok alkalmazása is segítségére lehet a tanítóknak (Józsa & Podráczky, 2024).

Vizsgálatok alapján a gyermekek hangszeres zenei képzésben való részvétele a művészeti tevékenységek közül a leginkább alkalmas arra, hogy pozitív hatást gyakoroljon a gyermekek tanulmányi eredményére. Sőt az intelligencia hányados (IQ) növekedésére is. A kutatás eredménye 2339 fő 11 és 12 év közötti gyermek bevonásával készült. Young, Cordes és Winner (2014) tanulmánya arra világít rá, hogy a művészeti nevelések közül a hangszeres zenetanulás alkalmas leginkább arra, hogy pozitív hatással legyen a gyermekek tanulmányi eredményére (Young et al., 2014).

Így a köznevelésben is jelen lévő művészeti nevelések mellett elengedhetetlen, hogy a hangszeres zenei tanulmányok is helyet kapjanak. Jelenleg az általános iskola alsó tagozatának kerettantervében az ének-zene órák mellett a vizuális nevelés érhető még el művészeti tematikájú óráként. A legideálisabb megközelítés az lenne, ha a furulya óra önálló tárgyként jelenhetne meg az órarendben, azonban a furulya óra tematikája integrálható a már meglévő ének-zene órák kerettantervébe is. Ezáltal a gyermekekre és tanítókra sem kerülne további óraszámú terhelés. A furulya hangszeren való tanulás alkalmas az egyéni készségek fejlesztése mellett a szociális kompetenciák megerősítésére is. A furulya tanulásnak az alapok elsajátítása után része lehet a több

² Oktatási Hivatal, Kerettanterv az általános iskola 1-4. évfolyamának: https://www.oktatas.hu/koznevelés/kerettantervek/2020_nat/kerettanterv_alt_isk_1_4_evf (2025.05.21.)

szólamú művek megszólaltatása, amely alkalmas a gyermekek kezdő tanulmányaihoz illeszkedő zenekari vagy kórus munkájának reprodukálására.

Az alfa generációs diákok az online tér hatására az azonnali jutalmazással járó feladatok végzésére nyitottabbak és nehezebben választják a több energiabefektetést igénylő, hosszabb tervezéssel járó feladatvégzést. Ez hatással lehet későbbi iskolázottsági szintjükre és karrier útjukra egyaránt (Meleg, 2015). A hangszeres tanulás bevezetése az első éves diákok számára, alkalmas arra, hogy már fiatal korban el tudják sajátítani az önkontroll azon részét, ami segítségükre lehet a hosszú távú célok meghatározásához és azok eredményes megvalósításához. Mint arra Young és munkatársai felhívják a figyelmet: „Így lehetséges, hogy a hangszeren való tanulással megszerzett mentális fegyelem javíthatja a tényleges iskolai feladatokban nyújtott teljesítményt, ami a tanulmányi teljesítmény megerősödéséhez vezet” (Young et al., 2014, p. 11). Young, Cordes és Winner (2024) cikke kiemeli, hogy a hangszeres tanulmányok tanulmányi eredményekre gyakorolt pozitív hatása vélhetően még inkább érvényesül, ha a gyermekek számára otthon, iskolán kívül is elérhetőek a hangszeres (Young et al., 2014, Barkóczi & Pléh, 1977).

Ezen feltételeket is figyelembe véve a furulya hangszer ideális választás lehet, mivel megvásárlása alacsonyabb kiadást jelent más hangszerhez viszonyítva a családok számára, valamint kis súlya miatt a gyermekek is könnyedén magukkal tudják vinni a hangszeret az iskolába.

Egy svájci empirikus kutatás többek közt arra a kérdésre kereste a választ, hogy a Schellenberg (2006) tanulmányában közölt eredmények más gyermekek bevonásával végzett kísérlet esetében is szignifikánsak-e (Wetter et al., 2009). A négy különböző évfolyam tanulóira irányuló vizsgálat része volt a családi háttér elemzése is. A kutatás fókuszába az a kérdés került, hogy van-e összefüggés a hangszeres zenetanulás és az iskolai érdemjegyek javulása közt? A felmérés alapján a zenei képzésben részt vevő diákok jobb eredményeket értek el hosszú távon is a kontroll csoportokhoz képest tanulmányi eredményeiket illetően. Az elemzés a sport testnevelés tantárgy esetében nem mutatott ki javulást. A vizsgálat kitért további változók elemzésére is, így például olyan összefüggések kezelésére, mint a szülői jövedelem vagy a végzettség kérdése, amelyek szintén befolyásoló tényezőként jelentek meg a vizsgálati eredményekben. A 3. osztályosok esetében, akik vélhetően kezdő zenei órákon vettek részt, nem mutattak ki jelentős javulást a kontroll csoport tagjaihoz képest, azonban a további évfolyamok esetén, így a 4., 5., és 6. osztály esetén, is megfigyelhető volt, hogy jobb eredményeket mutattak a zenét tanulók, mint a kontrol csoport tagjai. Más empirikus kutatás során felmerült kérdésként, hogy a zenei tanulmányok és az érdemjegyek közötti pozitív kapcsolat eredményére nem jelent-e befolyásolást az, hogy azok a gyermekek tanulnak zenét, akik kitartóbbak és nagyobb motivációval rendelkeznek társaiknál (Wetter et al., 2009).

Table 3 Multiple regression analysis of overall average marks

Variable	Beta	Partial correlation	<i>t</i>	<i>p</i>
Grade (educational level)	-.404	-.466	-5.762	<.001
Parent's income	.330	.395	4.713	<.001
Music	.280	.339	3.950	<.001
Gender	.123	.159	1.760	=.081
Handicraft	-.099	-.119	-1.310	=.193

$n = 134$; $R = .654$; $R^2 = .428$

1. ábra. Javítja-e a zene az iskolai teljesítményt? (Wetter et al., 2009)

Wetter és munkatársai 2009-es felmérésében, azonban a résztvevők nem saját döntés alapján választották meg, hogy a zenét tanuló vagy kontrol csoport tagjai lesznek, ezáltal részben sikerült kiszűrniük a korábbi példában hozott változókat (Wetter et al., 2009). Az eredmények megerősítették a Schellenberg (2006) tanulmányában írt eredményeit. A vizsgálat során 9-12 éves gyermekek eredményeit elemezték.

A kutatásom során azt a hipotézist kívánom bizonyítani, hogy a furulya hangszerjáték bevezetése az általános iskola első évfolyamának ének-zenei óráiba, olyan innovatív alkalmazása egy már ismert tudásanyagának, amely hatékonyan támogatja az alfa generációs tanulók készségeinek fejlesztését. A szakirodalmi elemzéseim és az általános iskola alsó tagozatán tanítók körében végzett kérdőíves felmérés is alátámasztják: a furulya hangszer tanítása a köznevelésben számos pozitív hatással lenne az alfa generáció készségeinek fejlődésére.

A szakirodalmi elemzés kiegészítésére szolgáló kérdőíves felmérés³ célcsoportját az általános iskola alsó tagozatán tanító pedagógusok jelentették. A felmérés célja volt megvizsgálni, hogy a pályán lévő pedagógusok, hogyan vélekednek a zenei tanulmányok kapcsán felmerülő kérdésekről, valamint arra vonatkoztak, hogy nyitottak lennének-e, hogy elsajátítsák a furulya hangszer alapjait. A 200 magyarországi általános iskola részére online kiküldött kérdőívre 70 tanító részéről érkezett válasz 8 különböző vármegyéből. Az empirikus kutatás nem reprezentatív, azonban alkalmas a SPSS (Statistical Package for the Social Sciences) programmal való statisztikai következtetések megfogalmazására és a szakirodalmi elemzések eredményeinek kiegészítésére.

A kérdőívben többek közt lehetősége volt megjelölnie a tanítóknak, hogy az alábbi kijelentéssel milyen mértékben ért egyet egy 1-5-ig terjedő Likert skálán. *A hangszer tanulás és annak kamarazenei alkalmazása fejleszti a tanulók szociális kompetenciáit, különösen a felelősségvállalás képességét (20.1.)*. A megkérdezettek átlaga inkább egyetért vagy teljes mértékben egyetért ezzel a kijelentéssel. A pontos százalékos eredmények láthatók az alábbi táblázatban. A válaszok átlagértéke Mean=4,16, szórása SD=0,987, ami jelentős szórást jelent, vagyis eltérés figyelhető meg a válaszok értékeiben.

³ Saját szerkesztésű kérdőíves felmérés készült, a készségfejlesztés az általános iskola alsó tagozatának ének-zene óráin témakörben, 25 kérdésből álló kérdőív.

A hangszerstanulás és annak kamarazenei alkalmazása fejleszti a tanulók szociális kompetenciáit, különösen a felelősségvállalás képességét.					
		Frequency	Percent	Valid Percent	Cumulative Percent
Valid	Egyáltalán nem értek egyet	1	1,4	1,4	1,4
	Inkább nem értek egyet	4	5,7	5,7	7,1
	Semleges/Nem tudom eldönteni	11	15,7	15,7	22,9
	Inkább egyetérték	21	30,0	30,0	52,9
	Teljes mértékben egyetérték	33	47,1	47,1	100,0
	Total	70	100,0	100,0	

2. táblázat. Készségfejlesztés az általános iskola alsó tagozatának ének-zene óráin című kérdőív alapján (saját szerkesztés).

A hangszerstanulás és annak kamarazenei alkalmazása segíti a tanulókat a közösségi élmények megélésében és az együttműködés képességének fejlesztésében (20.2). A 1-5 Likert skálán a tanítók az alábbi válaszokat adták: 51,4 százalék (36fő) teljes mértékben egyetért, 31,4 százalék (22fő) inkább egyetért, 14,3 (10 fő) semleges, nem tudom eldönteni, 1,4, százalék (1fő) inkább nem értek egyet, 1,4 százalék (1fő) egyáltalán nem értek egyet. A válaszok átlagértéke Mean=4,30, szórása SD=0,874, ami mérsékelt szórást mutat, a válaszadók jelentős része tehát e tekintetben hasonlóan vélekedik.

A hangszerstanulás és annak kamarazenei alkalmazása segíti a tanulókat a közösségi élmények megélésében és az együttműködés képességének fejlesztésében		
N	Valid	70
	Missing	0
Mean		4,30
Median		5,00
Mode		5
Std. Deviation		,874

3. táblázat. Készségfejlesztés az általános iskola alsó tagozatának ének-zene óráin című kérdőív alapján (saját szerkesztés).

Az együttműködési, szociális készségek fejlesztése és a kamarazenei játék közötti kapcsolat igazolására vagy elvetésére az alábbi feltevést értékelték a tanítók 1-5-ig terjedő Likert skálán: a hangszerstanulás és annak kamarazenei alkalmazása hozzájárul a tanulók feladattartásának és önszabályozásának fejlődéséhez (20.4). Az alábbi táblázat részletesen mutatja a megkérdezettek válaszait, ami alapján az átlag Mean=4,26, a szórás SD=0,912 értéket kaptam. Ez arra világít rá, hogy a válaszadók többsége inkább egyetért vagy teljes mértékben egyetért azzal, hogy a hangszerstanulás kamarazenei felhasználása alkalmas a tanulók feladattartásának és önszabályozásának fejlesztésére.

A hangszertanulás és annak kamarazenei alkalmazása hozzájárul a tanulók feladattartásának és önszabályozásának fejlődéséhez.					
		Frequency	Percent	Valid Percent	Cumulative Percent
Valid	Egyáltalán nem értek egyet	1	1,4	1,4	1,4
	Inkább nem értek egyet	2	2,9	2,9	4,3
	Semleges/Nem tudom eldönteni	10	14,3	14,3	18,6
	Inkább egyetértek	22	31,4	31,4	50,0
	Teljes mértékben egyetértek	35	50,0	50,0	100,0
	Total	70	100,0	100,0	

4. táblázat. Készségfejlesztés az általános iskola alsó tagozatának ének-zene óráin című kérdőív alapján (saját szerkesztés).

Arra vonatkozóan, hogy nyitottak lennének-e arra, hogy elsajátítsák a furulyajáték alapjait, és ezt a tudást tanítási tevékenysége során is hasznosítsa a diákok körében (18.) kérdésre a megkérdezett tanító 71,9 százaléka (51 fő) válaszolt igennel. A kutatás egyik fontos vizsgálati tárgyát a furulya hangszertanulás bevezetése az ének-zene órák tanmenetébe jelenti, amely kezdeményezés támogatottságát mértem fel a tanítók között. A megkérdezett tanítóknak az alábbi kijelentést kellett értékelniük: *Fontosnak tartom, hogy az 1. évfolyamos tanulók számára kötelező legyen a furulyajáték elsajátítása az ének-zene órákon (19.2.)*. Az eredmények vizsgálata alapján elmondható, hogy a tanítók között nincs egységes válasz arra vonatkozóan, hogy támogatnák-e az 1. évfolyam ének-zene órák részeként a furulya hangszer tanulását. Az ezzel kapcsolatos kijelentést a tanítóknak Likert skálán kellett értékelniük az alábbi meghatározás alapján, 1=egyáltalán nem értek egyet, 5= teljes mértékben egyetértek. A válaszok szórása alapján $SD=1,291$, $Mean=2,99$ az eredmények nagyon differenciáltak. A válaszok jelentős része 30 százalék (21 fő) *semleges, nem tudom eldönteni* értéket, valamint magas szórás értéket mutat, amely alapján a tanítók között tekintetben bizonytalanság lehet, amit további tájékoztatással lenne feloldható.

Fontosnak tartom, hogy az 1. évfolyamos tanulók számára kötelező legyen a furulyajáték elsajátítása az ének-zene órákon					
		Frequency	Percent	Valid Percent	Cumulative Percent
Valid	Egyáltalán nem értek egyet	11	15,7	15,7	15,7
	Inkább nem értek egyet	14	20,0	20,0	35,7
	Semleges/Nem tudom eldönteni	21	30,0	30,0	65,7
	Inkább egyetértek	13	18,6	18,6	84,3
	Teljes mértékben egyetértek	11	15,7	15,7	100,0
	Total	70	100,0	100,0	

5. táblázat. Készségfejlesztés az általános iskola alsó tagozatának ének-zene óráin című kérdőív alapján (saját szerkesztés).

Ugyanakkor az alábbi kérdőívben megfogalmazott gondolat esetén pozitívabb válaszadás jellemezte a tanítókat: *a furulya tanítás bevezetése az ének-zenei órák 1. évfolyamán innovatív módja lehet a meglévő tudás felhasználásának az alfa generációs gyermekek készségeinek fejlesztésében (19. 4.)*. A válaszok átlag értéke

Mean=3,67, és a szórás értéke SD=1,126, azaz inkább a támogatottság irányába hajlanak a válaszok, de ez esetben is differenciált válaszokról beszélhetünk, valamint jelentős számú bizonytalanságot hordozó 28,8 százalék (20 fő) *semleges, nem tudom eldönteni* válasz érkezett.

A furulyatanítás bevezetése az ének-zenei órák 1. évfolyamán innovatív módja lehet a meglévő tudás felhasználásának az alfa generációs gyermekek készségeinek fejlesztésében					
		Frequency	Percent	Valid Percent	Cumulative Percent
Valid	Egyáltalán nem értek egyet	5	7,1	7,1	7,1
	Inkább nem értek egyet	3	4,3	4,3	11,4
	Semleges/Nem tudom eldönteni	20	28,6	28,6	40,0
	Inkább egyetértek	24	34,3	34,3	74,3
	Teljes mértékben egyetértek	18	25,7	25,7	100,0
	Total	70	100,0	100,0	

6. táblázat. A furulyatanítás bevezetése az ének-zenei órák 1. évfolyamán innovatív módja lehet a meglévő tudás felhasználásának az alfa generációs gyermekek készségeinek fejlesztésében válaszok elemzése (saját szerkesztés)

Számos érv megfogalmazható a gyermekek korai hangszeres tanulmányainak megkezdése mellett azzal a kitételrel, hogy az iskolai tananyag kialakításakor természetesen figyelembe kell venni az első osztályos gyermekek fizikális adottságait is. Ennek megfelelően a tanulók kezdetben csak olyan dallamok megtanulására lennének alkalmasak, amelyek 1-2 maximum 2-3 különböző hangból állnak. Ezáltal a gyermekeknek is könnyebb dolguk lenne a furulya hangszeren a nyílások lefogásakor. Székely Judit hasonló metódus mentén építi fel furulyakottákat tartalmazó kötetét. A furulyakotta először csak az egyszerűbb 1-2 hangot tartalmazó dal megtanulásával indít például: 1. Zsipp, zsupp, 2. Szólj, síp, szólj! 3. Hinta, palinta 4. Én kis kertem kerteltem vagy a 5. Lepke című dal (Székely, 2013, p. 5).

A szekunder adatok arra utalnak, hogy a furulya hangszer bevezetésére és megismertetésére érdemes minél korábban már az első osztályos tananyag ének-zenei óráin alapozni. A tanterv felépítése során figyelemmel kell lenni, hogy a tanítónak nagyobb mozgásteret kell biztosítani annak vonatkozásában, hogy az osztályban lévő diákok átlagos tanulási mintázatuk alapján hány dalt és milyen nehézségi szinten tudnak elsajátítani. Az első osztályban megkezdett hangszer tanulás folytatásaként része lehet az alsó tagozat 1-4 évfolyam ének-zene kerettantervének is. Célja a hangszertanulásnak nem a minél nagyobb elméleti és tananyag terhelés bevezetése, sokkal inkább az elemzésre került készségek fejlesztése, valamint annak támogatása, hogy a gyermekek megszeressék az éneklést és a zenélést és a későbbiekben saját indíttatásból is alkalmazzák megszerzett tudásukat.

A hangszertanulás az elemzett vizsgálatok alapján az első évet követően még nem mutat jelentős pozitív hatást a készségek fejlesztése vonatkozásában, azonban a képzéssel eltöltött idő előrehaladtával szignifikáns változások figyelhetőek meg az iskolai eredmények javulása tekintetében (Wetter et al., 2009). E következtetés alapján érdemes a furulya hangszer alkalmazását az általános iskola alsó tagozat 1-4. évfolyam kerettantervének részévé tenni.

A zenetanulás és annak különböző transzfer hatásaira vonatkozóan számos tanulmány született az elmúlt évtizedek során, amelyek már az agyi aktivitást is

figyelemmel tudták kísérni. Wetter és munkatársai (2009) kutatásaik során egy új aspektusra világítottak rá: a zenetanulás nem kizárólag speciális területek, kifejezett tantárgyak fejlesztésére alkalmas, de az általános kognitív, valamint az intellektuális funkciókat is fejleszti. Vagyis a zenetanulás nem speciálisan egy-egy tantárgyban való teljesítményre van hatással, de fejleszti az olyan általános kognitív funkciókat is, mint a figyelem, az emlékezet és a gondolkodás (Wetter et al., 2009; Janurik & Józsa, 2018a).

Mint arra Janurik és Józsa felhívják a figyelmet: „Az alapvető zenei képességek fejlődésének szenzitív időszak körülbelül tízéves korig tart” (Janurik & Józsa, 2018a, p.1). Következtetésként kijelenthető, hogy ebből adódóan érdemes a zenei nevelést minél fiatalabb korban megkezdeni. Mégpedig annak figyelembevételével, hogy a korosztálynak megfelelően kell megválasztani a zenei fejlesztési feladatokat és az alkalmazott pedagógiai módszereket. Mindezek mellett azonban sajnos elmondható, hogy *„a motivációkutatások ugyanakkor egyre inkább megerősítik azokat az immár évtizedekre visszanyúló gyakorlati tapasztalatokat, hogy a közoktatás ének-zene órái nem töltik be a szerepüket, az énekóra a legkevésbé kedvelt tantárgyak közé tartozik”* (Janurik & Józsa, 2018a, p. 2).

Janurik és Józsa (2018a) arra is rámutatnak, hogy az ének-zene tanároknak egyre nehezebb feladatuk van az énekórák megszerettetésében és a diákok figyelmének fenntartásában. Miközben az elemzett tanulmányok sokasága világít rá arra, hogy noha a zenei tanulmányok éppen azoknak a készségeknek a fejlesztésében lehetne segítségére a diákoknak, amelyekre az alfa generáció tagjainak szüksége lenne, a zenei tanulmányok a köznevelés részeként egyre inkább háttérbe szorulni látszanak. A digitális generáció és kifejezeten az alfa generáció tagjairól általánoságban megfogalmazható, hogy az elméleti tudásanyaggal szemben előnyben részesítik a gyakorlatias, azonnali visszacsatolásra, megerősítésre alkalmas tanítási módszereket. Janurik és Józsa úgy fogalmazzák, hogy az ének-zene órákon a közösségi feladatok okozhatnak a diákok számára örömteli pillanatokat (Janurik & Józsa, 2018a).

Összegzés

Az alfa generáció tagjainak tanulási és információ-elsajátítási módszereivel kapcsolatban egyre több információ áll a neveléskutatást végzők számára, amelyekből jól látható, hogy a mélyfigyelemre építő, frontális verbális úton való információfeldolgozás mentén végzett feladatok kapcsán rosszabbul teljesítenek a hallgatók, mint a videós információ átadása során (Boronkai, 2017; Guld, 2022; Dani, 2013).

Az említett felmérések során jelzett problémákra szükséges volt az oktatási területen dolgozó szakembereknek mielőbbi megoldással szolgálnia, amelynek eredményeként megkezdődött a digitális anyagok fejlesztése, valamint az IKT eszközök elterjedése az osztálytermekben. Noha a digitális eszközök és tananyagok valóban alkalmasak a diákok figyelmének fenntartására, számos kutató óvatosságra hívja fel a figyelmet a szóban forgó eszközök használata kapcsán (Szűts, 2020).

Az empirikus kutatások eredményeire épülő szakirodalmi elemzések arra világítanak rá, hogy az ének-zenei hangszeres órák alkalmasak olyan eredmények elérésére, mint a köznevelésben alkalmazott IKT eszközök és online anyagok. Felmerülhet a kérdés, hogy ez esetben az ének-zene órákat más megközelítésből lenne érdemes vizsgálni eltérően a többi tantárgytól, és ezen tantárgy esetében nem a digitális tartalmak irányába nyitni elsődlegesen, sokkal inkább a furulya hangszeren való tanulás bevezetése felé. E gondolatok jegyében az ének-zenei órák tematikájának

újrágondolása lehetővé tenné az alfa generáció számára, hogy a mindennapjaikat meghatározó online és digitális eszközöktől elszakadjanak és egy olyan társas zenei tevékenység részeseivé váljanak, amely oázisként funkcionálhatna jelenlegi társadalmukban és oktatási rendszerükben. A kottaolvasás elsajátítása egészen addig elméleti síkon mozog, míg a gyermek nem próbálja hangszeren is megszólaltatni a dallamot. Ettől a pillanattól az elméleti ismeretek gyakorlatias megközelítésre váltanak. Noha egy digitális zenei játék alkalmazása mindenképpen élményszerű és interaktív tevékenység lehet és ezt a módszert a továbbiakban is érdemes alkalmazni például otthoni feladat végzéshez vagy nehezebb tananyag kiegészítéseként, a hangszeres zenetanulás tanulási folyamatát ez az eszköz nem tudja helyettesíteni. A ritmusok és hangok saját önálló megszólaltatása, valamint másokkal való kooperáció egészen különleges és sajátos tanulási tevékenység. A gyermekek motiváltságot és önbizalmát erősítheti az az élmény, amikor az elméleti ismereteket gyakorlatban képesek alkalmazni.

Fontos kiemelni, hogy nem kizárólag egy pedagógiai módszer alkalmazására van lehetőség, a sokszínű modern virtuális és a hagyományos értékekre és módszerekre alapuló pedagógiai módszerek jól megférhetnek egymás mellett és kiegészíthetik egymás hiátusait, amelyek minden tekintetben hozzáadnak valamit az alfa generáció tanulási szokásaihoz (Janurik & Józsa, 2018a).

Köszönetnyilvánítás

„A Kulturális és Innovációs Minisztérium EKÖP-24-4-I-PTE-133 kódszámú Egyetemi Kutatói Ösztöndíj Programjának a Nemzeti Kutatási, Fejlesztési és Innovációs Alapból finanszírozott szakmai támogatásával készült.”

Irodalom

- Anvari, S. H., Trainor, L. J., Woodside, J., & Levy, B. A. (2002). Relations among musical skills, phonological processing and early reading ability in preschool children. *Journal of Experimental Child Psychology*, 83, 111–130. doi: 10.1016/S0022-0965(02)00124-8
- Barkóczy, I., & Pléh, Cs. (1977). *Kodály zenei nevelési módszerének pszichológiai hatásvizsgálata*. Kecskemét: Bács Megyei Lapkiadó Vállalat.
- Boronkai, D. (2017). „Média-szöveg-értés”: Új média az anyanyelvtanításban. *Anyanyelv-pedagógia*, 10(2), 50–60. doi: 10.21030/anyp.2017.2.5
- Dani, E. (2013). E-létezés és „hiperfigyelem”. *Pedagógiai Folyóirat*, 4. <https://folyoiratok.oh.gov.hu/konyv-es-neveles/e-letezes-es-hiperfigyelem>
- Gombás, J. (2014). A zenei tevékenységek pszichológiai hatásai. In Torgyik, J. (Szerk.), *Sokszínű pedagógiai kultúra* (pp. 239–243). <https://www.irisro.org/pedagogia2014januar/0312GombasJudit.pdf>
- Guld, Á. (2022). *A Z generáció médiahasználata: Jelenségek, hatások, kockázatok*. Budapest: Libri Könyvkiadó.
- Gyurcsik, A., Fehér, O., & Földi, F. (2017). Az iskolaérettség összehasonlítása Magyarországon és Szerbiában. *Gyermeknevelés – online tudományos folyóirat*, 5(3), 93–100. <https://ojs.elte.hu/gyermekneveles/article/view/550/449>

- Haffner-Kiss, A. (2017). Zenei hatások kutatása a magzati időszaktól az óvodáskorig (0–7 éves kor). *Köztes Európa*, 9(1–2), 343–349. <https://ojs.bibl.u-szeged.hu/index.php/vikekke/article/view/12771/12627>
- Horváth-Csikós, G., & Juhász, T. (2021). A puha (soft) és a kemény (hard) készségek munkaerőpiaci szükségessége. *Educatio*, 30(3), 532–542. doi: 10.1556/2063.30.2021.3.13
- Januárik, M., & Józsa, K. (2018a). Kihívások és lehetőségek a gyermekkori zenei nevelésben. *Gyermeknevelés – online tudományos folyóirat*, 6(2), 1–4. doi: 10.31074/gyn2018214
- Januárik, M., & Józsa, K. (2013). A zenei képességek fejlődése 4 és 8 éves kor között. *Magyar Pedagógia*, 113(2), 75–99. <https://www.magyarpedagogia.hu/index.php/magyarpedagogia/article/view/56/56>
- Józsa, K., & Podráczky, J. (2024). Az óvoda–iskola átmenet segítése. In Pusztai, G., Engler, Á., Hrabéczy, A., et al. (Szerk.), *Mesterséges intelligencia az oktatáskutatásban: Kozma Tamás tiszteletére* (pp. 77–90). Debrecen: Debreceni Egyetem Felsőoktatási Kutató és Fejlesztő Központ.
- Meleg, Cs. (2015). Nevelésszociológiai problémakörök és nézőpontok. In Varga, A. (Szerk.), *A nevelésszociológia alapjai* (pp. 19–47). doi: 10.15170/BTK.2015.00004
- Oktatási Hivatal. (2020). *Kerettanterv az általános iskola 1–4. évfolyamára*. https://www.oktatas.hu/koznevels/kerettantervek/2020_nat/kerettanterv_alt Isk_1_4_evf
- Schellenberg, E. G. (2006). Long-term positive associations between music lessons and IQ. *Journal of Educational Psychology*, 98, 457–468. <https://psycnet.apa.org/doi/10.1037/0022-0663.98.2.457>
- Szűts, Z. (2020). *A digitális pedagógia elmélete*. Budapest: Akadémiai Kiadó.
- Wetter, E. O., Koerner, F., & Schwaninger, A. (2009). Does musical training improve school performance? *Instructional Science*, 37(4), 365–374. doi: 10.1007/s11251-008-9052-y
- Young, L. N., Cordes, S., & Winner, E. (2014). Arts involvement predicts academic achievement only when the child has a musical instrument. *Educational Psychology*, 7, 849–861. doi: 10.1080/01443410.2013.785477
2011. évi CXCV törvény a nemzeti köznevelésről, 45. §. (2011). <https://njt.hu/jogszabaly/2011-190-00-00>

VÉLEMÉNY

Kurucz Barnabás – Tóth Erik

SÁRM, HITELESSÉG, FENYEGETETTSÉG-PERCEPCIÓK

Szavazótáborok mint stresszközösségek

Bevezetés

Jelen tanulmányban arra teszünk kísérletet, hogy Peter Sloterdijk „stresszközösség” fogalma mentén egy kurrens szociológiai leírást adjunk a mai magyar politikai élet szavazótáborairól. Elemzésünk elsősorban a média által közvetített különböző irritációk mentén formálódó közösségek elmélete köré épül. Kiegészítve a német filozófus gondolatait, Sonnevend Júlia sárm fogalmát felhasználva azt állítjuk, hogy a sármos politikusok képesek megjeleníteni és képviselni azokat a „problémacsomagokat”, amelyek a szavazótáborokra jellemző szembenállásokat alakítják. Mindez egy technológia által mediatizált közegben megy végbe, és így elsősorban politikusok avatárjai, nem pedig „valós” személyiségei kerülnek elbírálás alá, tehát a választópolgárok döntenek el, melyik megjelenített karakter hiteles és melyik nem. Az autentikusság egyfelől az egyes politikusok „alakításán”, másfelől a különböző szociodemográfiai csoportok kockázat- és fenyegetéscélcsoportokhoz történő hatékony eljuttatása kulcsfontosságú tényezővé válik a demokratikus rendszerekben.

Stresszközösség – a határmegvonás szociológiája

A mai társadalom komplexitását, plasztikusságát és bizonytalanságát gyakran a hálózatok metaforájával igyekeznek megragadni a társadalomtudósok (Rab, 2019; Castells, 2005; Delmotte & Górnicka, 2021). A megismerés ezen relacionista paradigmája lemond a szubsztanciákról, a szilárd és eleve adott formák platonikus programjáról, hogy a kapcsolatok folyamatjellegét emelje vizsgálódásai homlokterébe (Emirbayer, 1997, p. 287; Elias, 1999; Simmel, 2009). A társadalom – ezen gondolkodási stílus szerint – sokkal inkább zajlik, semmint statikusan „van”. Azonban egy többszörösen összekapcsolt hálózati valóságban a közösségek belső kohéziója többé-kevésbé tudatos döntések fejleménye, *„A csoportok egysége nem más, mint határvonások következménye; az ember úgyszólván határmegvonó lény”* (Hidas, 2019, p. 38). Ebből fakadóan természetesen a határmegvonás mintázatai, belső mozgatórugói kerülnek reflektorfénybe (Például: Elias, 1999, Kaspersen, 2021; Kaspersen & Gabriel, 2008). Ennek feltárásában pedig két elméleti megközelítés lesz segítségünkre: Peter Sloterdijk, német filozófus gondolatai (Sloterdijk, 2024), valamint a szekuritizációs paradigma. Ezeket alapul véve teszünk kísérletet egy olyan elméleti keret kidolgozására, mely alkalmas a hazai szavazótáborok közötti határmegvonás-mechanizmusok elemzésére.

Sloterdijk szerint a modern társadalmak kohézióját egyfajta „önfenntartási stressz” biztosítja, továbbélésük pedig azon múlik, hogy a médiumok képesek-e újra és újra hatékonyan közvetíteni azokat a fenyegetéseket, amelyek egy-egy közösség identitását meghatározzák. A stressz-orientált szerveződés a modern társadalmak fenntarthatósági aggodalmai révén tett szert kiemelt szerepre, a német filozófus a

modern civilizációban érezhető rossz közérzetet teszi felelőssé a folyamatos, a kollektívumok létezésére irányuló marcangoló önreflexióért – „A társadalom tagjai a mai életformájuk fenntarthatóságát egyre inkább maguk is problematikusnak tekintik...” (Sloterdijk, 2024, p. 11). Olvasatában a stresszközösségek tehát olyan csoportok, amelyek tagjai közös fenyegetettségélmények és problémák mentén szerveződnek, ezek a benyomások határozzák meg a közösség önazonosságát és működését¹. Tartósságuk elsősorban attól függ, hogy a napi és éves témák váltakozása során sikerül-e fenntartani a nyugtalanságot. A stresszelés intenzitása eltérő hullámokat vethet, de ameddig képes az egyes egyének tudatát egy-egy probléma köré szervezni, addig a gond- és izgalmi közösségek integratív ereje biztosítja van. Sloterdijk szerint a tömegmédiá ezért elengedhetetlen a modern társadalmak életében, ugyanis csak a sajtó révén tartható fent hosszútávon az irritáció. Ez a kohézió azonban nem a teljes társadalmat forrasztja egybe, a német filozófus találóan mutat rá az „ellentétes feszültségek” jelentette fragmentáltságra. Bár Sloterdijk nem fejtette ki ezen gondolatát a maga teljességében, azonban véleményünk szerint az így nyert irritáció a csoportokat az „egész” megmentésére ösztönzi. Más szavakkal, ha egy problémacsomag csak a társadalom egy alcsoportját hozza izgalomba, akkor is, az adott csoport a teljes társadalom megmentése érdekében lép fel – a partikularitás a totális nevében követeli a cselekvés jogát. Ez egy konstruktív mozzanat, a média közvetítette stressz kiprovokálja a kollektívum eszméjét. Ebből a – már merőben szociológiai – látószögből szemlélve a nemzet egy folyamatos „népszavazás” a legfőbb gondokról. Abban az esetben, ha az irritáció már nem az egész nemzet eszméjének védelmére optimalizál, akkor megindul a dezintegráció folyamata, ami radikális esetben szeparatista törekvésekhez vezet.

Sloterdijk gondolatmenete jól illeszkedik a kortárs társadalomtudományok egy feltörekvő paradigmájához, a szekuritizációhoz (securitization, biztonságiasítás) (Ehhez lásd: Csíki, Tóth & Tóth, 2017, pp. 28-29; Máté & Szilárdi, 2022, pp. 26-27). A fogalom eredetileg a gazdaságtudományok felől érkezett, ugyanis a bank- és a biztosítási szektor folyamatainak elemzéséhez kapcsolódott, majd a '90-es évek végére a biztonságpolitika szerves részévé vált. Napjainkban egyre inkább megjelenik a társadalomtudományok területén is (László et al., 2024). Az elmélet a kockázattfaktorok kijelölésének és elhárításának nyelvi és performatív aktusát helyezi a kutatások fókuszterébe (Balzacq, 2019, pp. 331-348). Más szavakkal olyan narratívák tudatos alkalmazását teszi vizsgálat tárgyává, amelyek bizonyos jelenségeket a fenyegetettség és védekezés összefüggésrendszerében jelenítenek meg. Sloterdijk vizsgálódásaiból kimaradt annak a kérdése, hogy kik is szervezik meg a média közvetítette irritációkat. Mivel a szekuritizációs paradigma lehetővé teszi, hogy az ilyen nyelvi stratégiákat jól körülhatárolható elitcsoportokhoz/személyekhez lehessen kötni, így véleményünk szerint a két elmélet összeolvasása valóságközelibb leírást tesz lehetővé.

¹ Első ránézésre Ulrich Beck kockázattársadalomelmélete igen közel áll Sloterdijk stresszközösség koncepciójához (Ulrick, 2003). Azonban Beck gondolatvilágában a társadalom a valós, materiális kockázatokra reflektál (pl. ökológiai katasztrófák, nukleáris fenyegetettségek, gazdasági összeomlások), ellenben Sloterdijk szerint a modern ember pszichológiai nyomás alatt áll, amely nem mindig objektív veszélyeken alapul, hanem gyakran egyfajta a média által fenntartott folyamatos készenléti állapotról beszélhetünk. Egy további nagyon fontos válaszvonal, hogy Beck esetében a kockázatok „demokratikusak”: mindenki érintett a modern társadalmak problémáiban, függetlenül a társadalmi-gazdasági helyzetétől. Sloterdijk szerint a közösségek egy stresszhelyzet nyomására formálódnak, a fenyegetettség azonban kulturálisan generált. Az állandó krízisérzet (pl. terrorizmus, migrációs válság, egészségügyi helyzet) összetartja a társadalmat, miközben paradox módon növeli a belső feszültségeket (Sloterdijk, 2024).

Thierry Braspenning-Balzacq, francia politológus olvasatában a szekuritizáció egy közönség és egy a fenyegetésre megoldást kínáló személy/csoport alkotta kölcsönös értelmezési láncban jön létre (Balzacq, 2015, p. 106). A fenyegetés akkor válik társadalmi ténnyé, ha emberek egy csoportja rezonál vele, hiszen a szekuritizáció során veszélykijelölés zajlik, amihez szükség van „jóváhagyásra”. Máté-Tóth és Szilárdi rámutat arra, hogy az, hogy „...miből válik a szekuritizáció folyamán fenyegetés, amellyel szemben védekezni kell, elsődlegesen nem a jelenség saját jellegzetességein múlik, hanem azon, hogy milyen mértékben alkalmas a fenyegetővé tételre” (Máté & Szilárdi, 2022, p. 28). Az eddig elmondottakból következik, hogy egy interszubjektív folyamatról van szó, tehát a fenyegetések nem saját szubsztanciájukból fakadóan jelennek meg kockázatként, hanem mert bizonyos személyek vagy csoportok akként értelmezik. A stresszközösségek így nem mások mint kollektív értelmezési teljesítmények. Ez a kölcsönös függőség kiküszöböli az egyirányú kommunikációs megközelítéseket, ugyanis egy politikus csak akkor képes fenyegetésként tételezni egy jelenséget, ha a társadalom egy meghatározott csoportja megerősítőleg lép be a figurációba. Ez lehetséges egy új tematika tudatos kommunikálásával, vagy meglévő társadalmi igények megszervezése révén. Abban az esetben, ha sikeres, akkor kialakul – Sloterdijk kifejezésével élve – a stresszközösség, mely legitimálja a védelmező szerepet ellátó csoportot/személyt, ezáltal a biztonság garantálása uralmi aktust is jelent. Egy egyszerű példán szemléltetve: az Európába irányuló illegális migráció 2015-től került tematizálásra. A magyar kormányzat veszélyforrásként azonosította, a sajtón keresztül küldött irritációi pedig támogatottságemelkedéssel jártak, tehát a Fidesz-KDNP sikeresen alakított ki egy stabil többséget képező stresszközösséget². Ellenben bizonyos politikai narratívákban nem fenyegetésként, hanem lehetőségként, vagy éppen humanitárius kötelességként jelent meg a menekültek korábban nem látott hulláma. Ezek a jellemzően baloldali-liberális pártok más fenyegetettségek – gyakran a klímaváltozás, vagy éppen a humanitárius krízisek – mentén igyekeztek megszervezni stresszközösségeiket. A stresszközösségek (probléma)heterogenitása ráirányítja a figyelmet a közönség szocio-demográfiai összetételére és a fenyegetettség-percepciók közötti összefüggésre. A stresszközösségek sokfélesége jól rezonál Mary Douglas, a kockázatok kulturális értelmezésére vonatkozó fejtegetéseire³. Douglas szerint a fenyegetések meghatározásában az adott társadalmi csoportok normái és érdekei dominálnak, nem pedig kizárólag az objektív veszélyek (Douglas, 1994). Jelen tanulmányunk egy külön fejezetében bővebben tárgyaljuk ezt az összefüggéshalmazt.

A szekuritizáció révén kialakuló stresszközösségek ideáltipikusan eltérő integrációs szinteken szerveződhetnek meg, így többek közt beszélhetünk párt/politikus-szavazótábor, egyház-hívek, influenzaszer-követők, vagy éppen szónok-lakóközösség relációról. Fontosnak véljük annak kihangsúlyozását, hogy a valóságban a vertikális és horizontális szerveződések egymással szorosan összefonódnak, így egy kormányzat, gazdasági szervezet vagy más hierarchikus intézmény áttétek révén az online hálózatok, a közösségi média, a közkedvelt tévéműsorok, a divatossá vált blogok és vlogok vagy éppen YouTube-csatornákon keresztül is képes irritációkat „generálni” (valamint ez igaz vice versa is). Jelen tanulmányban számunkra a politikai aktorok és

² A kormánypártok támogattságának emelkedéséhez lásd: <https://www.politico.eu/europe-poll-of-polls/hungary/>

³ Douglas úgy vélte, hogy a modern társadalmakban a kockázatok egyre inkább individualizálódnak: az emberek személyes felelősségként tapasztalják meg a veszélyeket, nem pedig kollektív problémaként. Ezzel szemben mi továbbra is a fenyegetettség érzés konstruktív, csoportalkotó hatása mellett szállunk síkra, mert úgy látjuk, hogy ezek az elhatárolások továbbra is a politikai csoportképződés fontos velejárói.

szavazók közti viszonyrendszer bír relevanciával, ebből fakadóan az ettől eltérő figurációkat most figyelmen kívül hagyjuk.

A politika perszonalizációja

Az előző fejezetben megállapítottuk, hogy a szekuritizáció során stresszközösségek alakulnak ki, ezen figurációk közül a politikus-szavazótábor reláció képezi a tanulmány fókuszát. Véleményünk szerint külön figyelmet érdemes fordítani arra, hogy a sajtón keresztül megfogalmazott irritációkat ki szervezi meg. Állításunk ugyanis az, hogy a problémák kijelölése és elbeszélése narrátorok, jelen esetben politikusok révén történik. Sikerességük – Sonnevend Júlia kifejezésével élve – nagymértékben függ sármoságuktól, azaz attól, hogy a digitális térben megjelenített személyes vonzerejükkel mennyire tűnnek hitelesnek.

Sonnevend szerint a modern technológiába ágyazott vizuális médiakörnyezet az információk és benyomások felfokozott sebessége révén egyfajta felületességet kényszerít ki (Sonnevend, 2024). A technológia olyan másodlagos rendszert jelent, ahol az interakciók egyre nagyobb aránya kerül át az online térbe, ez pedig másféle érintkezési és kommunikációs stílusokat hív életre (Berger, 2023, p. 9). A social média algoritmusai jelentékeny társadalomszervező erővel bírnak, a technikai infrastruktúrák pedig az életvilág (a megszokott hétköznapi világ) konstituáló tényezőjévé léptek elő (Berger, 2023, p. 39). A digitalizáció felgyorsította az interakciókat, így az egymásnak szánt üzenetek tartalma is jelentősen redukálódott. Ma nincs idő hosszan és alaposan érvelni egy-egy állítás mellett, helyette érzetek és benyomások uralják a közbeszédet. Az ingerek végeláthatatlan káoszában az affektív megismerés kerül előtérbe, ez pedig kedvez a politikai kommunikáció személyességre épülő stílusának. Ebből fakadóan a személyes vonzerő (sárm) kidomborítása (a politika perszonalizációja) adaptív stratégiát jelenthet a politikai aktorok számára.

Ez azonban a politikus és közönsége közti figurációban is alapvető változást jelent. Ezért Sonnevend szerint a karizma weberi fogalmát érdemes a sárm modern kifejezésével helyettesíteni, ugyanis míg a múlt században a kiemelkedő, az átlagembertől távolságot tartó politikai karakter volt képes megmozgatni a tömegeket, addig a 21. században a sikeres politikai vezetők a személyes vonzerejüket éppen a hétköznapiaságuk látszatából merítik (Sonnevend 2024). Sonnevend a sárm összesen öt fő attribútumát emeli ki: (1) hitelesség – valódinak és szerethetőnek kell látszódnia a karakternek; (2) álarc levétel – a hivatalosság és a szociális távolságot le kell cserélni a személyességre és hétköznapiaságra; a (3) megszokottól való eltérés – a média számára figyelemfelhívó eseményeket kell szervezni, amelyek nem illeszthetők be a hivatalos politikusi szerepkörbe; átrendezés – egy olyan (4) mesterséges környezet kialakítása, ahol a politikus sármja az optimumon van; (5) kiegyenlítés – a politikusnak a heterogén követőtáborral el kell hitetnie, hogy valójában homogén közösséget alkot. Ezen technikák alkalmazása révén a politikusoknak (narrátoroknak) az a céljuk az, hogy hitelesnek és elérhetőnek tűnjenek, ezáltal pedig minél több szavazópolgárt tudjanak az általuk fémjelzett stresszközösségekbe integrálni.

A tanulmány ezen pontján indokoltnak tartjuk az „avatár” kifejezés bevezetését. A fogalom jelentése megtestesülés, ezáltal tökéletesen kifejezi, hogy nem egy valós személyiségről van szó, hanem egy a közönség által eszményített karakter megjelenítéséről. A politikus nem valódi énjét mutatja be, hanem igyekszik eleget tenni az általa targetált csoport ideálképeinek. A sárm hitelessége így az avatár elfogadottsága és autentikus eljátszása vagy megélése köré épül. Az avatár kifejezés bevezetése mellett egy másik érv az életvilág már említett mediatisáltsága. A politikusokkal a szavazópolgárok többsége csak kivételes esetben találkozik, még

ritkábban elegendik interakcióba vele. Azonban a digitális tér egyfajta színpadként szolgál, ahol a kommentelés, a kedvelés, szavazás és megosztás révén virtuális interakcióba léphet a választópolgár a politikussal. A sármos politikusok a velük való azonosulás révén befolyásolják, hogy mit tekintünk kockázatnak és milyen intézkedéseket tartunk elfogadhatónak a kockázatkezelés érdekében. A politikai erőcsoportok közötti konfliktusokban a kockázat fogalma gyakran eszközként szolgál az ellenfelek lejáratására vagy marginalizálására.

A narrátorok avatárokon keresztül irritációkat juttatnak a közbeszédbe, ezek köré pedig kisebb nagyobb stresszközösségek épülnek. Egyes jelenségeket a teljes nemzetre vagy társadalomra veszélyesnek ítélnék, miközben megoldási javaslatokat fogalmaznak meg. Ezek a programok azonban csak bizonyos csoportok igényeit tükrözik, a sármmnak is megvannak a maga határai, ahogy Sonnevend fogalmaz: „Miután a kisugárzás végső soron s közönség megítélésén múlik, egyetlen vezető sem lesz képes mindenki szemében sármosnak vagy karizmatikusnak látszani” (Sonnevend, 2024, p. 190). Ez pedig továbbra is lehetővé teszi egy plurális politikai rendszer fenntartását.

Összegzés – egy elmélet alapvázlata

Jelen fejezet célja, hogy egységes keretbe foglalja az eddig bemutatott elméleti fragmentumokat. Kiindulópontunk, hogy a mai társadalom komplexitását és bizonytalanságát leginkább a hálózatok metaforájával lehet megragadni. A társadalom nem egy fix szerkezet, hanem egy folyamat, amelyben a csoportok belső kohéziója tudatos elhatárolások eredménye. A csoportok összetartó ereje gyakran a közösen megélt felháborodásból fakad, amelyet különböző irritációk váltanak ki. Ezek a stresszhullámok egy erősen mediatizált környezetben zajlanak, ahol a politikai szereplők tudatosan konstruált avatárjai hiteles problémaként igyekeznek tálalni ezeket a feszültségeket, ezzel megszervezve az úgynevezett stresszközösségeket. Ez a folyamat narratív jellegű: a társadalmi jelenségek fenyegetésként való azonosítása kölcsönös függőségi hálózatokon keresztül történik, így alakítva ki a közösségi dinamika új formáit. A sárm mint kommunikációs stratégia felértékelődött a mediatizálódott életvilágban, ez pedig gyorsabb, felületesebb és affektívabb diskurzust jelent. Egy ilyen közegben azok a stresszközösségek képesek fennmaradni, amelyeket sármos politikai karakterek képesek megszervezni.

Stresszközösségek a magyar társadalomban

Első elméleti hipotézisünk szerint az irritációk politikailag is értelmezhető kategóriákba sorolhatóak, amelyek rezonálnak a szavazótáborokkal. Második hipotézisünk szerint ezek a problémacsomagok összefüggést mutatnak a főbb szocio-demográfiai változókkal, tehát azt állítjuk, hogy – Beck elméletével ellentétben – a problémák nem „demokratikusan” oszlanak el a társadalomban. Ezen két feltételezésünk tesztelésére egy kvantitatív elemzés keretein belül kitérünk a magyar társadalom problématerképére.

Adatbázisunk

Egy primer kutatás keretein belül az Alapjogokért Központ 2024. március 20. – április 18. között hibrid módszerrel összesen 4000 főből álló mintán, mely nemre, korra, iskolai végzettségre és településtípusra reprezentatív felmérést készített. Az adatfelvétel közéleti és politikai környezetét tekintve a köztársasági elnöki kegyelembotrány kirobbanása és a köztársasági elnök lemondása (2024. február 10.) után és a Tisztelet és Szabadság Párt (TISZA) megalakulásának ideje (2024. április 10.) előtt

zajlott, mely tényezők miatt a feldolgozott adatokban ezen időszak véleményklímája tükröződik vissza.

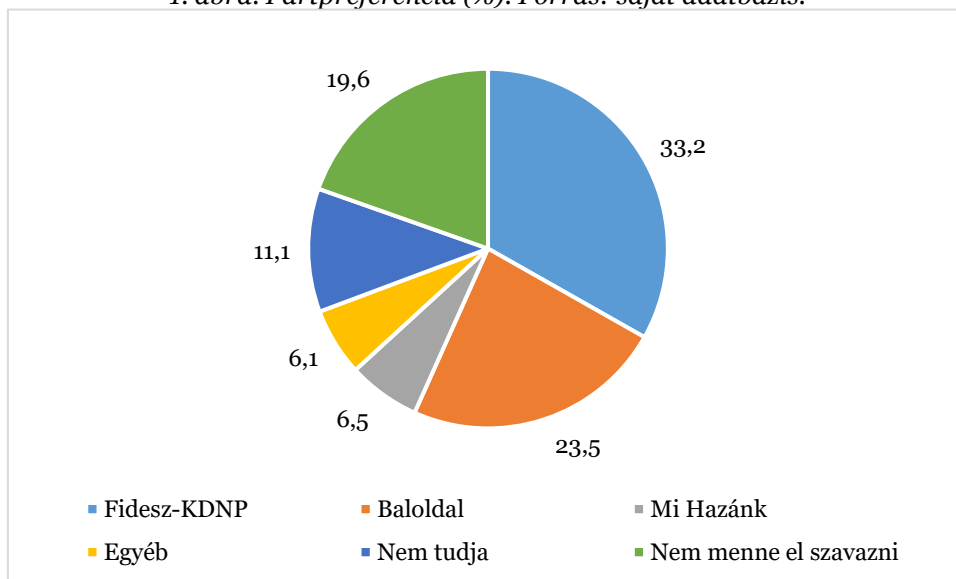
A felmérés véletlenszerűen kiválasztott, 18 év feletti személy megkérdezésével készült, a minta a legfontosabb szociodemográfiai tényezők (nem, életkor, iskolai végzettség, településtípus, régió) mentén reprezentatív a magyar felnőttkorú lakosságra nézve. A kutatás során 2500 főt telefonon (CATI – Computer Assisted Telephone Interviewing) keresztül értünk el, míg további 1500 fő online kérdőívek (CAWI – Computer Assisted Web Interview) kitöltésével járult hozzá az adatok gyűjtéséhez. Az elemzésben közölt adatok legfeljebb plusz-mínusz 2,0 százalékponttal térhetnek el a mintavételből fakadóan attól az eredménytől, amit az ország összes felnőtt lakosának megkérdezése eredményezett volna.

A mintavételből fakadó torzulásokat – mind a teljes, mind pedig az alminta esetében – iteratív súlyozással korrigáltuk a KSH 2022-es népszámlálása által közölt demográfiai arányoknak megfelelően, így az nem, kor, iskolai végzettség, településtípus és régiók szerint megfelel a magyar felnőtt lakosság eloszlásainak.

Módszertan

Az adatfelvétel idején az ellenzéki pártok tekintetében igen fragmentált volt, azonban tematika alapján mégis jól elkülöníthető egy „baloldali blokk”, miközben a jobboldali ellenzék (MI Hazánk) markánsan más üzenetekkel operált. Az átláthatóság okán létrehoztunk egy egyszerűsített pártpreferencia változót, amely Fidesz-KDNP, Baloldal, Mi Hazánk, egyéb⁴ és a nem szavazó relációra egyszerűsítette le a helyzetet. Ekkor a Tisza Párt nem rendelkezett számottevő támogatottsággal, így akkori szavazói az egyéb kategóriába kerültek. A Baloldal a „rozsdá” baloldali pártokat, tehát az MSZP-DK-Párbeszéd-Momentum formációkat tömöríti.

1. ábra. Pártpreferencia (%). Forrás: saját adatbázis.

A magyar társadalom problématérképét 11 tétel lekérdezése révén kíséreltük meg megismerni (1. táblázat). Kérdésünk így hangzott: „Ön szerint az alábbiak közül,

⁴ Ez a kategória a Jobbikot is magában foglalja.

melyik a három legfontosabb probléma ma Magyarországon?”. A kapott válaszok dummy változóként kerültek be adatbázisunkba, tehát a kitöltők nem(0) vagy igen(1) választ adhattak a feltett kérdésekre.

1. táblázat. Probléma tételeink. Forrás: saját adatbázis.

#	Témakör
1	Illegális bevándorlás
2	Egészségügy, oktatás
3	Infláció és megélhetés, alacsony bérek, nyugdíj
4	Gazdasági helyzet
5	Munkanélküliség
6	Európai Unióval való viszony, külpolitika
7	Országon belüli széthúzás, megosztottság, identitásválság
8	Háború
9	Kormány, ország vezetése, jogállamiság és demokrácia
10	Korrupció
11	Család és gyermekvédelem

Első hipotézisünk tesztelésére multinominális logisztikus regressziót alkalmazunk, így megközelítőleges képet kapunk arról, hogy a problémaváltozók mennyiben magyarázzák a szavazási mintázatot. Az általunk figyelembe vett pseudo r^2 a Nagelkerke mutató, ugyanis – szemben a Cox & Snell pseudo r^2 -el – ez skálázza az értéket, hogy az 1-ig terjedjen. Így a Nagelkerke pseudo r^2 könnyebben értelmezhető.

A modellünk illeszkedését a Likelihood Ratio Tests segítségével vizsgáljuk, így arra is választ kapunk, hogy egy adott változó kihagyása mennyire rontja a modell illeszkedését.

A $\text{Exp}(B)$ értékek révén megvizsgálható, hogy a független változó egy egységnyi növekedése hogyan befolyásolja a kimeneti valószínűséget. Jelen esetben arra kapunk választ, hogy a problémapercepció hogyan növeli vagy csökkenti az adott pártra való szavazás esélyét.

Végezetül egy többváltozós varianciaanalízis révén kívánjuk targetálni a szocio-demográfiai tényezők hatását az észlelt fenyegetésekre. Más szavakkal azt vizsgáljuk, hogy az életkor, nem, iskolai végzettség és településtípus befolyásolják-e, hogy az emberek milyen jelenségeket tartanak problémának. A MANOVA azt is megmutatja, hogy mely szocio-demográfiai faktoroknak van szignifikáns hatása a fenyegetések észlelésére.

Eredményeink

A multinominális logisztikus regressziós modellünk esetében a Log Likelihood érték jelentősen javult az „Intercept Only” modell (-4100,233) és a végső modell („Final”, -2614,145) között. Ez azt mutatja, hogy a bevont változók szignifikáns mértékben javították a modell illeszkedését, tehát fontos szerepet játszanak az eredmény becslésében. Más szavakkal, a független változók (probléma-itelemek) érdemben hozzájárultak a függő változó (szavazási magatartás) magyarázatához.

A khi-négyzet érték (1486,088, $df=55$, szig. 0,001) szignifikáns, ami azt jelenti, hogy a modell lényegesen pontosabb az előrejelzésben, mint ha csak véletlenszerűen tippelnénk az eredményeket.

A vizsgált pseudo R-négyzet érték (Nagelkerke: 0,323) azt jelzi, hogy a modell közepes erősségű kapcsolatot mutat a szavazói preferenciák és a fontosnak tartott problémák között. Ez azt jelenti, hogy a modell érdemben képes megragadni a választási döntéseket befolyásoló tényezőket (probléma-itekek), de nem ad teljes magyarázatot a szavazói magatartásra. Ugyanakkor, mivel a szavazási döntések összetett és soktényezős folyamat eredményei (Tóth & Kurucz, 2025), ez az érték mégis jelentős összefüggésre utal, vagyis a modell a választói preferenciák alakulásának egy jelentékeny mozzanatát ragadja meg.

2. táblázat. Pseudo R-négyzet értéke. Forrás: saját adatbázis.

Pseudo R-négyzet	
Nagelkerke	0,323

Minél nagyobb a khi-négyzet érték annál fontosabb szerepet játszik az adott változó a modell előrejelző képességében⁵. Az adatok alapján elmondható, hogy a lentebb bemutatott (3. táblázat) öt probléma-itekek befolyásolja leginkább a választadók pártpreferenciáit a modellben.

3. táblázat. Khi-négyzet értékek. Forrás: saját adatbázis.

Probléma	Chi-Square érték (χ^2)	Szig.
Kormány, ország vezetése, jogállamiság és demokrácia	153,245	0,001
Korrupció	157,276	0,001
Háború	133,539	0,001
Illegális bevándorlás	119,442	0,001
Egészségügy, oktatás	51,781	0,001

Az Exp(B) (Odds Ratio) értékek⁶ vizsgálata révén kijelenthető, hogy azok, akik az illegális bevándorlást kiemelt problémának érzékelik, háromszor nagyobb valószínűséggel támogatják a Fidesz-KDNP-t. Az EU-val és külpolitikával kapcsolatos aggodalmak is jelentősen (kétszeresen) növelik a Fidesz támogatásának valószínűségét. Mindazonáltal a háborút súlyos problémának tekintők emelkednek ki, ők ugyanis majdnem négyszer(!) nagyobb eséllyel támogatják a kormánypártot. Akik a kormányzás, jogállamiság, demokrácia helyzetét tartják problémának, kisebb valószínűséggel támogatják a Fidesz-KDNP-t. Hasonló a helyzet azok körében is, akik a korrupciót jelentős problémának látják, ők kevésbé hajlamosak Fidesz-KDNP-re voksolni.

A korrupció kiemelt problémának való érzékelése a baloldali pártok támogatásával korrelál, közel kétszeres eséllyel. A kormány, jogállamiság és demokrácia állapotát problematizálók ugyancsak kétszer nagyobb eséllyel támogatják a baloldali pártokat.

A Mi Hazánk támogatói körében is kiemelt jelentőséget kapott migráció, sőt! A migráció problematizálása erősebben kötődik a Mi Hazánk támogatásához, mint a Fidesz esetében. Az EU és külpolitikai kérdések szintén kiemelt szerepet játszanak a

⁵ A magasabb khi-négyzet értékkel rendelkező problémák erősebben befolyásolják a választók döntéseit, míg az alacsonyabb értékekkel rendelkező témák is fontosak lehetnek, de kisebb mértékben hatnak a modell előrejelzéseire.

⁶ Ez az érték azt mutatja, hogy a változó növekedése hányszorosára növeli/csökkeni az adott párt támogatásának esélyét.

Mi Hazánk szavazóinak gondolkodásában. Ami a Fidesz-KDNP stresszközösségétől elhatárolja Mi Hazánk szavazóit, az az infláció és megélhetési problémák hangsúlyozása, ami ugyancsak növeli a Mi Hazánk támogatásának esélyét.

Összességében a Fidesz-KDNP szavazói főként az illegális bevándorlás, a háború, és az EU-val való viszony témáit érzik fontosnak. A korrupció és a jogállamiság kérdését problémának tartók kevésbé hajlamosak a kormánypártra szavazni. A baloldali pártok támogatói elsősorban a kormányzati felelősséget, a jogállamiságot és a korrupciót említik fő problémaként. A Mi Hazánk szavazói erősen az illegális bevándorlásra, az EU-val való kapcsolatra és az inflációra fókuszálnak.

4. táblázat. *Exp(B) értékek*⁷. Forrás: saját adatbázis.

Párt	Téma	Exp(B) (Odds Ratio)	Szig.	Hatás iránya
Fidesz-KDNP	Illegális bevándorlás	3.125	0,001	Pozitív
Fidesz-KDNP	EU-val való viszony, külpolitika	2.317	0,001	Pozitív
Fidesz-KDNP	Háború	3.692	0,001	Pozitív
Fidesz-KDNP	Kormány, jogállamiság, demokrácia	0.461	0,001	Negatív
Fidesz-KDNP	Korrupció	0.511	0,001	Negatív
Baloldal	Kormány, jogállamiság, demokrácia	2.145	0,001	Pozitív
Baloldal	Korrupció	1.911	0,001	Pozitív
Mi Hazánk	Illegális bevándorlás	3.737	0,001	Pozitív
Mi Hazánk	EU-val való viszony, külpolitika	3.235	0,001	Pozitív
Mi Hazánk	Infláció, megélhetés	2.318	0,001	Pozitív

MANOVA elemzésünk során minden szocio-demográfiai változó legalább egy probléma-item esetén szignifikáns volt, tehát kijelenthetjük, hogy van összefüggés a függő és a független változók között. A Wilk's lambda⁸ és az F értékek alapján elmondható, hogy a vizsgált változók együttesen jelentős varianciát magyaráznak, azonban az egyes változók hatásában észrevehető eltérések vannak. Az életkor rendelkezik a legnagyobb magyarázóerővel, míg az iskolázottság és a nem közepesen befolyásolja a modellt. A településtípus hatása nagyon gyenge, és alig járul hozzá a függő változók varianciájához.

5. táblázat. *Wilk's Lambda*. Forrás: saját adatbázis.

Effect	Value	F	Sig.
Intercept	0,669	196,157	0,000
teltip	0,995	1,948	0,029
isk	0,936	26,839	0,000
kor	0,894	46,732	0,000
nem	0,961	15,938	0,000

⁷ A táblázatban csak a szignifikáns tételeket jelenítettük meg.

⁸ Ez a teszt azt vizsgálja, hogy egy adott független változó milyen mértékben magyarázza az eltéréseket a függő változók együttesében. Minél kisebb a Wilks' Lambda érték, annál nagyobb a hatása az adott változónak a modellre.

A szignifikáns F érték azt jelzi, hogy az adott szoci-demográfiai változó esetén mennyire jelentős eltérések figyelhetők meg az adott problémával kapcsolatos vélekedésnél. Minél nagyobb az F érték, annál jelentősebb a különbség az adott tényező hatása szempontjából. Az egészségügy, oktatás kérdései (F = 48,674) és a korrupció (F = 39,554) esetében különösen meghatározó szerepe van iskolázottságnak, míg az illegális bevándorlás (F = 7,462) esetében is szignifikáns, de kisebb hatású. Az infláció és megélhetési problémák erősen korfüggőek (F = 129,630), ahogyan a háború kérdése is nagyon életkorfüggő (F = 103,60). A nők és férfiak között jelentős eltérés van az egészségügyi és oktatási problémák megítélésében (F = 55,560). Érdekes, hogy a településtípus csak két item esetében mutatott szignifikáns hatást, de mind az illegális bevándorlás, mind az egészségügy-oktatás kapcsán igen gyenge hatást regisztráltunk. Összességében az életkor és az iskolázottság mutatja a legerősebb hatásokat, míg a településtípus inkább csak egyes esetekben befolyásolja az eredményeket.

6. táblázat. F értékek külön a változókra⁹. Forrás: saját adatbázis.

Változó	Településtípus	Végzettség	Életkor	Nem
Illegális bevándorlás	7,77	7,462	71,693	8,318
Egészségügy, oktatás	6,490	48,674	23,106	55,560
Infláció és megélhetés	-	-	129,630	12,105
Gazdasági helyzet	-	-	68,727	-
Munkanélküliség	-	95,835	130,704	24,572
EU-val való viszony	-	6,234	54,674	48,875
Megosztottság, identitásválság	-	16,530	67,044	9,028
Háború	-	-	103,604	-
Kormány, jogállamiság	-	44,438	-	-
Korrupció	-	39,554	-	24,191
Család és gyermekvédelem	-	56,299	31,047	32,559

Összegzés

Mind a két hipotézisünk igazolást nyert, tehát a szavazási mintára jelentékeny hatással van a problémapercepció, valamint a szocio-demográfiai változók befolyásolják, hogy mely csoportok mit tartanak fenyegetésnek.

A regressziós modellből látható, hogy a Fidesz-KDNP szavazói jelentette stresszközösséget elsősorban a külsődleges kockázatok (háború, EU, bevándorlás) prioritizálása formálja, tehát a Fidesz által képviselt nemzeti szuverenitási narratíva egy erős stresszközösséget hozott létre.

Ezzel szemben a baloldali pártok szavazói az államhatalommal és a jogállamiság helyzetével kapcsolatban éreznek fokozott irritációt. Ez arra utal, hogy számukra a belpolitikai kockázatok – különösen a demokrácia minőségével kapcsolatos aggályok – dominálnak.

A Mi Hazánk szavazói körében a migráció problematizálása még erősebben kötődik a párt támogatásához, mint a Fidesz esetében. Az EU-val kapcsolatos aggodalmak is

⁹ Csak a szignifikáns kapcsolatokat jelenítettük meg.

kiemelkedő szerepet játszanak, de ami megkülönbözteti őket a Fidesz szavazóitól, az az infláció és a megélhetési válság érzékelése. Ez azt jelzi, hogy a Mi Hazánk olyan stresszközösséget formál, amely nemcsak a külső fenyegetésekre, hanem a belső gazdasági bizonytalanságokra is érzékeny.

Kvantitatív vizsgálódásaink igazolták, hogy a szavazótáborok részben leírhatóak úgyis mint stresszközösségek, amelyek eltérő irritációs-csomagok köré szerveződnek. Egy ilyen narratívában a demokrácia egy olyan mechanizmus, amelyben a választók arról döntenek, hogy mely kockázatok kezelése élvezzen prioritást. A következő fejezetben arra fókuszálunk, hogy pontosan milyen jellemzőkkel írhatóak le azok, akik a mai legnagyobb stresszközösségek hangadói.

Kvalitatív elemzés

A mai politikai kommunikáció jelentős része a digitális médiában és a közösségi platformokon zajlik. A politikusok nemcsak beszédeik és interjúik révén fejtik ki nézeteiket, hanem napi szintű bejegyzéseikben is. Elemzésünk módszertani eszköze a netnográfia (netnography), ami a digitális térben folytatott társadalmi interakciók és kulturális folyamatok vizsgálatára szolgáló eljárás. A módszert eredetileg Robert Kozinets fejlesztette ki (Kozinets 2019), bár az online közösségek, diskurzusok és narratívák feltárására használják, véleményünk szerint alkalmas a „narrátorok” és stresszközösségeik online interakcióinak vizsgálatára is. Tehát ebben az esetben a netnográfia arra alkalmazzuk, hogy megértsük, Orbán Viktor és Magyar Péter „avatarjai” hogyan jelennek meg az online térben, és milyen kockázatokat kommunikálnak a választóik felé.

Ennek érdekében a vizsgált politikusok Facebook¹⁰ jelenlétét vettük górcső alá az alábbi dimenziók mentén: ¹¹

- **Tematika és narratíva:** Milyen témakörökben posztolnak? Milyen narratívákat építenek fel (pl. válságkezelés, patriotizmus, közösségi összetartás)?
- **Érzelmi töltet:** Inkább pozitív (pl. sikerek, remény), negatív (pl. félelemkeltés, kritikák), vagy semleges hangnemet használnak?
- **Nyelvezet és retorika:** Mennyire közvetlen vagy formális a stílusuk?

Orbán Viktor¹²

A magyar miniszterelnök Facebook „lábnyoma” a legjelentősebb a hazai mezőnyben. Orbán Viktor hivatalos oldalát 1 millió 300 ezren követték a tanulmány írásának pillanatában. Önmagában a tény, hogy a politikai pozíció és beágyazottság online is térben is gravitáló erővel bír, érdemesnek mutatkozik arra, hogy a korábban kifejtett elméleti modellkísérletet végrehajtsuk.

A vizsgált időszak alatt keletkezett Facebook tartalmak üzenete három főbb téma köré épült fel. (1) **Békepolitika és háborúellenesség:** több poszt is a béke melletti kiállást és a háborúellenes politikát hangsúlyozta. A politikai előzmények ismeretében mindez aligha meglepő: az orosz-ukrán konfliktus kitörését követően a magyar politika egyik

¹⁰ Magyarországon 2024-ben több mint 7 millió felhasználóval rendelkezett a platform, ezzel a legnagyobb lefedettségű social media felületről van szó. [Hungary: number of Facebook users 2024 | Statista](#)

¹¹ Annak érdekében, hogy kvantitatív adatainkkal megegyező politikai kontextusból meríthessünk, a 2024. március 20 és 2024. április 18 közötti Facebook tartalmakat vizsgáltuk.

¹² Orbán Viktor mintegy 1,3 millió követővel rendelkezett Facebookon (2025.04.08.).

meghatározó törésvonala jött létre a békepárti narratíva hangsúlyozása révén. Orbán Viktor Magyarország békepárti szerepét, valamint a diplomáciai tárgyalások és az (ukrán-orosz háború kapcsán) azonnali tűzszünet fontosságát emelte ki. (2) Migráció és családvédelem: a migráció elleni küzdelem és a családok védelme kulcsfontosságú üzenetek voltak. A miniszterelnök a migráció negatív hatásait, a jövő generációinak védelmét, valamint a szigorúbb migrációs politikát helyezte középpontba. (3) Az Európai Unió kritikája: az EU intézményrendszerét, különösen Brüsszelt, folyamatosan kritizálta, emellett pedig a baloldali-liberális vezetés leváltását sürgette. A brüsszeli bürokráciával szembeni elégedetlenség és a politikai változás igénye végig kísérte a miniszterelnök kommunikációját.

A posztok narratívája egyértelműen arra összpontosított, hogy Magyarországot egy olyan szuverén politikai szereplőként ábrázolja, amely kiáll saját érdekei mellett a nemzetközi politikai porondon. A keretezés legfőbb elemei közé tartozott a patriotizmus, a nemzeti szuverenitás és a közösségi összetartás fontossága, valamint Magyarország történelmi hagyományainak értékalapú, de egyben pragmatista hangsúlyozása.

A posztok nyelvezete rövid, határozott és formális, de nem túlzottan távolságtartó. Nyoma sem volt bonyolult üzeneteknek, hosszú leírásoknak vagy árnyalt kontextusismertetéseknek – figyelembe véve a mediaticizáció és hírfogyasztási szokások rapid, minél rövidebb idő alatt minél több hírt feldolgozó social média felhasználói szokásait, mindez hatékony és ismételten, pragmatikus hozzáállást takar. Az „elég volt a háborúból”, „mi nem engedjük és most sem fogjuk” vagy „változás kell” kifejezések rövid, erőteljes és érthető üzenetek voltak.

Összességében elmondható, hogy Orbán Viktor a külső fenyegetettségekre helyezte a hangsúlyt: Brüsszel, az ukrán-orosz konfliktus vagy éppen az illegális migráció. Ezen témakörök bemutatásakor a magyar érdekek védelme kiemelt jelentőséget kapott, a miniszterelnök helyzetértékelése pedig rövid és lényegre törő volt.

Magyar Péter¹³

Magyar Péter posztjai négy főbb témakör köré épültek fel. (1) A fennálló politikai rend kritikája: a legfontosabb témák közé tartozott a kormányzat heves kritizálása, valamint az ezzel összefüggő változás iránti vágy. Magyar a Tisza Pártot egy olyan alternatívaként mutatta be, amely valódi változást hozhat az ország életébe. Erőteljesen kritizálta a kormány gazdasági és politikai döntéseit, ugyanis szerint a kormányzat nem volt képes érdemben megvédeni a magyar nemzeti érdeket. (2) Patriotizmus és nemzeti identitás: Magyar a nemzeti büszkeségre is épített. „A haza minden előtt” szlogen és a nemzeti ünnepek, demonstrációk folyamatosan jelen voltak facebook avatárjának a felületén. Ennek révén a nemzeti identitás a politikai aktivizmus motorjává vált. (3) Közösségi összetartás és aktivizmus: Magyar folyamatosan arra ösztönözte a választókat, hogy csatlakozzanak a politikai mozgalmához, vegyenek részt a politika alakításában. (4) Korrupció és gátlástalan hatalomtechnika: több posztjában is kitüntetett szerepet szánt annak, hogy a Fidesz-KDNP-t korrump, gátlástalan hatalomtechnikai trükkökkel operáló politikai csoportosulásként láttassa.

A posztok érzelmi töltete kapcsán elmondható, hogy a kormány politikai döntéseinek kritikáját, valamint a vele szövetséges politikai pártok elleni támadásokat tartalmazó posztok gyakran félelemkeltésre építettek. A gazdasági helyzet, az ország külső és

¹³ Magyar Péternek 521 ezer Facebook követője volt (2025.04.08.).

belső politikai kihívásai mind arra szolgáltak Magyar kommunikációjában, hogy a közönségben frusztrációt keltsenek a jelenlegi kormány működésével kapcsolatban. Az ellenfelek, különösen a Fidesz és a kormány képviselői, gyakran negatív fényben jelentek meg, mint a társadalom érdekeit figyelmen kívül hagyó, megkopott, elhasználdott politikai elit. A félelemkeltés mellett a frusztráció, a csalódottság és az elnyomott vágyak is kiemelt szerepet kapnak, ami a közönségben egy közös problémamegértést és ellenségképet volt hivatott kialakítani. Bár a posztok túlnyomó része a kormány hibáit és a politikai problémákat tárgyalta, Magyar igyekezett fenntartani a változásba vetett reményt. A közösségi összefogás, a nemzeti büszkeség és a politikai részvétel hangsúlyozása pozitív érzelmeket keltésére szolgált.

A posztok közvetlenek és közérthetőek voltak, hogy minél szélesebb közönséget érjenek el. Az ellenzéki politikus kifejezetten arra helyezte a hangsúlyt, hogy politikai elképzelései és a TISZA Párt által képviselt irányvonal világosan megjelenjen a közönség számára. Mindazonáltal nem riadt vissza a kifejezetten hosszú szövegek posztolásától sem, így eltérően Orbán Viktortól, relatíve ritkán operált egymondatos tartalmakkal. A posztokban gyakran előfordultak provokatív kérdések, például: „*Miért történt ez?*” vagy „*Miért nem foglalkozik a kormány ezekkel a kérdésekkel?*” Ezek a retorikai elemek arra szolgáltak, hogy a választók figyelmét felkeltsék, és elgondolkodtassák őket a kormány politikai döntésein. Magyar nem egyszer erősebb kifejezések révén fejezte ki a kormánytól való távolságtartását. Az ilyen típusú retorikai elemek segítenek felépíteni a politikai ellenállás érzését, miközben mobilizálják a stresszközösséget.

Áttekintés

Általánosságban elmondható, hogy mindkét politikus kommunikációja a választópolgárok stresszközösségi szerveződésére épít, de eltérő módon. Orbán Viktor kommunikációja a külső fenyegetettségek (háború, migráció, EU) révén tartja fenn a szavazók stressz szintjét, ami a közösségi kohéziót a nemzeti érdekek védelme köré szervezi. Ezzel szemben Magyar Péter a belső, kormányzati korrupciót és politikai döntéseket állítja a középpontba, így az ő stresszközössége inkább a belső elégedetlenség és frusztráció köré szerveződik. Orbán Viktor posztjainak nyelve rövid és határozott, míg Magyar Péter gyakran hosszabb szövegeket és provokatív kérdéseket alkalmaz. Magyar kommunikációjában erőteljesebb a kritikai narratíva, míg Orbán Viktor inkább a védelmi és összetartó keretezést használta.

Véleményünk szerint külön tanulmányt igényelne annak vizsgálata, hogy Magyar hogyan vette át az baloldali pártok stresszközösségeit és miképp konfigurálta őket újjá saját érdekeinek megfelelően. Jelen textus azonban csak felderítő jellegű, így nem vállalkozhat a jelenség kellően elmélyült vizsgálatára.

Összegzés

Tanulmányunkban arra vállalkoztunk, hogy egy olyan új megközelítés alapjait mutassuk be a magyarországi szavazótáborok kialakulása és megszervezése kapcsán, amely Peter Sloterdijk „stresszközösség” fogalma, valamint a szekuritációs paradigma, és Sonnevend Júlia sárm koncepciója köré épül. Kvantitatív és kvalitatív eszközök segítségével az alábbi megállapításokra jutottunk: 1) A kvantitatív elemzés részben igazolta azt, hogy az egyes irritációk a szavazótáborok tekintetében identitásképző erővel bírnak: más problémaegyüttes foglalkoztatja a Fidesz-KDNP, és más a baloldali vagy jobboldali ellenzéki táborokat. 2) Szintén részleges igazolást nyert az is, hogy a problématerképek nem „demokratikus” módon fedik le a teljes társadalmat, hanem abban szerepet játszanak a fontosabb szocio-demográfiai

változók is. 3) A kvalitatív elemzés mutatott rá, hogy nem a konkrét politikus személyisége az egyetlen meghatározó, hanem az általa közvetíteni kívánt, politikai üzenetekhez és problémacsomagokhoz igazított imázs (avatár) a fontos. Annak érdekében, hogy az elméleti kísérlet megbízhatóan alkalmazhatóvá váljon, jelen tanulmány szerzői is további tesztelését, finomhangolását tartják szükségesnek.

Irodalom

- Balzacq, T. (2015). The 'essence' of securitization: Theory, ideal type, and a sociological science of security. *International Relations*, 29(1), 103–113.
- Balzacq, T. (2019). Securitization theory: Past, present, and future. *Polity*, 51(2), 000–000.
- Beck, U. (2003). *A kockázat-társadalom – Út egy másik modernitásba*. Budapest: Századvég Politikai Iskola Alapítvány.
- Berger, V. (2023). *Az életvilág mediatizálódása*. Budapest: L'Harmattan Kiadó.
- Castells, M. (2005). *A hálózati társadalom kialakulása – Az információ kora* (I. kötet). Budapest: Gondolat Kiadó.
- Csiki, T., Tálas, P., & Tóth, N. (2017). Közigazgatási szakvizsga: Kül- és biztonságpolitikai ágazat (pp. 28–29). Budapest: Dialóg Campus Kiadó.
- Delmotte, F., & Górnicka, B. (Szerk.). (2021). *Norbert Elias in troubled times*. São Paulo: Palgrave Macmillan.
- Elias, N. (1999). *A szociológia lényege*. Budapest: Napvilág Kiadó.
- Emirbayer, M. (1997). A relational manifesto. *American Journal of Sociology*, 103(2), 281–317.
- Gabriel, N., & Kaspersen, L. B. (2008). The importance of survival units for Norbert Elias's figurational perspective. *Sociological Review*, 56(3), 370–387.
- Hidas, Z. (2019). A formák és az élet – Georg Simmel és a mindennapok szellemi megmentése. *Replika*, 2019/112, 37–45.
- Kozinets, R. V. (2019). *Netnography – The essential guide to qualitative social media research*. London: Sage Publications.
- László, T., Máthé-Tóth, A., Gyorgyovich, M., & Balassa, B. (2024). Kollektív identitás és vallásosság Európában: Helyzetkép és következtetések egy harmincnyolc országra kiterjedő nemzetközi összehasonlító vizsgálat alapján. In Stefkovics, Á., & Pillók, P. (Szerk.), *Századvég Riport 2024: Tanulmányok gazdaságról, politikáról, társadalomról* (pp. 515–548). Budapest: Századvég.
- Douglas, M. (1994). *Risk and blame: Essays in cultural theory*. London–New York: Routledge.
- Máté-Tóth, A., & Szilárdi, R. (2022). Szekuritizáció és vallás Kelet-Közép-Európában. *Régió*, 2022/1, 26–27.
- Rab, V. (2019). *Kapcsolati hálózatok a történelemben*. Budapest: Gondolat Kiadó.
- Simmel, G. (2009). *A társadalmi differenciálódásról*. Budapest: Gondolat Kiadó.
- Sloterdijk, P. (2024). *Stressz és szabadság*. Budapest: Typotex Kiadó.
- Sonnevend, J. (2024). *Sárm – Hogyan formálják a vonzó személyiségek a világpolitikát?* Budapest: Open Books.
- Tóth, E., & Kurucz, B. (2025). Szavazói dilemmák és megoldásaik: Mennyire maradtak intaktak a politikai táborok június 9-én? In Stefkovics, Á., & Pillók, P. (Szerk.), *Századvég Riport 2025: Tanulmányok gazdaságról, politikáról, társadalomról* (pp. 81–98). Budapest: Századvég Kiadó.

SUMMARIES

György Belovai

"It flows from the essence of things" – the Derridean secrets of Walden

In this study, I offer a Derridean reading of Henry David Thoreau's Walden, emphasising the role of secrecy and nonresponse in democratic responsibility. I argue that Thoreau's text operates not as factual autobiography but as a poetic and philosophical exploration of the structurally unknowable. By invoking Derrida's concept of the "absolute secret," the study reframes Walden as a critique of sovereignty and a call for an ethics grounded in alterity. Ultimately, in my study, I position Walden as a vision of a democracy-to-come shaped by poetic thought and radical openness to the Other.

Zsuzsanna Schnell, Nóra Fóti, Szilvia Radnainé Lőrincz

Mission: Possible – Break free from the shackles of traditional language lessons! - Presentation of a good practice

Our study describes a versatile, flexible project methodology that supports 21st-century educational skills and offers examples of its realisation in schools in an out-of-classroom setting. It develops communicative competencies and English language skills of students holistically, by relying on cognitive, social, and general communicative abilities, and thus channels these individual inclinations and strengths into one direction to achieve the project's pedagogical goal. Our methodological tenet and conclusion is that play in education, conscious methodology in gamification, is a stress-relief in education and is highly efficient in teaching and acquiring long-term cultural and linguistic knowledge. In our project-based learning (PBL) method, we build on the individual interests and preferences of students, thus activating their energy in these areas, which in turn pays off very effectively, as it is the cornerstone of finding the source of students' motivation, which becomes the engine of the learning process, facilitating the achievement of the ultimate pedagogical goal.

Réka Szilárdi

Private religion, communal experience: Supply and demand in the world of spiritual festivals

Research on spiritual festivals that have emerged worldwide in recent decades raises fascinating questions in contemporary religious studies. The following study highlights three interrelated points in this topic: firstly, it touches on the economics of the religious and cultural market, then, in connection with this, it looks at the contemporary interpretation of spirituality, and finally, it focuses on the specific features of the Hungarian Everness festival as a case study, primarily from the perspective of spiritual brand building and communication strategies. The chosen interpretative framework seeks to provide a complex picture of the population that the literature refers to as "religious in their own way" and which various studies have found difficult to classify in recent years due to a lack of appropriate methodologies.

Gabriella Manzenreiter

Enhancing Creativity with Artificial Intelligence

The emergence and utilisation of artificial intelligence (AI) in the 21st century present significant challenges in the realm of creativity, reshaping the conceptual frameworks associated with it. Generative AI offers "creative" solutions not only in the arts but across all aspects of life, seamlessly integrating into our habits and routines in the information age. In this study, I explore the potential for implementing AI in education and examine the impact of generative AI on creative processes, considering both individual and collective transformations. I aim to analyse the components of creative processes, define interpretative frameworks for human and artificial creativity, and explore the possible directions, methods, and interpretations of human-machine collaboration in creative practices.

Alexandra Haffner-Kiss

The role of music lessons in developing the skills of Generation Alpha

This study aims to examine the changed communication habits of Generation Alpha and to highlight correlations that influence the development of this generation's social skills. Due to the influence of time spent in digital spaces, this generation's relationship with communities is no longer based solely on personal interaction. However, this process affects the development of social skills in the digital generation, such as empathy, cooperation, responsibility, conflict management, and problem-solving. The increasingly frequent and rapid processing of short video clips on social media inevitably influences the generation's information-processing methods, and these changes are already noticeable in the educational materials students are expected to learn. In educational sociology research, it is particularly important to reflect on social and labour market changes when considering educational methodologies. Taking all this into account, the spread of digital tools and the increasingly frequent use of artificial intelligence-based programs in the workplace make it even more necessary to pay closer attention to the development of Generation Alpha children's soft skills, in addition to their hard skills. My goal in this study was to find an early development opportunity for members of Generation Alpha that could be incorporated into the elementary school curriculum, thereby creating equal opportunities for children to develop the skills in question at an early age. Therefore, I sought to create an innovative solution that could be made available to all primary school children without significant changes to the curriculum.

Barnabás Kurucz, Erik Tóth

Charm, credibility, perceptions of threat. Voter groups as stress communities

Our study aims to provide a possible description of Hungarian voter groups using the concept of "stress community," as introduced by Peter Sloterdijk, based on their behavioural and cohesion profiles. We adapt the German philosopher's theory to our purpose by combining it with the securitisation paradigm and Júlia Sonnevend's concept of charm. Using our nationally representative quantitative database, we examine correlations between voter groups and their perceptions of threats and

problems. Based on the research results, it can be established that Fidesz-KDNP voters prioritise external risks (migration, war, the relationship with the EU). In contrast, left-wing and Mi Hazánk voters focus on internal political issues (corruption, rule of law). Following this, we analysed the Facebook communications of Péter Magyar and Viktor Orbán to gain insight into how Hungarian political camps are shaped by different sources of irritation.

E SZÁMUNK SZERZŐI

Belovai György a Szegedi Tudományegyetemen szerezte filozófia alapszakos- és vallástudomány mesterszakos diplomáját. A Pécsi Tudományegyetem Filozófia Doktori Iskolájában doktorált. Fő kutatási területe Jacques Derrida filozófiája, különös tekintettel a dekonstrukció etikai és politikai recepciójára.

Fóti Nóra a PTE Deák Ferenc Általános Iskola vezető oktatója, angol nyelvtanára. Az angol program kidolgozója s vezető koordinátora, aki aktívan részt vesz a hallgatói utánpótlásnevelésben. Számos projektmetodikán alapuló nyelvoktatási program kidolgozója s megvalósítója, a játékpedagógia elkötelezett híve, több szakkikk s tanulmány szerzője az angol mint idegennyelv oktatásban, s az angol nyelvoktatás projektmetodikája témában.

Haffner-Kiss Alexandra a Pécsi Tudományegyetem Kultúratudományi, Pedagógusképző és Vidékfejlesztési Karának tanársegéde és a PTE „Oktatás és Társadalom” Neveléstudományi Doktori Iskolájának PhD hallgatója. Kutatási területe: A digitális generáció készségeinek fejlesztési lehetőségei a zenei tanulmányok által. elé

Kurucz Barnabás jelenleg az Alapjogokért Központ politikai elemző csoportjának munkatársa, valamint a Pázmány Péter Katolikus Egyetem óraadója. Emellett 2021/22-es tanévtől a Pázmány Péter Katolikus Egyetem Történelemtudományi Doktori Iskola hallgatója, a Batthyány Lajos Alapítvány ösztöndíjprogramjának tagja. Főbb érdeklődési területei közé tartozik a szociálpolitikatörténet, német klasszikus szociológia és a történeti szociológia.

Manzenreiter Gabriella a Pécsi Tudományegyetem Filozófia Doktori Iskolájának hallgatója. Kutatási területei: művészetfilozófia, művészetelmélet, esztétika. Fő kutatási tevékenysége a mesterséges intelligencia alkotófolyamatokban történő alkalmazásának művészetelméleti kérdéseire terjed ki.

Radnainé Lőrincz Szilvia a PTE Deák Ferenc Általános Iskola angol nyelvtanára, a Mission Possible projektmetodika szerzőtársa. Az angol program oktatója, elkötelezett híve a projekt módszernek a nyelvoktatásban.

Schnell Zsuzsanna a PTE KPVK Kultúra- és Társadalomtudományi Intézet Kultúraelméleti és Alkalmazott Kommunikációtudományi Tanszékének egyetemi docense. Kutatási területe a kognitív nyelvészet, pragmatika, pszicholingvisztika, atipikus nyelvhasználat, diszlexia, angol nyelv tanítás módszertana s metodikai kérdések a neurodiverzitás jegyében.

Szilárdi Réka habilitált egyetemi docens, a Szegedi Tudományegyetem Vallástudományi Tanszékének vezetője. Kutatási területei: a narratív identitáskonstrukció, a közép-kelet európai társadalomlélektan és a rekonstrukcionista vallások.

Tóth Erik az Alapjogokért Központ kutatási igazgatója, politikai tanácsadó. Az Eötvös Loránd Tudományegyetem Állam-és Jogtudományi karának egykori hallgatója. Érdeklődési területei közé tartoznak a magyar bel-és szakközpontok, a választási rendszerek, valamint a közvélemény-kutatások.

